Ketabton.com

پښتانه

د افغانستان په شمال کې

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(د مقالو ټولګه)

د ډاکټر م. جاوید په زیار

۱۳۸۴ل

لړلیک

۱- سریزه	الف
۲- د پښتنو لرغوني استوګنځي	۱
۳- خښمېدلې امریکا	۱۴
۴- د اکثریت او اقلیت تیوري	۱۹
۵- کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغونې لارې	۴۷
۶- نه مې هېرېږي چې...	۶۰
۷- شمال د پښتنو آر مېشتون او ټاټوبی	۷۷
۸- پښتانه، د بشري تاریخ لویه برخه	۸۷
۹- راتلونکې، د تېر په څېر	۹۸
۱۰- پښتانه د افغانستان په شمال کې	۱۰۸
۱۱- د افغانستان قومي ژبني جوړښت	۱۲۲
۱۲- راتلونکې لویه جرګه او انتخابات، تشویشونه، اټکلونه	۱۳۷
۱۳- د افغانستان اوسنی ژبتوکمیز رغښت	۱۴۷
۱۴- د افغانستان په شمال کې د پښتنو وژنې او ځورونې	۱۴۸
۱۵- د قعلهٔ جنګي قصابه	۱۵۴
۱۶ - د شبرغا ن په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لاړې	۱۷۲
۱۷- د جنرال د قتلونو دښته	۱۸۲
۱۸- د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو حالت	۱۸۹
۱۹- د مزار ټولوژنه، په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه	۱۹۳
۲۰- په شمال کې د شمالي ټلوالې جارحیت او د پښتنو مظلومیت	۱۹۷
۲۱- تصویر خبرې کوي (البم)	۲۰۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پیژندنه:

د کتاب نوم : پښتانه د افغانستان په شمال کې
(د مقالو ټولګه)

مهتمم : ډاکتر م. جاوید

خپرندویه ټولنه : د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

چاپ ځای : د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

د چاپ نېټه : ۱۳۸۲هـ. ش – ۲۰۰۳ م

تلیفون او فکس: ۵۷۰۴۵۰۶ – ۰۹۱

مننه

د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز موسس، په پښتو او پښتونولۍ مین ښاغلي امام الدين ساپي څخه ډېره مننه چې دغه کتاب يې په خپلې شخصي پانګې د مرکز لخوا، وړيا چاپ کړو.

ډاکتر م. جاويد

مننه او کور ودانی

په ګران هېواد افغانستان کې نن ګنې لوړې دولتي څوکۍ او پوستونه د داسې کسانو په واک کې دي، چې له اره پر ملي وحدت باور نه لري، خو له دې ټولو سره سره افغان ولس د خپلو بادرده شخصیتونو سربښندنې چې د هېڅ ډول کرسیو لېوني نه دي، نه شي هېرولی. په دې لړ کې د ګران ورور ښاغلي [redacted] [redacted]لورېینې او خدمتونه د ملي ادب او ثقافت په ټینګولو کې خپل ځای لري. چې د ګڼو ملي آثارو په خپرولو سره یې د دې مظلوم ولس د محکومې ملي ژبې لاسنیوی کړی دی او زه هم په ځانګړې توګه ترې مننه کوم چې د دې ټولګې مالي لګښت یې پر غاړه واخیست.

د دې کتاب ټولو لیکوالو ته هم کورودانی وایم چې زما بلنه یې منلې، خپلې مقالې او لیکنې یې ماته له خپلو بوختیاوو سره سره پر وخت رسولې دي.

له ښاغلي ډاکټر ف. نرنګي او ملګرو څخه یې هم ډېره مننه، چې د دې ټولګې د ځینو لیکنو په ټایپ کې یې له ما سره مرسته کړې.

له منلي ورور ښاغلي اشفاق څخه په ځانګړې توګه مننه کوم او کور ودانی ورته وایم چې د ډېر لیکنو په ټایپ، سمون، ډیزاین او د یو شمېر مقاله په تصحیح کې یې له ما سره ډېرې بې خوبۍ وګاللې او پرته د دوی له هڅو د دې کتاب خپرول ما ته ګران و.

همدا ډول له ښاغلي محمد آصف ننګ څخه مننه کوم چې د کتاب په اړه یې د ځینو عسکونو په چمتو کولو کې په ورین تندي ستړیا وګالله.

د یادونې وړ بولم چې دا ټولګه بویه یوه نیمه میاشت پخوا خپره شوې وای، خو د پښتو ژبې یو ډېر نازولي شاعر او لیکوال او همداراز یو بل پیاوړي لیکوال چې دواړو ته یې د دې ټولګې ډېرې مهمې برخې سپارل شوې وې، "نه" و نه ویل، خو زما له پرله پسې ټلیفونو سره سره یې د "هو" ویلو ژمنه هم ترسره نه شوه او کتاب ځکه وځنډول شو. له دوی نه هم ډېره مننه.

په پای کې یو ځل بیا دې د ټولو کور ودان.

په مینه او درناوي

ډاکټر جاوېد

ددې کتاب د خپرولو ضرورت

ګران لوستونکي په دې خبر دي چې " د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز" د تاسیس یوازنی موخه د مورنی ژبې پښتوتعمیم او پراختیا ده د فرهنګ دښمنو عناصرو له خوا د پښتو ژبې ډېر غنیمت ـ پښتو علمي کتابونه وسوزول شول او په تیره د پوهنځیو پښتو ژبي محصلین په دغه برخه کې له زباتو ستونزوسره مخامخ شول؛ نو د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز د خپلې علمي شورى د پریکړې له مخې د هغو کتابونو چاپولو ته د لومړيتوب حق ورکړ، چې ژبې ته علمي شتمنی وربخښي او یوه ژبه په هغه وخت کې د زیاتي پاملرنې او مراجعې ژبه ګرزي چې علمي کتابونه ولري او لوستونکي ترې څه واخستلي شي. لکه څنګه چې د ژبې ژوند د قوم ژوند دی دغه راز هغه ژبه ژوندۍ پاتې کیدای شي چې داسې علمي کتابونه ولري چې لوستونکي ترې د ماخذ او مراجعې په توګه کار واخستلی شي. "د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز"د پورتنیو دلایلو سره سره هغه وروستی ناخوالې چې په وروستیو ییښو کې په شمال کې زمونږ پښتانه ورونه ورسره مخامخ شوي دي په داسې حال کې "پښتانه د افغانستان په شمال کې" کتاب په خپله مالي پانګه چاپوي چې د ستر پښتون، نر پښتون او لوی پښتون محترم محمد ګل مومند بابا یوه میاشت وروسته ۳۹ کاله له وفات نه تیر یږي؛ نو ځکه یې ددغه ستر پښتون د اروا د خوشالیدلو په خاطر دده روح ته ډالی کوو او زمونږ مرکز دا حق لري چې ددې کتاب ټول حقوق ځانته محفوظ وساتي.

په پښتني درښت

پــه جــهان د ننګیـــالي وي دا دوه کــاره

یــا بــه وخــوري ککــرۍ یــا بــه کــامران شي

د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

موسس امام الدین ساپي

سریزه

د امریکا تر نامشروع او وحشیانه بمباریو وروسته، د تش په نامه لویې جرګې او د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهرشاه تر راستنېدو دمخه یو شمېر هېوادوالو تمه لرله، که چېرې په ټول هېواد کې سم له لاسه سوله ټینګه نه شي، نو هرو مرو به د رېیمه سقاوي هم نه وربښېږي او بې وزله هېوادوال، په تېره بیا پښتانه به له شویو او روانو بشري بخولو بیا قرباني ځکه نه کېږي چې په دې ځل د نړۍ د بشري حقوقو تش په نامه ستر مدعیان چې د شمالي ټلوالې د جنایتکارانو قیضه او پړۍ په لاس کې لري، د تېر په څېر به د افغانستان په شمال کې د طالب په نامه پښتون وژنې، ډلوژنې او پر ضد یې د نورو بشري جنایتونو مخه نیول کېږي یا په بله وینا تاریخ به بیا نه تکرارېږي.

خو لکه څنګه چې څرګنده شوه، د امریکا په مرسته راوستل شوې شمالي ټلوالې د هېواد، سیمې او نړۍ په کچه د پښتون ولس او ملي ژبې ورکولو ته په ډېره علني او بربنډه توګه متې بډ وهلې او د یوې لویې پلان شوې دسیسې پر اساس پل پر پل منظم پر مخ روان دي، چې په ترخ کې یې هر ډول افغاني، اسلامي او بالاخره بشري معیارونه تر پښو لاندې کړي.

په لومړي پړاو کې چې د بون غونډه په لړ کې نیسي، د نظار شورا عبدالله او یونس قانوني په ډېره سپین سترګي د افغانستان غوڅ اکثریت "پښتانه" له ۶۳٪ د خپلو ستمي مشرانو په حواله ۳۸٪ ته راښکته کړل. د ایران او روسیې په ملګرتیا یې په سورو نارو د نړۍ په ټولو رسنیو کې دغه غلط او جعلي سلنې (فیصدۍ) ومنلې او خورې یې کړې او په همدې بهرنۍ غونډه کې په کلتوري لحاظ پښتانه په نشت یا صفر کې راوستل شول.

دامریکا له بمباریو وروسته او دلنډ مهالي حکومت په بهیر کې د هېواد په ګوټ ګوټ کې دپښتنو وژنې، له کورنو،کلیو او بانډو یې شړ. پر عزت او ناموس یې تېري کول. په جنوبي برخوکې امریکایانو ته د طالب او القاعده په نامه دغلطو راپورونو په ورکولو سره شمالي ټلوالې وکولی شوای پښتانه لانور وځپي او خپلې منګولې دهېواد دشمالي ټولوالې. خو په تیره بیا دنظار شورا (دیوې ولسوالۍ) شورا په انحصار کې ولوېږي. تر څو دویمه مرحله، بشپړتیایي پړاوته ورنژدې کاندې.
دلنډ مهالې اداري په اوږدوکې مخالفینو دومره وکولی شوای چې " ملي ژبه" له رسمیاتو لرې کړي، دلوړو زده کړو وزیر یې پر وړاندې کرکه وښیي، دټولو ملي ارګانونو لکه پوهنځیو،وزارتونو او ادارو پښتو نومونه پر ایراني ډوله پارسي واړوي.لکه داطلاعاتو او کلتور وزارت پر وزارت اطلاعات وفرهنګ، دښوونې او روزنې وزارت پر وزارت معارف ونومول شو.لنډه دا چې پښتو دهېواد په تاریخ کې تر دې بریده په شعوري او ښکاره توګه محکومیت ته را نېټه شوې نه وه، چې پر غربېدلو یې د هېواد په شمالي ولایتونو کې په زرګونو پښتانه په شهادت ورسېدل او لسګونو زره بې کوره او در په دره شول.
پر همدې مهال په افغانستان کې دځینو شمالي ولایتونو چې لږ شمېر اوسېدونکي لري، ګڼ شمېر ولسوالۍ جوړې شي اویو شمېر یې پر دې هڅه کې دي چې ان یوه ولسوالۍ پر ولایت بدله کاندي.
دویم پړاو دتش په نامه لویې جرګې په بهیر کې پر محمد ظاهر شاه د کودتا او دمنځمهالۍ اداري پر لاډېر انحصار پای ته رسېږي.

او پر بله خوا په داسې حال کې چې پښتانه تر دې بريده محکومېږي او رټل کېږي چې د افغانستان په شمال کې خپل هويت او اصليت نه شي څرګندولی، د نظار شورا لا د سرشمېرنې چيغې هم وهي.

که چېرې پښتانه د دې ناوړه دسيسې درېيم پړاو مخه پر خپل يووالي او سياسي شعور و نه نيسي چې د نوي اساسي قانوني تصويبېدل په لړ کې نيسي او د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد قومي تصفيه په شدد سره روانه ده، نو د پښتنو نږدې راتلونکې هم توره تياره برېښي او دا منځمهال اپارتايد به پښتانه لکه په هندوستان او ايران کې له هر ډول سياسي او کلتوري ډګر څخه د تل لپاره له هر څه نه بې برخې شي او بې هويته کاندي.

څکه ما د يو شمېر پوهانو او د نظر له خاوندانو په ملتيا وپتېيله چې د افغانستان د شمالي سيمو پر پښتنو او څينو نورو حياتي مسايلو د ګرانو هېوادوالو د ذهنيت روښانولو او په ګران هېواد کې د سولې او ملي امنيت د پياوړتيا لپاره د مقالو دغه ټولګه راوباسم.

ومن الله التوفيق

د.ج

PROPERTY OF ACKU 11551

استاد حبیب الله رفیع

د پښتنو لرغوني استوګنځي

بلخ

د پښتنو د مېشتېدني او لېږدېدني لومړنی مرکز

و پاچا د بلخ
بلخې درې ـ درې
شینکي رودونه
و پاچا د بلخ

د پښتو دا سروکی د هغه وخت یادونه کوي، چې بلخ ودان و، سمسور و، د پښتنو پاچايي په کې وه او د پښتنو د مېشتېدني او تولېدنې مرکز و.

له بلخ سره د پښتو او پښتون اړیکي د هغه له نامه څخه را نښلي، ځکه د بلخ زوړ اوستايي نوم بخدي دی، چې له پکهت، پخت، یا پښت څخه جوړ شوی دی. په پښتونخوا کې اوس هم ډېر داسې نومونه شته، چې هم د سیمې لپاره وي او هم د قوم لپاره، لکه: اپرېدی، مومند، ځاځۍ، منګل، ځدراڼ، وردګ او نور چې هم د سیمې نومونه دي او هم په هغه سیمه کې د مېشت قوم، له همدې امله بلخ یاد هغه زوړ شکل پکت او پښت د داسې سیمې نوم و، چې اوسېدونکي یې (پښتانه) وو.

پښتنو همدلته لومړنی ځل د حکومت په نامه سیاسي موسسه جوړه کړه او همدلته یې د خپل تمدن بنسټ کښېښود. سپین تمان یانې سپین تومن(پاک نژاد) "زردشت" همدلته وزېږېد او همدلته یې داسې دین ټینګ کړ، چې د یوه خدای "اهوره مزدا" په ستاینه او د شیطان "اهریمن" په غندنه ولاړ و. انسانانو ته د ده د تګلارې او لارښوونې اساسي ټکي. ښه ګڼنه. ښه کړنه او ښه وېینه وه. ده خپلې لاهوتي او الهامي سندرې د ګاثونو په نامه راپرېښودلې، چې دده اندونه، لارښوونې او تعلیمات په کې نغښتي دي.

د زردشت د ګاثونو ژبه اوستا ده او د ګاثونو او زردشت د پیدایښت وخت څېړونکو له درې نیمو تر څلورو زرو کلونو وړاندې بللی دی. ژبپوهان عقیده لري چې پښتو له اوستا سره د خپلوۍ ژور اړیکي لري او زیات پوهان چې پر پښتو او اوستا یې ژوره څېړنه کړې، نظر ورکوي چې اوستا د پښتو مور او یا په بله ژبه د پښتو زوړ شکل دی. پر دې اساس هغه چا چې په اوستا خبرې کولې، پښتانه وو، چې په دې کې په خپله سپین تمان، زردشت او د ده اسلاف بلخي پېشدادیان چې یما یې مشر او د واکمنۍ موسس و، شمېرلای شو.

تاریخ په پخو سندونو د اوستا او پښتو تړون او د بلخ او پښتنو تړون یادوي، زردشت به خلکو ته بلنه ورکوله او لارښوونه به یې ورته کوله چې د رمه دارۍ او مالدارۍ له ژوند څخه د کښت او کرخوا ته مخه کړي، هماغه وو چې دوی دغې خوا ته مخه کړه او د یوه پاخه فرهنګ بنسټ یې کښېښود.

د اوستا ډېره لرغونې او پخوانۍ برخه ګاثونه دي او ګاثونه د زردشت هغو الهامي سندرو ته ویل کېږي، چې دده لارښوونې په کې خوندي دي. د پښتنو په لرغوني ادب او روان ولسي ادب کې د ګاثونو معنوي او شکلي ریښې په څرګند ډول شته او په واز کومي ګواهي کوي چې پښتو او اوستا مور او لور او یا د یوې ژبې دوه تاریخي ډولونه دي.

پخوانیو آریایانو د کورنۍ ډېرښت او پنځېدنې ته زیات ارزښت ورکاوه، نو ځکه به یې خدای ته لاسونه په دعا پورته کول او د سړیو د ډېرېدو غوښتنه به یې ترې کوله.

یو ویدي سرود په دې باب داسې مناجات لري:
لوی خدای د. ژوندون واکمن دی،
د ټولو ښبنتن دی
ښاغلې کورنی سړو ته ورکوي
خدایه موږ ستا مریي یو
بې اولاده، بې ښېګڼې مو مه وژنې!
په ګاثونو کې لـه داسې یوه سرود سره مخامخېږو.
"خدای دې لـه خپلې ځواکمنی څخه موږ ته کښت او کار راکړي،
ځومره په خپلو ځلوربولو او سړو کې زیاتوالی راولو!"
پښتانه هم د سړو د ډېرښت د ډېر مهم ګڼي او په دې برخه کې د ښېټ نیکه مناجات د همدغو سرودونو پایځوړ بللای شو:
(دا وګړي ډېر کړې خدایه!
لویه خدایه، لویه خدایه!...)
دوی د سړو لـه ډېرښت نه دوه هدفونه درلودل، یو دا چې د خپل هېواد د پراخو ځمکو د آبادولو لپاره کار ترې و اخلي او بل دا چې د پردیو د تېري په وخت کې د خپلې سیمې او هېواد دفاع وکړي، دا ځکه چې هغه وخت هم دوی د ایرانیانو، تورانیانو، یونانیانو او نورولـه بریدونو سره مخامخ وو او اوس هم پښتانه لـه مغلو، انګریزانو، روسانو او نورو سره مقابلې ته وخت پر وخت اړ شوي دي.
د اوستا او پښتو د سندرو د مطالبو لـه نژدېوالي پرته د اوستایي سندرو د جوړښت اصول د پښتو په ولسي ادب کې په ژور ډول پاتې دي او خصوصاً کاکړۍ غاړې خو یې داسې جوړښت لري، چې تقطیع یې د ګاثونو لـه ځینو ټوټو سره کټ مټ یوه ده او همداسې درواخلـئ د میندو او ماشومانو سندرې. د ګڼو تاریخي، ادبي او فرهنګي سندونو په رڼا کې ګورو چې بلخ د پښتنو د پنځېدنې او مېشتېدنې لومړنی مرکز دی. همدلته یې د کرنې او سیاسي تشکل بنسټ ایښی، همدلته یې لـه تېریو سره مقابلـه کړې او تېرونیو تـه یې ما تـه ورکړې. همدلته یې خپل ا دبي بنسټونه ایښي او پاخه کړي او همدلته یې خپلې فرهنګي شتمنی زېږولې دي. او یو خوا بل خوا

خواره شوي دي. د بلخ په باب مشهوره ده چې بلخ دعلم مرکز و. خو شاو خوا ته يې دومره علم وښانده چې ده ته پاتې نه شو. نو همداسې بلخ د پښتنو مرکز هم و، چې دومره ترې ولېږدېدل، چې ده ته هېڅ پاتې نه شول او اوس چې کوم پښتانه په کې شته، هغه له نوروځايونو څخه ورلېږدېدلي دي او داسې ښکاري چې لېږدېدنې د پښتنو ازلي برخه ګرځېدلې وي.

مور کې مه راته قهرېږه

د ارمانجنو کډې تلې ، ورو وتمه

غـــور

د پښتنو د مېشتېدنې او لېږدېدنې يو بل مرکز

تر مېلاد درې نيم زره کاله وړاندې د آريايانو يوې برخې په پخوانۍ پکتي، پښتي، بخدي يا اوسني بلخ کې د پاچايي په نامه سياسي دولتي موسسه جوړه کړه او دخپل سياسي تشکل، تجمع او تمرکز لپاره يې دا ځای وټاکه.

د لرغونپوهنې، ژبپوهنې، ادبپوهنې، تاريخپوهنې او وګړوپوهنې په رڼا کې د دې خلکو زياته برخه پښتانه وو.خصوصاً اوستا چې د زردشت يا سپين تومان په وسيله مهمه ديني او ادبي ژبه شوه، د اوسنيو ژبڅېړونکو د څېړنې له مخې د پښتو زوړ شکل و. چې د زمانې په تېرېدو سره يې ننني بڼه غوره کړې ده. په دې برخه کې ګاڼونه چې د زردشت د خپلې خولې سرودونه دي، په اوسنۍ پښتو ژبه او ادب کې هم ژورې لغوي ريښې لري او هم يې ادبي ډولونه او اندونه زموږ په موجوده لرغوني او اوسني ادب کې موجود دي.

د پښتو دا سياسي تشکل او تمرکز دا مانا نه لري. چې دوی پر همدې ځای را غونډ وو. بلکې د دوی زيات خېلونه او قبيلې د اوسني افغانستان په نيمه غربي برخه کې چې مرکزي شمال لوېديځې جنوب لوېديځې او

لوېديځې سيمې په کې شاملي دي. د اوسني بلوچستان تر پښين، پورې او د سليمان غره تر لمنو پورې د مېشتېدنې او لېږدېدنې په ناپايه بهير کې روان وو. په بلخ کې د دوی لږ خپلونه بزګر او کښتګر شوي وو او نور زيات خپلونه يې پوونده او کوچيان وو چې د ښو ورشوګانو په لټه به له يوه ځايه بل ته بلل. د بلخ، غور، زابل، هلمند، کندهار، مرغو، پښين او بوري لارې به يې سره نغښتلې او د پسرلې، اوړي، مني او ژمي د مېشتېدنې سيمې به يې سره بېلې وې.

د مېشتېدنې او لېږدېدنې دا کاروانو نه د زمان په اوږده او پلنه غېږ کې لا تر ننه هم راروان دي او اوس يې هم شمېره دوه نيم مليونو تنو ته رسېږي، خو په افغانستان کې د کمونستانو خونړۍ واکمنۍ او د روسانو وحشيانه تېري د کوچيانو د مېشتېدنو او لېږدېدنو دا بهير ددوی د عامو وژنو له امله غړند کړ. که څه هم د کوچيتوب عنعنه يې غلې نه کړای شوه. خوددوی د مېشتېدنې او لېږدېدنې لارې او مسيرونه يې بدل کړل.

په بلخ کې د يما پاچا د واکمنۍ په وروستيو وختونو کې د هاک يا سهاک چې عربو ضحاک ثبت کړی، له ده سره د يوه رقيب قدرت په توګه رامنځته شو: د اوستا په مذهبي متونو کې دا سړی زيات کړل شوی او د اهريمن ا ستازی بلل شوی دی. دده له لاسه د بلخي پشيد اديانو پاچايي نړېدلې او يما د زابل پاچا ته پناه ترې وړې ده.

اوستايي متونو د دهاک اصلي ځای بوری ښودلی، چې په اوسني بلوچستان کې د سليمان يا کسې غره په لمنو کې يوه پرته سيمه ده، دده کورنۍ په غور کې واکمني جوړه کړه او په سلګونو کلونو يې خپلواک حکومتونه په کې درلودل.

په دې توګه موږ تر بلخ را وروسته غور د پښتنو د سياسي، مدني او بلدي ژوند دويم مرکز ګڼلای شو.

روايات وايي چې سور او سام د ياد شوي دهاک ورونه وو. سور يې مشر و، او د غور امارت ورته رسېدلی و او سام يې کشر ورور و چې د لښکرو سپه سالاري ورسپارل شوې وه. ددوی وزارت تر اسلام د مخه د غور په منديش کې په پېړيو، پېړيو امارت درلود.

د غور سیمه دغرونو په لړیو پوښلې سیمه ده او په غور نوم هم د پښتنو د غره په ارتباط پرې اېښودل شوی. چې پاچایانو ته یې غور شاهان وایي او عرب دا سیمه "جبال" او پاچا یې د ملک الجبال په نامه یادوي او همدا راز دغو خلکو ته سوري او یا سوریان د ملک سور له امله وایي چې نسبتي نوم دی او د سور مانا بیا لمر وه. ځکه چې ددې ځای خلکو د لمر لمانځنې دین درلود.

ددې سوریانو یو بل حکمران بستام د بهنباد زوی و. چې د شغنان، بامیان او تخارستان پر غرونو یې حکم چلاوه او د فردوسي په قول د کابل مهراب کولا چې د لمر کورنۍ په مانا دی هم د همدې ضحاک له نسله و.

د اسلامي دورې په اوایلو کې د سوري کورنۍ حکمران شنسپ د خدنګ زوی و. ددغه نامه ترکیب له شین او اسپ څخه دی، چې دهغه وخت پښتنو د اسونو د ځواکمنۍ له امله دا ډول نومونه اېښودل او د چا په نامه کې به چې داسې ترکیب و هغه به ځواکمن او پیاوړی و. چینې سیاح هیوان څنګ، شین اسپ د افغانستان د شمالي او ختیزو برخو د اسونو عالي جنس بولي.

د غوریانو ددورې نامتو مورخ قاضي منهاج سراج جوزجاني لیکي: ملک شنسپ د حضرت علی (کرم الله وجهه) د خلافت په دوره کې ایمان راوړ او له اسلامي خلافت سره ژمن شو. دې د غور لومړنۍ حکمران دی چې په اسلامي دوره کې پېژندل شوی دی. تر ده سل کاله راوروسته ددې کورنۍ مشر امیر پولاد و. ده له خراساني ابومسلم سره د بني امیه و په ماتولو او د عباسیانو په واکمنولو کې لویه مرسته وکړه او د غور لښکرې یې د ابو مسلم ملاتړ ته ور ولېږلې. تر امیر پولاد وروسته دده زوی امیر کروړ د جهان پهلوان په ۱۳۹ هـ ق کال د غور په مندېش کې امیر شو. خپله پښتو ویاړنه یې را پرېښوده.

زه یم زمري پر دې نړۍ له ما اتل نه شته
په هندو سند او په تخار او په کابل نه شته
بل په زابل نه شته
له ما اتل نه شته

غشي مې ځي لکه بريښنا په ميرځمنو باندې
په ژوبله يو نيم يرغالم پر تښتېدونو باندې
په ماتېدونو باندې
له ما اتل نه شته

***

زما د برېو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ و په و يار
داس له سومې ځمکه ريږدي غرونه کاندم لتار
کړم ايوادونه او جار
له ما اتل نه شته

***

زما دت ورې تر شپول لاندې دي هرات او جروم
غرج و باميان و تخار بولي نوم زما په اودوم
زه پېژندويم په روم
له ما اتل نه شته

***

پر مرو زما غشي لوني ډاري دښن راځخه
د هريرود پر څنډ و ځم تښتي پلن را ځخه
رپي زړن را ځخه
له ما اتل نه شته

***

د زرنج سوبه مې د تورې په مخسور وکړه
په باداري مې لوړ واى د کول د سور وکړه
ستر مې تربور وکړه
له ما اتل نه شته

***

خپلو وګړو لره لور پېرزوينه کوم
دوى په ډاډينه ښه بامم ښه يې روزنه کوم
تل يې ودنه کوم
له ما اتل نه شته

په لويو غرو مې وينه دروميي نه په خنډو په تال
نـــړۍ زما ده نوم مې بولي پر دريغ ستايوال
په و رځو شپو مياشتو کال
له مـــا اتـــل نـــه شته

***

دا مېړنی او اديب پاچا په ۱۵۴ هـ ق کال د پوشنګ په جنګونو کې مړ شو او تر ده وروسته يې زوی امير ناصر ايوادونه ضبط کړل او د غور، سور بست او زميندا ور پر سيمو واکمن شو.

د غوريانو پر پښتونوالي ډېر سندونه شته. نومونه يې پښتو دي. د پښتو ادب لومړنۍ انګازې لـه همدغو غرونو څخه راپورته شوې او تېول کورني او باندينې محققين او سوريانو ژبه پښتو او دوی پښتانه وو.

د څېړونکو لـه روايـاتو څخـه دا هـم زباتېږي چـې د غـور د لـرغونو واکمنانو اصلي ژبه زند يا هماغه اوستا وه، چې د بلخ د واکمنو ژبه وه او بيا د زردشت په وخت کې ادبي او ديني ژبه شوه او اوس هغه د پښتو زوړ شکل ګڼل کېږي، خو غوريانو زردشتي دين نه و منلی او مخکې له دې چې دا ديـن را منځته شي. دوی له بلخي پېشد اديانو سره دښمن شوي وو، دا دښمني لکه ځينې کسان چې غوريان بېخي بل نسل ګڼي، د پرديتوب لـه امله نه وه بلکې دا دښمني لـه هغو تربګنيو څخه راولاړه شوې وه چې په پښتنو کې اوس هم شته او خصوصاً د قدرت او واک په سر سره وران شوي وو. د پښتنو يوازې دوې پاچايي نه وې بلکې په زابل او نورو سيمو کې يې هم واکمنۍ جوړې کړې وې او د تجمع او سره ټولېدنې مرکزونه يې درلودل، چې زابل ته د يما پاچا ورتلل په خپله دا ټکي روښانه او د پښتنو د خورو، ورو واکمنيو نقشه انځوروي.

د غـور دنـګ غـرونه د سـوري پښتـنو د اوکـوب، پـرتم او بـرم لـرغونی شاهدان دي. دوی د غور په هره برخه کې لـه يـوې خوا دغور د ساتنې لـه پـاره پاخـه سـنګرونه جـوړ کـړي وو اولـه بلـې خـوا يـې د خلکـو د ژونـد او هوسـايي لـه خاطر دغور په ګوټ، ګوټ کې ښارونه ودان کړي وو او په دې ښارونو کې يې د هنر په ګوتو ښکلې ماڼۍ او اسمانڅکې ودانۍ جوړې

کړې وې، مندېش ، آهنګران، فیروزکوه، استیه، زرني، زمینداور، بامیان او بیا وروسته غزني د غوري سوریانو د تاریخ د بېلابېلو وختونو، بېلابېلو موسمونو او بېلابېلو واکمنو پلازمېنې او ښهرک، تولک، خیسار، شلنګ، فخرآباد، خوابین، سیفرود، خلج، روزګان، ګزیو، تمران، غازان، والشتان، لجوران او نور د غور تاریخي ښارونه، کلاوې او حصارونه وو.

ددې کورنۍ روڼ تاریخ د امیر پولاد، امیر کروړ او امیر ناصر تر واکمنۍ وروسته یوه لنډه موده پوتیاده کې دی، امیر بنجي، شنسپ د نماران زوی هغه واکمن دی چې د هارون الرشید د خلافت په وخت کې د غور واکمن و.

همدا وخت په غور کې یوې بلې کورنۍ هم د واکمنۍ دعوه درلوده. چې د یشنپانیانو په مقابل کې په شیشانیانو یادېده ددې کورنۍ مشر شیش د بهرام زوی و د غور خلکو دوی ته مشوره ورکړه چې بغداد ته د عباسي خلافت دربار ته ولاړ شي خلیفه که هر یوه ته د غور واکمنۍ حواله کړه هغه به ددوی واکمن وي. همداسې یې وکړل، خلیفه بنجي ته واکمني او شیش ته د پوځونو مشري ور وسپارله، دوی بېرته راستانه او په خپلو، خپلو چارو بوخت شول.

سوری د محمد زوی د بنجي د کورنۍ یو بل واکمن و چې د صفاریانو معاصر و، دده زوی محمد بن سوری داسې وخت واکمنۍ ته ورسېد چې د غور په ګاونډ غزني کې د سامانیانو د نامتو سالار الپتګین له خوا د غزنویانو د واکمنۍ بنسټ اېښودل شوی و او سلطان محمود د غزنوي ستراوکۍ یعنې امپراتورۍ په جوړولو بوخت و، ده غوښتل چې په ټول افغانستان او ټوله سیمه کې یوه لویه ستراوکي جوړه او وړې وړې واکمنۍ را نسکورې کړي. ده په دې لړۍ کې پر غور هم پوځونه ور وخېژول.

سلطان محمود غزنوي په ۴۰۱ هـ ق کال دخپلو دوو پیاوړو جنرالانو ادتونتادش حاجب او ارسلان جاذب په مشرۍ غورته درنې او په وسله پورې لښکرې ولېږلې، په یوه تنګه دره کې د پر لر شمېر غوري سپاهیانو ددوی له مخه یې مورچې جوړې کړې وې او زیاتې شپې یې د سلطان لښکرې دلته ایسارې کړې، دغور خلکو قومي لښکرې را ټولې کړې او نژدې وه چې

غزنوي لښکرې ماتـه وخوري دا وخت سلطان محمود په خپله لـه نورو لښکـرو سره مرستې تـه راورسېد اوتـر اوږدو جګـړو وروستـه یـې غـوري لښکرې په شا وتمبولې، محمد سوری د آهنګران لويه نظامي کلا تخليه کړه او لـه خپلو لـس زره ژوبلورو سره په ميدان يې دغور لـه لوړو غرونو کې سنګرونيو، سلطان محمود تـه د دوی مـاتول سخت شول. لـه جنګې ضدعي نه يې لـه کـار راخيستو سره په شا تګ وکړ، غوري لښکر لـه سنګرونو نه را پاڅېدل په دوی پسې را روان شول خو چې لـه خپلو سنګرونو نه لېرې شول محمودي لښکرو بېرته مخ پـرې را وګرځاوه دوی يـې مـات کړل او محمد سوري بندي ونيول شو.

غوري واکمن تـه اسارت تر مرګه دروند و. د غزني په محبس کې يې زهر چې دخپلې ګوتمې تر غمی لاندې يې ځای په ځای کړې وو وخوړل او لـه نړۍ څخه يې سترګې پټې کړې، غوري شاعر شيخ اسعد سوری په يوه بولله کې دده سويې ويرنه وويله او دغور دا لويه غمېزه يې داسې انځور کړه:

د فلـــک لـه چارو څه وکړم کوکار
زمولوی هر ګل چـــې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېـــديا غوړېده وي
ريژوي يې، پاڼې کانـــدې تار په تار
د هر مخونه د فلک څـــپېړه شنه کا
د هر سـرونه کاتر خاورو لانـــدې زار
د واکمن لـه سره خول پريباسي مړ شي
د بې وزلو وينې توی کاندي خونخوار

چې تر يوه اوږده تشبيب وروسته مطلب ته را رسېږي او وايي:

زمونږ پر زړونو دی نن بيا يو غشی وويشت
ودې ژوبلـــلـه پـــه دې غشـــي هزار
پـــر سوريو باندې وېر پريووت لـه پاسه
محـــمد واکمن چې ولاړی. په بل دار
يو دار شو امير په لا س د ميرخـمنو
انتقال يې وكـــړ قـــبر لـه بـــد وار

پـر سـماو يـې ودان آهـنگران و
په ټيکنه و پر درسـت جـهان اوخـار
د محمود د ژوبلورو لـه لاس کنبيووت
چـې غـزنه ته يې باتلي په تلوار
ننگياليو لره قـيد مـړينه ده ځکه
سـه يې والوتله هسک ته پـه دې لار
تـر نړۍ يې غوره خاورې، هدېره کا
د زمـريو پـه بيړو کله وي ځوار
په دې وېر د غور وګړي تورغري سول
په دې وېر رڼا تـياره شـولـه د ښار

د غور د ماتم حالت انځوروي او بيا فلک ته خطاب کوي:

لاس دې مـات شه ای فلکه چې دې وکـا
محمد غونـدې زمـري د مړينې ښکـار
شين زړګی فـلکـه ولـې لا ولاړ يـې؟
اې د غـور غرونـه په څه نه شـوی غـبار
مځکې ولـې پـه ريږدلو نـه پـريوزې
لاندې باندې شه چـې ورک شې دا اشعار
چې زمری غـونـدې واکـمن ځي له جهانه
چـې څوک نه کړي په نـړۍ باندې قرار
سخ پر تا دی محموده د غـور لـمر وې
پـه نـړۍ بـه نه دي ستا دعدل سـار
ته پر ننګه وې ولاړ په ننګ يـې مـړ شوې
هـم پـر ننګه دې پـر ننګه کا ځان جار
که سوري دې په تګ وېر کاندي ويرمن شول
هـم پـه وياړي سـتا په نوم ستا پـه تبار
لـه جـنـت دپـر وه تـون زمـور. واکـمـنـه
هـم پـه تـادې وي د بر لـور دغـفار

ځيني مورخين ليکي چې سلطان محمود غزنوي پر غور باندې دا لښکر کشي دده له پاره کولې چې د غور خلک مسلمانان کړي او غور ته اسلام ورسوي خوحقيقت دادی چې غور ته د اسلام سپېڅلي دين ډېر پخوا راغلی و او د غور واکمنو د حضرت علي کرم الله وجهه د خلافت له دورې نه د خلافت له مرکز سره ښه او تاوده اړيکي درلودل. نو ځکه د سلطان محمود غزنوي دا بريدونه د غور د خلکو د مسلمانولو له پاره نه وو بلکې ده غوښتل چې په سيمه کې د يوې لويې ستر واکۍ بنسټ کېښېږدي چې همداسې هم وشول.

د محمد سوري له ماتې سره د غوريانو مستقله واکمني ختمه شوه او د غور اوبست سيمې چې د غوريانو په لاس کې وې د غزنويانو لاس ته ولوېدې. له دې سره هم غزنوي سلطان غورته کوم نوی والي ونه لېږه، بلکې هماغه د محمد سوري زوی امير ابو علي يې چې ده ته تابع شوی و په غور کې خپل تر لاس لاندې امير وټاکه خو بيا هم د غور د واکمنې کورنۍ نور غړي په څو کې وو او د وخت انتظار يې يوست.

امير عباس د غور يو غيرتي شهزاده و چې يو ځل بيا يې د غور خپلواکي را ژوندۍ کړه، د غزنويانو اطاعت ته يې غاړه کېښنښوده او د خپل تره امير علي تر بندي کولو وروسته يې په غور کې خپلواک حکومت پيل کړ او له همدې امله امير الکامل يا بشپړ واکمن وبلل شو. ده د غور په منديش کې د غوريانو د لوی مشر ضحاک يا سهاک لرغونې کلا له سره جوړه کړه او همهلته يې يوه شاهي ماڼۍ هم ودانه کړه او په دې توګه يې د خپل قومي غرور او دغور د وياړ ځلي دنګ کړ.

سلطان محمود له خپلو نورو ستونځو سره سره بيا هم د غور له بيانيولو نه تېر نه و. ده په ۴۱۱ شهزاده مسعود ته وظيفه ورکړه چې له هرات نه په غور لښکر ور روان کړي، نوموړي تر بريد وړاندې د جروسي واکمن ته يو هيات ور ولېږه او دوه تنه غوريان يې هم ورسره مله کړل چې هلته د هيات ترجماني وکړي، دا پېښه ابوالفضل بيهقي همغه وخت ثبت کړې او مورخينو د نورو سندونو ترمونځل کېدو وړاندې دا ددې دليل ګڼه چې دغوريانو ژبه له غزنويانو نه بېله او پښتو وه نو ځکه د ترجمان په

وسیله خبرې کېدې خو د پټې خزانې موندل کېدو نه یوازې دا روښانه کړه چې د غوریانو ژبه پښتو وه بلکې دا یې هم وښوده چې د غور دربار د پښتو ادب لرغونی مرکز و او همدلته و چې دامیر کروړ ویاړنې او د شیخ اسعد او ښکارندوی فصیحو او بلیغو بوللو. د ادب نړۍ ته سترګې وغړولې او د پښتو ادب بنسټونه کېښودل شول.

هو! مسعود استازو غوریانو ته د ویرولو ډک پیغامونه ورکړل چې باید د امیر اطاعت ومني خو غوریانو ورته وویل: امیر ډېر غلط فکر کړی چې ګوا کې دا سیمه او دا خلک داسې دي چې څوک دې پرې ورشي او نړۍ تېردې شي. را دې شي و دې ګوري چې دلته توري دي. وسلې دي او ډېرې دي. بیا هم د غور د یوې برخې اوسېدونکو د مسعود له لښکرو سره درنې جګړې وکړې او په پای کې مات شول او ددوی مشر هغه سیمې چې د غرجستان له شارانو نه یې نیولی وې غزنویانو ته ور پرېښودې. خو امیر عباس تر ډېره وخت د غور د مرکزي برخو واکمن و. تر پایه یې د غزنویانو سلطه ونه منله او مقابله یې ورسره وکړه څو چې ابراهیم غزنوي یو ځل بیا یو. درنه حمله پرې وکړه. د جنګ په ډګر کې ژوندي ونیول شو او دامیر محمد سوري غوندي یې ژوندې غزنې ته بوته او د غور واکمني یې بیا هم دده ایل شوي زوی امیر محمد ته وسپارله.

که څه هم ځینې مورخین لیکي چې امیر عباس پر خلکو ظلم کاوه او د غور خلکو له غزنوي پاچا نه دلیکونو په وسیله وغوښتل چې ورشي او دوی ته له دې ظالم پاچا نه نجات ورکړي خو حقیقت دادی چې دا لښکر هم د همهغو لښکرکشیو سلسله وه چې د سلطان محمود له وخت نه یر غور پیل شوې وې او غزنویانو غوښتل چې د خپلې ستړواکۍ د ټینګتابه له پاره غور د تل له پاره د خپلې ستړواکۍ جز وګرځوي او د غور خپلواک حکمرانان ختم کړي.

پوهاند اکاډېمسن عبدالشکور رشاد

خښمېدلې امریکا

دې غریب افغانستان ته امریکا ده خښمېدلې
په دې هوډ کې ورسره برېتانیا ده پارېدلې

امریکا یوازې نه ده اروپا ورسره مله ده
تباهي د خوار افغان یې په سلا ده پتېیلې

د خښمونو سیلاوونه، ماتوي د هوښ بندونه
تل په دې مبارزه کې، هوښیارتیا ده تښتېدلې

دولتو ته خښمېدلي مستر بوش وکښله کرښه
ول(۱) پر دوست او پر دښمن موږ دا دنیا ده نن وېشلې

بادران د سپیني خونې د تیارو اهریمنان سول
دي د شر او شور خدایانو زموږ رڼا ده راوژلې

هرڅوک چې زموږ دوست دی، زموږ صفو ته به رادرومي
چې را نه شي، د دښمن د لاس امسا ده موږ ګڼلې

دښمني د افغانانو د انګلو امریک رضا ده
اوس خو ګټه پر محور د دې رضا ده څرخېدلې

څوک له بېرې، څوک له تمې، څوک له عذره په پسې دي
امریکا چې په دنیا کې دا سرنا ده ږغولې

استوي د جنګ میدان ته. دولتونه خپلې ډلې
څوک یې اوس دي په تکل کې چا پخوا ده رالېږلې

لوټکې چا تحفه کړې، چا پېکش کړله ټانکونه
جاسوسي په دې غورځنګ کې چا و چا ده ورمنلې

ځینو لارې ورته ورکړې، ځینو ځمکې کړې د مرستو
ورکوي څوک میدانونه چا فضا ده وربخښلې

څوک باروت او ځینې تېل ورته راوړي ځینې پېلوځې
دا لمبه چې زموږ په ملک کې امریکا ده لګولې

چې ضعیف یم د جهان ټکې پر ما باندې رالوېږي
په نړۍ کې بدبختي په پچه زما ده را ختلې

ګروبه وي یې، سوځوي یې، ځوبلوي یې، قتلوي یې
دا پر ضد د پښتنو، توره بېلا ده پاڅېدلې

که ښارونه دي که کلي لېونو سپو دي داړلي
د بشر وینو ته تږو، دا وبا ده راښکارلې

که جونګړه د ادې ده، که خپره د دادا ده
زموږ د قرن بشر دوسته اتیلا ده راسوځلې

د مظلومو انسانانو په سرو وینو ژرندې ګرځي
د بېوسو په سرو اوښکو ښار، بېدیا ده لمبېدلې

دلته بورې، دلته ورارې، دلته کونډې يتيمان دي
دلته چيغې، دلته وير، دلته ژړا ده اورېدلې

دلته څېرې ګرېوانونه، دلته ساندې دي سوګلې دي
جنازه چې د خوښيو د خندا ده مرګ اېستلې

ژوندونونه يې پايمال کړل امنيت سو لګد کوبه
دلته شر، دلته فتنه، دلته غوغا ده تورېدلې

تباهيو د عراق او فلسطين مظلوم ته څيو سه
ای پښتونه! دغه تکه اوس پر تا ده رالوېدلې

جامعه د افغانانو دغه درويشت کاله کېږي
په څورو ده څورېدلې، په جفا ده ژړېدلې

د بشر د حق غوښتنې، د زړه سويو ادعاوې
عدل و رحم و خواخوږيو چليپا ده پر راکښلې

وای(۲) دفاع د تمدن کړو ازادي له فنا ژغوروي
مګر دوی افغانستان ته نن فنا ده رابللې

کله وايي: موږ جنګ کې راولو بشر ته سوله
کله وايي (۳) صليبي جنګ دی کليسا ده موږ ژغورلې

د نيويارک او واشنګتن و تروريزم، خو دا نه دی
چې په وينو د پښتون يې پښتونخوا ده رنګولې

ترې د اوښکو سين روان دی، ترې د وينو سيل بهېږي
دا صفحه زموږ د تاريخ چې هر ترسا ده راليکلې

دا جذبــــه د خودخواهــــی ده، لېوتـــوب د انـــتقام دی
د ښمـــنو زلزلـــه یـــې چـــې بقــا ده لړزولـــې

خودغرضـه رهبران یـې دخلـه نـه دي پـه کړکېچ کـې
د پــردو مداخلــو چــې زمـــوږ بـــنا ده نړولــې

وایـي پېـنځه زره تـنه امـریکایان دي تلـف سـوي
طــیاره چـې تـر سـرتېر مصـري عطـاء ده جـنګولې

دروېشـت زره افغانـان یـې قربانـي کـړل د دې پېښـې
و جـــنون تـــه ښمبدلـــې امـــریکا ده رسـېدلې

عدالـــت، بـــرادري او مســـاوات د حـــق پالـــنه
پـــه عمـــل کـــې دغـــه هـــره ادعـــا ده شـرمېدلې

ناميندي دي، نامرادي دي، شپه او ورځ ځوانیمرګی دي
خوشـالي لـه پښتونخوا نـه پـه رښتیا ده لېږدېدلې

چـــې پـــنجه لـــه زورور ســـره چـــا ده ازمویلـــې
د هغــه کمـزوري لېچــه خامخــا ده دردېدلــې(۸)

خود بـه نـه تولېږي مړي، خود يې ملک په وينو رنګ وي
د قــوي لــه جوغــه غــاړه چـې هــر چـا ده غړولــې

خــود بــه سوځي د غښتلو د ښمونــو پــه اورو کــې
هغــه چــا چــې غلامــي د امــریکا ده نامنلې

د وطـــن د خـــرڅولو بازارونـــه ښـــه تـــاوده دي
پـه ایمـان د سیاسـي ګټـو سـودا ده اوس پسـندلې

ځانــي ګټــې چــې بــه تــل تــر ملــي ګټــو جــارېدلې
دا جذبـــه د قدرتونــــو استســـقاء ده راوژلـــــې

د انګرېز پلی لښکر يې د بګرام مـيدان تـه راوست
فرانســه وايـــي: مــزار تــه مــونږ ســپاه ده راوســتلې

نــن هغــه ښــه راغلــې وايــي د کفــارو تــور لښکــر تــه
چــې پـرون يــې ســره سپاه د روس پـلا پـلا ده ځغلولـې

لـه پـردو بـه څه ګله کړو، ځای د ویر دی ځاي د شرم
چــې زمــونږ خـپلو پــه کفــارو زمــونږ لــوا ده پــرځولې

کســات خېژي، نـه پاتېږي، دا دنـيا دغـه يـې دود دی
دا نکتــه پــه پښتـنو کــې لـــه پخــوا ده ازمویلــــې

د انګرېــز او امــريکا د دولـــتونو مــريې تـــوب دی
زه ګمـان کـړم خپلواکـي مـو نـن سـبا ده بـايلودلې(۳)

۱- ول= ویل.
۲- وای= وايي.
۳- بايلودلې= بايللې
× د د سعدي شيرازي د دې بيت ژباړه ده:
هر که با فولاد بازو پنجه کرد
ساعد سيمين خود را رنجه کرد

ډاکټر عبدالحی نیازي

د اکثریت او اقلیت تیوري

لږ ترلږه له څلوېښتو کالونو را په دېخوا د اقلیت او اکثریت مسئله په پرله پسې توګه د افغانانو تر منځ د یوې سیاسي لانجې په ډول راپورته کېږي او دا مسئله کله ناکله د دولت په سطحه هم مطرح کېږي، خو د تېرو حکومتونو له خوا دا مسئله افغان ولس ته نه ده جوته شوې، نو ځکه دا د اکثریت او اقلیت مسئله د عام ولس تر منځ په اجمالي توګه او سیاسي ډلو تر منځ او خصوصاً د غیرپښتني سیاسي ډلو له خوا د ګوندونو په سطحه په ځانګړې توګه مطرح کېږي. نو ځکه په کار ده چې د اقلیت او اکثریت مسئله داسې رابرسېره شي چې له یوې خوا د افغان ملت د جوړېدو په بهیر کې کوم خنډ پېښ نه شي او له بلې خوا د افغانستان وګړي هر یو په اګاهانه توګه د خپلې اتنیکي ریښې او په اوسني افغانستان کې له خپل ټولنیز او سیاسي موقف سره اشنا وي. دلته په اجمالي توګه د افغانستان د قومونو جوړښت او سیاسي کړو وړو ته یوه لنډه کتنه کوو.

اکثریت یعنې څوک؟ پښتون، افغان، پټان، روهي او سلیماني کلمات په مترادفه توګه د پښتنو لپاره د مختلفو اقوامو له خوا استعمال شوي دي، خو پښتانه خپل قومي هویت پښتون او خپله سیمه پښتونخوا بولي او په اوسني افغانستان کې پښتانه په سیاسي لحاظ خپل ملي هویت افغان بولي او پخپل افغانیت ویاړي. د معتبرو شمېرنو (احصائیو) پر اساس د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله پښتانه د افغانستان د ولس اکثریت برخه جوړوي. پښتانه

هغه اریایي قبایل دي چې په دویم میلادي کال کې د خپلې ټولنیزې او سیاسي ودې په لحاظ دې مرحلې ته رسېدلي وو چې پخپله سیمه کې یې سیاسي نظام رامنځ ته کړ. هغه د کنشکا پاچاهي نظام و چې په ژمي کې یې پلازمېنه (پایتخت) په پېښور کې او په دوبي کې د کابل په باګرام کې وه.
همدغه پښتني قبایل وو چې په شپږم میلادي کال کې د نوې کالو لپاره له فراه څخه تر کابله پورې د اعرابو په مقابل کې وجنګېدل. بالاخره د اسلام مقدس دین یې ومانه، خو د اعرابو سیاسي واک یې ونه مانه، چې په نتیجه کې د اسلام مقدس دین د تدریس لپاره د اموي امپراتورۍ له خوا په زرګونو تنه اعراب د پښتنو سیمو ته ولېږدول شول چې نر نن ورځ پورې په افغانستان کې اوسېږي. له زرو کالو را په دېخوا د پښتنو تاریخ ټولو ته جوت دی، پښتانه په حکومت جوړولو کې دننه په افغانستان کې او د باندې تر امپراتورۍ جوړولو پورې تجربې لري. د سلطان محمود په لښکر کې د پښتنو برخه یو څرګند واقعیت دی چې د سومنات په جنګ کې د پښتنو برخه په دې شعر کې ښه تمثیلېږي.

ترک و نامرد واړه ودانګل له نام و ننګه
یو زه پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنګه

سلطان محمود د ترک نژادو عسکرو په زور له پښتون سره سخت ظلمونه او ناروا وې وکړې، په ملتان کې نصر لودي ته یې ماتې ورکړه او د پښتنو ریښې یې له ملتان څخه وویستې او په غور کې یې د شیخ اسعد سوري په شمول ټول پښتانه خانان بندیان کړل. په کلتوري لحاظ ترک نژاده سلطان محمود د فارسي ژبې په تحکیمولو کې ستر رول ولوباوه. دا چې پښتنو ولې د سلطان محمود واک ومانه علت یې دا و چې محمود د اسلام او جهاد شعار پورته کړی و خو په پای کې پښتنو له ترک نژاده کورنۍ څخه خپل کسات واخېست او د غور پښتنو د ترکانو ریښې له غزني څخه د تل لپاره وایستلې.
پښتانه د خپل تاریخ په اوږدو کې د جګړې ستر تاریخ لري له سکندر، عرب، چنګېز، تیمور سره جنګېدلي دي. د هرات تیموریان د شارخ په مشرۍ په کابل کې د یوسفزو اوه سوه خانان د مېلمستیا پر وخت ووژل او

ټول یوسفزي او ګڼ شمېر نور پښتانه له کابل څخه وشړل شول او ټول سوات او مردان ته ولاړل. تر ننه پورې کابل ښار بیا یو پښتني ښار نه دی شوی. د شارخ ورازه بابر چې د هند د مغلي کورنۍ د واک بنسټ ایښودونکی و، خپل ټول عمر له پښتنو سره په جنګونو کې تېر کړ. خو یوسفزو د بابر واکمنۍ ته سر ټیټ نه کړ. د هند له مغلې دولت سره د پښتنو جنګونه د پښتنو سیاسي فرهنګ جوړوي.

د ایران له فارسیانو سره د پښتنو جنګونه د پښتونخوا د تاریخ یوه بله برخه جوړوي. پښتنو د فارسیانو په مقابل کې خپله خاوره ساتلې ده، خو له بده مرغه په فرهنګي ډګر کې په هرات، فراه، زرنج، غور او بادغیس کې ګڼو پښتنو خپله مورنۍ ژبه له لاسه ورکړه، همدارنګ د افغانستان پرله پسې دولتونه په دغو سیمو کې د پښتو ژبې او پښتني کلتور د بیا ژوندي کولو لپاره هیڅ ډول هڅه نه ده کړې.

پښتانه د افغانستان د نورو اقوامو په پرتله د اسلام د مقدس دین د خپرولو لپاره تر ننه ورځې توره وهلې چې په افغانستان، هند او پاکستان کې ډېر روښان تاریخ لري.

هند ته د انګرېزانو له راتګ سره سم د پښتنو د بخت ستوری له ځلا ولوېد. پښتنو د خپل تاریخ او سیاسي ژوند په بهیر کې د انګریزانو له خوا تر ټولو لوی تاوان ولید او هغه دا و چې پښتانه او د افغانستان خاوره د (۱۸۴۲ - ۱۹۱۹) کلونو په ترڅ کې په دوو برخو ووېشل شوه چې نن د ډیورنډ کرښې په نامه یادېږي او افغانستان د خپلې خاورې پنځه دېرش فیصده خاوره او شلوېښت فیصده نفوس له لاسه ورکړ. خو په لروبر پښتونخوا کې د یووالي احساس لا تر اوسه پخپل قوت پاتې دی.

له روسانو سره په جګړه کې پښتنو د افغانستان د نورو قومونو په پرتله لویه ځاني، مالي او سیاسي صدمه ولیده. نو ځکه پښتانه د افغانستان د کډوالو او مجاهدینو اکثریت برخه جوړوله. پښتانه افغانستان او افغاني ملي هویت ته سخت وفادار. د ملي یووالي او رښتني ورورولۍ غوښتونکي دي. د پښتنو سیاسي ډلې په افغانستان کې د مرکزي نظام ناړې وهي. د افغانستان په تاریخ کې د تاجکانو ټولنیزه او سیاسي برخه

(تاجکان در مسیر تاریخ) یوازینی کتاب دی چې د افغانستان تاجکانو د سیاسي او ټولنیز ژوند په هکله زما لاس ته راورسېد. دا کتاب د یو شمېر ایراني، تاجکستاني، روسي او افغاني لیکوالو د مقالو مجموعه ده. له بده مرغه د دې مقالو مرتب کوونکی میرزا شکور زاده او بلال عمار د (تاجکان در مسیر تاریخ) نوم ورته غوره کړی، چې په واقعیت کې دا کتاب یو علمي اثر نه، بلکې د مخالفت او عکس العمل په توګه د (افغاستان در مسیر تاریخ) او (پښتانه د تاریخ په رڼا کې) کتابونو د نومونو او محتواياتو پر ضد ترتیب شوی دی. د دې کتاب په مقدمه کې د دې پر ځای چې د افغانستان د تاجکانو اتنیکي ریښې او قومي جوړښت څرګند کړي، په صراحت سره یې پر پښتنو باندې تېری کړی او په لمسوونکې توګه یې د پښتنو پر ضد لیکلي او په افغانستان کې قومي تاوتریخوالی زیاتوي. د مثال په توګه په مقدمه کې داسې راغلي: "از قرن شانزده تا هم اکنون، تاریخ افغانستان مملو از اغتشاشات، هرج و مرج، کشتار و مرګ، استقرار حکومت قبیله سالاری و زوال عنصر شهرنشینی و تفوق کوه و صحرا بر شهر است. وقتی حکومت از دست شهر نشین ها خارج شد و بدست قبایل کوه ګرد و بیابان ګرد افتاد، جنګهای خونین و کشتار عظیم د سته جمعي و قتل و غارت و ناامنی ګریبان ګیر این کشور شد... در کنار، حملات و هجوم های اقوم نیمه وحشي و حاکمیت نظام تک قبیلوی...

د دې بې خبره لیکوال په ځواب کې باید ووایو چې په اوه لسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې په افغانستان کې د ښارنشینانو کوم حکومت په کابل، کندهار، هرات، بلخ، بدخشان، بامیان، تخار او چاریکار کې موجود نه و چې د پښتنو د وحشت او بربریت په وجه وران شوی وي او نه خو پښتنو په ثمرقند، بخارا، دوشنبې باندې حملې کړې دي، بلکې په اوولسمه او اتلسمه میلادي پېړۍ کې د افغانستان خاوره د ختیز له لوري د هند د مغلو له خوا او د لوېدیځ له لوري د ایران د صفویانو تر پرله پسې بریدونو لاندې نیول شوې وه، چې پښتنو د دواړو یرغلګرو پر وړاندې په لره او بره پښتونخوا کې په ولسي مقاومت لاس پورې کړ، چې غلجي پښتنو شاه حسین صفوي ته په اصفهان، او درانیو د احمد شاه بابا په مشر

هندي مغولو ته په ډيلي کې ماتې ورکړې. د افغانستان په خاوره کې نه غلجي پښتنو (هوتکيانو) او نه خو درانيو پښتنو د افغانستان د کوم قوم پر وړاندې جنګېدلي دي.

(تاجکان در مسير تاريخ) د افغانستان د تاجکانو د قومي او اتنيکي ريښې په هکله علمي او ګټور معلومات نه ورکوي او يوازې د فردوسي شهنامې په اشعارو بسنه کوي او يا د سمرقند، بخارا او تاجکستان د تاجکانو په اړه خبري کوي. خو په مجموعي توګه دا کتاب د تاجکانو په هکله چې پښتانه ورته دهګان وايي. ليکي:(کلمه - تاجيک - که در متون قديمي په صورت تاژيګ و تازک نيز به کار رفته است اعراب و مسلمان غير عرب راتازي و ترکان انهارا تاجيک کې ناميدند. ايرانيان تاجک ها را قومي ايراني مې دانند. زه د (تاجک در مسير تاريخ) د روسي او ايراني مقالو په اساس داسې مستفيد شوم چې تاجک يا تازک يا تاژک يو اتنيک نه بلکې هغه غير عرب او غېر ترک مسلمانان دي چې عرب ورته عجم او ترک ورته تازک ويلي دي، چې واحده اتنيکي ريښه نه لري، بلکې واحده ژبه لري يعنې (فارسي - دري) په دې کې کېداى شي چې ګڼ شمېر اقوام شامل وي چې لـه فارس نژاده اقوامو څخه شروع تر ترک نژاده فارسي ژبي - سمرقند، بخارا او د افغانستان فارسي ژبي، چې د دوی اتنيکي ريښې او قومي جوړښت پوره نه دي څرګندې شوې، دوی يوازې ژبنی هويت لري، خو د تاجکانو تر نامه لاندې ديګان، يو شمېر هزاه ګان، يو شمېر فارسي ژبي پښتانه، فارسي ايماق، ازبکان، هندي او کشميري مسلمانان، عرب او سادات عرب شامليږي چې په دري ژبه خبرې کوي. په معاصر افغانستان کې په ملي او سياسي لحاظ تاجک يو افغاني قوم دی چې په افغانستان کې د هستوګنې په لحاظ ژور تاريخ او غني کلتور لري، ژبه يې دري، قومي هويت يې تاجک او ملي هويت يې افغان دی.

د افغانستان د تاجکانو د نفوس دقيق شمېر متاءسفانه معلوم نه دی. کله چې روسان پر مرکزي اسيا باندې مسلط شول لږ تر لږه د يو مليون وګړو په تعداد تاجک، ازبک، ترکمن، تاتار او قزاق افغانستان ته کډوال شول او اکثريت يې د افغانستان په شمالي ولايتونو کې او ځينې يې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل کې مېشت شول. د افغانستان حکومت د اسلامي ورورولۍ له مخې نوموړو کډوالو ته افغاني تابعيت او هويت ورکړ، خو نن همدغه د مرکزي اسيا مهاجرين داسې شمال وايي چې د دوی خاوره وي او همدغو خلکو نن د افغانستان د تجزيې لپاره د فدرالي نظام نارې سورې پورته کړې دي چې دا ډېره ناسپاسي ده، دا خلک په شمال کې د افغانستان پښتنو ته ناقلين وايي، خو خپل ځانونه د مرکزي اسيا مهاجرين نه بولي او د فدراليزم نارې وهي.

دلته په اتنيکي او کلتوري لحاظ دوې مسئلې سره ګډې شوې دي: په اتنيکي لحاظ تاجکان د افغانستان اصيل اريايي قوم دی چې د تاجک قوم اتنيکي ريښې، قومي جوړښت او ځانګې په هکله ما کوم علمي معلومات تر لاسه نه کړل، خو د اجمالي معلوماتو پر اساس د افغانستان تاجک قوم حد اقل درې ځانګې لري: رکاه، فورمولې او کشميري. په کلتوري لحاظ د افغانستان تاجکان، هزاره ګان، يو شمېر ازبکان او ترکمنان، سادات، چارايماق، قزلباشان او يو شمېر پښتانه چې په دري ژبه خبرې کوي، په ځينو احصايو کې ټول په قومي لحاظ تاجک درج شوي دي.

په کلتوري لحاظ د احمد شاه بابا او تيمور شاه له دولتونو راپه ديخوا فارسي ژبه حاکمه رسمي او دولتي باندې بدله شوې ده. د هوتکيانو د حکومت له مخه د افغانستان خاوره د هند د مغلي دولتونو او د ايران د صفوي دولتونو له خوا تر تېرې لاندې وه او کوم منظم دولتي نظام موجود نه و.

د افغانستان په سياسي ډګر کې د افغانستان د تاجکانو لومړنۍ برخه

د افغانستان په ټولو دولتي او اداري چارو کې د افغانستان تاجکانو بې له کوم تبعيض او امتياز څخه په لويه کچه برخه لرلې ده. د مثال په توګه د امان الله خان د دولت نايب السلطنه عبدالولي دروازي و. ډاکتر يوسف د افغانستان د ديموکراسي دورې لومړنی صدراعظم و. د حبيب الله کلکاني د حکومت پر مهال کې داسې اسناد نه شته چې حبيب الله کلکاني ادعا کړې وي چې ده د تاجکانو حکومت دې جوړ کړي وي. له بلې

خوا که چېرې په غزني کې غلجي پښتانه (اندړ او سليمان خېلو) د حبيب الله کلکاني په پلوۍ نه وي درېدلي نو ډېر احتمال يې درلود چې د کندهار دراني او د هزاره قوم سرتېري د امان الله خان په پلوۍ د حبيب الله کلکاني عسکرو ته په غزني کې ماته ورکړي، خو امان الله خان شخصاً له دې جګړې څخه مخنيوی وکړ. حبيب الله کلکاني د کابل د ښاريانو تر منځ ډېر منفور و او هېڅ ډول محبوبيت يې نه درلود. په کابل کې عام خلک جبيب الله کلکاني (د بچه سقو) په نامه يادولو او دا شعر چې له سقوي دوران څخه پاتې دی د کابل د خلکو احساسات څرګندوي:

تاملک محسن شغال ماده والي ګشته است... بهر ما مور و ملخ قوم شمالي ګشته است.

د معاصر افغانستان په تاريخ کې د کورنۍ جګړې تر پيل پورې داسې کوم اسناد نه شته چې د افغانستان تاجکان، د تاجک قوم په نامه د سياسي واک د ترلاسه کولو لپاره په مشخصه توګه په کوم اقدام لاس پورې کړی وي او يا مشخصاً د تاجک تر عنوان لاندې په افغانستان کې کوم حکومت موجود وي.

د اقليت او اکثريت د تيوري بنسټ ايښودونکي

د ګوندونو په سطحه د لومړي ځل لپاره (د خلق، ديموکراتيک ګوند) څخه په کال ۱۳۴۷ هجري شمسي کې د قوميت په بنا دوه انشعابونه رامنځ ته شول. لومړی د ببرک کارمل په مشرۍ د پرچم ډلګۍ او دويم د طاهر بدخشي په مشرۍ چې وروسته يې د (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان... سازا) بنسټ کېښود. د خلق له ګوند څخه جلا شوي فرکسيونونه په تولنه کې د ستميانو په نامه شهرت وموند. همدغه مهال دی چې د دولت له چوکاټ څخه بهر د قوميت له عنصر څخه د يوې سياسي الې په توګه کار اخېستل کېږي. د پرچم ډلګۍ په سياسي ادبياتو کې پښتنو ته بې فرهنګه اکثريت او تاجک ته بافرهنګه اقليت وويل. خو طاهر بدخشي له دې نه هم وړاندې ولاړ او احتمالاً د روسانو په تحريک او مرسته په منظمه او سيستماتيکه توګه د قوميت پر بنا د يو سياسي

سازمان (سازمان انقلابي زحمت کشان افغانستان... سازا) بنسټ کېښود، چې تر اوسه پورې د افغانستان د کورنۍ جګړې ایدلوژیک محور جوړوي.

د طاهر بدخشي ماسکو پلوه مارکسیسټ لېننستې ډلې په تړلنه کې د ستمي، ستم ملي ډلې په نامه شهرت وموند. ستمیان د ملت او ملي یووالي په مفکوره باندې معتقد نه و او داسې یې استدلال کاوه چې افغانستان د قومونو او ملیتونو مجموعه ده او هر قوم باید چې په جلا جلا توګه خپل سیاسي، اقتصادي او ټولنیز برخلیک وټاکي او د قوم پر بنسټ فدرالي نظام رامنځ ته شي. طاهر بدخشي او بهرالدین باعث د خپل تحلیل په دوام کې زیاته کړه چې پښتانه په افغانستان کې یو ظالم، غاصب او ستم ګر قوم دی او د افغانستان نور قومونه تر ستم لاندې اقوام دي، نو ځکه د افغانستان خلکو دوی ته 'د ستمیانو لقب ورکړ. د افغانستان په سیاسي ادبیاتو کې د اکثریت او اقلیت تیوري د ستمیانو له خوا مطرحه شوه، چې وروسته روسانو د خپل تېري پر مهال دې تیورۍ ته ماتریالستیکي بڼه ورکړه او روسان په دې لټه کې شول، چې غیر پښتانه قومونه په نظامي، سیاسي او ټولنیز لحاظ وروزي.

د ناڅرګندو دلایلو له امله په ۱۳۵۶ کال کې د ملي ستم ډلګۍ رسماً په دوو برخو وویشل شوه: د سازا ډلګۍ د طاهر بدخشی تر مشرۍ لاندې او بله برخه یې د (سفزا) ډلې په نامه د مولانا بهرالدین باعث او محمد اسمعیل اکبر تر مشرۍ لاندې راغلې. د سازا د سازمان غړي په تاکتیکي ډول په کابل کې پر دولتي چارو بوخت شول او د سازا سازمان تصمیم ونیو چې د داود خان د حکومت پر وړاندې پر وسله واله مبارزه لاس پورې کړي.

په نامعلومو دلایلو مسکو پلوه ستمیانو د تره کي د حکومت پر وړاندې په مخالفت لاس پورې کړ، بهرالدین باعث او طاهر بدخشی د خلقیانو له خوا ووژل شول او په همدې اړه د بهرالدین باعث د خلاسون لپاره په ۱۳۵۸ کال کې د اسمعیل اکبر په هدایت د امریکا سفیر (دبز) یرغمل ونیول شو چې په کابل هوټل کې یرغمل نیونکي او د امریکا سفیر دواړه د خلقیانو له خوا ووژل شول.

د افغان جهاد په بهير کې او په ځانګړې توګه د کورنۍ جګړې پر مهال د سازا او سفزا ستمي ډلو سياسي دريځ

د سازا سازمان لومړنۍ سياسي ډله وه، چې په سياسي ادبياتو کې بې له کوم ژور سوچ څخه د افغانستان د ټولو بدبختيو عامل پښتانه وبلل، د سازا د سازمان د رهبرۍ په هئيت کې يو شمېر پېژندل شوي کسان په دې ترتيب دي: محمد طاهر بدخشی، محبوب الله کوشانی، ظهورالله، محمد بخش فلک، خليل رستاقی او محمد اسمعيل اکبر.

د روسانو له يرغل سره سم محبوب الله کوشانی، ظهور الله، محمد بخش، فلک او خليل رستاقی پرته له دې چې د ببرک کارمل له حکومت سره يو ځای شي په مستقيمه توګه له روسانو سره د تخار، بدخشان او بغلان په ولاياتو کې همکارۍ پيل کړلې، د څرخي پلـه لـه جيل څخه ازاد شول، د سازا ډله په دې بريالۍ شوه چې په تخار کې د مجاهدينو قوماندان امر صمد او يو شمېر نور جهادي قوماندنان د روسانو په پيسو په خپل سازمان کې جذب کړي.

د ببرک کارمل او سازا اختلافات:

د سازا سازمان سياسي غوښتنه له ببرک کارمل څخه دا وه چې ببرک د افغانستان د شمالي ولايتونو واک د سازا ډلې ته وسپاري، چې د روسانو په مرسته په مستقله توګه د مجاهدينو پر ضد وجنګېږي. په هر دليل چې و ببرک د خپل حکومت په مهال کې له خپلو ټولو خيانتونو سره سره دې ته حاضر نه شو چې د (سازا) په غوښتنه رسماً په افغانستان کې فدرالي سيستم رامنځ ته کړي. ببرک کارمل او سلطان علي کشتمند د افغانستان د اردو له تشکيل نه د باندې قومي کنډوکونه رامنځ تـه کـړل او د قوماندان سالارۍ او قومي تعصباتو او تشنجاتو اساسات يې کېښودل.

نجيب د خپل حکومت په مهال کې د ملي پخلاينې د پاليسۍ تر عنوان لاندې د سازا، سفزا له ډلو سره يو ځای شو. بشير بغلانی د سازا مشر د ډاکټر نجيب د مرستيال په حيث اعلان شو. بشير بغلانی د نجيب په لويه

جرګه کې د فدرالي نظام نارې پورته کړې. د ولايتي نظام تر څنګ د (زونونو-حوزو) سيستم هم مطرح شو، لکه د شمال زون - لوېديځ زون او داسې نور. د سازا سازمان له يوې خوا له روسانو څخه وسلې او پيسې ترلاسه کړې او له بلې خوا ډاکټر نجيب د شمالي ولايتونو د يو شمېر ولسواليو واک چې د مجاهدينو تر ولکې لاندې نه و، رسماً د سازا سازمان ته وسپارل. د سازا ډله افغان ولس د يو واحد ملت په حيث نه پېژني، بلکې افغانستان د داسې قومونو او مليتونو مجموعه بولي چې د هر قوم لپاره په جلا توګه سياسي او ټولنيز برخليک غواړي، او هر قوم بايد پخپله سيمه کې خودمختارۍ ته تر دې بريده وده ورکړي چې په مستقلو جمهوريتونو بدل شي. د افغانستان په سياسي ادبياتو کې د لومړۍ ځل لپاره د څلورو جمهوريتونو غږ د سازا سازمان له خوا پورته شو، يعنې د پښتنو جمهوريت، د تاجکانو جمهوريت، د هزاره ګانو او د ازبکانو جمهوريت. نو په دې توګه د سازا ډله د افغان ولس د ملي يووالي او ځمکنۍ بشپړتيا ته، چې ستر ملي ارزښتونه ګڼل کېږي، باور نه لري. موږ کاملاً په دې باور يو چې د افغانستان پښتانه، تاجکان، ازبکان، هزاره ګان او نور واړه قومونه د افغانستان د ولس ملي يووالي او د خاورې بشپړتيا ستر ملي ارزښت بولي او د افغان ملت پر جوړېدو او بشپړتيا ژور باور لري.

د نجيب د حکومت په وخت کې د سازا سازمان د پښتنو او د پښتنو د کلتور د توهينولو لپاره په خپله خپرونه کې (ميهن - چې اوس هم دا جريده په تاجکستان کې خپرېږي) په ښکاره ډول دغه شعر خپور کړ چې د دې سازمان په ماهيت او د هغه د عواقبو ښه څرګندونه کولی شي.

قبيله نشينان شهر حبش
که بد دين شان ترکش و تير کش
به ابشخور رخش اشتر زدند
ته اشتر که خود را به اخور زدند
قبيله چه باشد که شاهي کند
به هر جا رسد و تباهي کند
چو رفتند جا ماند دهل دوسر

که قاطر به جا ماند از اسب و خر
هوایی خراسان مادر سرش
بگو چیست امروز اندر خورش
خراسان تو انی که از نام تو
جهانی به حیرت شده در فرود

د سازا د ستمي ډلې په خواب کې پښتانه وايي

د. افغانستان دی، دا وطن به خراسان نه شي ـ لوز مې د پښتو دی، پښېمان نه شي: له بده مرغه د دې پر ځای چې ستمیان له خپل کردار نه پښېمان وي، په امریکا کې د قومي تعصب او ملي تشنج او تاو تریخوالي د راپارولو لپاره د امید اخبار چلوونکي په ښکاره ډول پښتنو ته ښکنځلې کوي. ستمیان او د امید د اخبار چلوونکي ادعا کوي، چې پښتانه په افغانستان کې ځانونه لوړ ګڼي، هغه پښتانه چې له خپلې ژبې او کلتور څخه دفاع کوي، هغوی فاشیست بولي. دا ټولې ادعاګانې ناسمې دي. په ټولنیز او سیاسي لحاظ پښتانه په افغانستان کې د نورو اقوامو په پرتله نه لوړ دي او نه ځانونه لوړ ګڼي. خو ځینې سیاسي او ټولنیز واقعیتونه شته، چې ستمیان او ځینې لنډ اندي کسان خوروي او په دوی کې د حقارت عقدې پیدا شوې دي. دا ټولنیز او سیاسي واقعیتونه په لاندې ډول دي: پښتانه په افغانستان کې د خپلواک دولت بنسټ ایښودونکي دي. پښتنو په هندوستان کې مستقل دولتونه درلودل.

پښتانه د تاریخ په اوږدو کې له سکندر، عرب، چنګېز، مغل، فارس او انګرېز سره په یوازیتوب جنګېدلي دي. د سومنات په جنګ کې د سلطان محمود د لښکر ډېره برخه پښتانه وو.

لاندې شعر د پښتنو برخه د سومنات په جګړه کې څرګندوي:

ترک و نامرد واړه و دانګل له نامو و ننګه
زه یو پښتون ولاړ وم د سلطان تر څنګه

غلجي پښتانه لـه لـته بند څخه تر ننګرهاره پورې په ۱۸۴۲ كال كې شپاړس زره انګرېزي پوځ تباه او برباد كړ، او يوازې ډاكټر برايډن څنې ژوندى پاته شو چې دا په مجموع كې د افغان ملت پوځي حماسه ده.

لـه روسانو سره په جنګ كې تر ټولو قومونو پښتنو ډېره قرباني وركړې ده. د افغانستان نوم او افغاني ملي هويت د پښتون د قوم، قومي هويت دى، خو په سياسي لحاظ پښتنو د افغانستان ټولو قومونو تـه دا ويار بخښلى دى چې په ويار سره ځان افغان وبولي. دا د افغانستان د ۱۹۶۴ په اساسي قانون كې درج شوي دي. لـه نېكه مرغه پرته لـه ستميانو د افغانستان ټول اوسېدونكي قومونه ځانونه افغان بولي او پر خپل افغانيت وياړي او نه ځانونه لـه پښتنو كم احساسوي او نه د حقارت كومې عقدې لري او خپل سياسي او ټولنيز برخليک د افغان تر نامه لاندې خوندي ويني.

دا يوازې د سازا ستمي ډلـه نه ده چې د سياسي حقارت عقده لري، د ساما (سازمان ازادي بخش افغانستان) د مرامنامې په لومړي مخ كې هم په مشخصه توګه د پښتنو فيوډال پاركى محكوم شوى دى، نه فيوډالي نظام، په داسې حال كې چې په نورو اقوامو كې هم فيوډالان موجود دي. د ساما سازمان په خپله كړنلاره كې د ملي مسئلې د حل غوښتونكي دي، خو ملي مسئله يې نه ده جوته كړې او داسې مفهوم څنې اخيستل كېږي چې غواړي د اقوامو تر منځ انډول ټينګ شي او د پښتنو برخه د افغانستان په ټولنه كې په سياسي، اقتصادي او ټولنيز لحاظ كمه شي. خو موږ په دې باور يو چې د افغانستان د قومونو تر منځ په اجباري ډول كوم عدم تعادل نه شته، بلكې په افغانستان كې د ديكتاتوري نظامونو پايښت د افغانستان د اقتصادي، سياسي او ټولنيز شاته پاتـه والي ستر لامل ګڼل كېږي، نه د قومونو تر منځ ځينې سيمه ييزي شخړې او اصتحكاكونه. كه چېرې د ديموكراسى د اصولو پر اساس په افغانستان كې د يو داسې نظام بنسټ كېښودل شي، چې د اسلام د مقدس دين او د افغاني ټولنې لـه كلتوري ارزښتونو سره سم وي، نو دا به د يوې ملي مدني ټولنې بنسټونه وګڼل شي.

د افغانستان د وروسته پاتې والي دليل د افغانستان مختلف قومونه نه، بلکې د بهرنيو لاسوهنې او د ډيکتاتوري نظامونو پايښت دی.

د سازا ستمي ډلې تر څنګ د نظار شورا او د جمعيت اسلامي ګوند هم د افغانستان د کورنۍ جګړې د اقليت او اکثريت په تيوري معتقد شول او د افغانستان د اقليتونو د حقوقو تر پلمې لاندې ناړې سورې پورته کړې، خپل لومړني اسلامي شعارونه او ملي رسالت يې هېر کړ. له سازا، پرچم، دوستم او له وحدت ګوند سره يې د شمال ائتلاف بنسټ کېښود. د نظار شورا او جمعيت ګوند د اقليتونو د حقوقو د اعاده کولو لپاره د افغانستان د دوه مليونو شهيدانو بلهارۍ تر پښو لاندې کړې او په ښکاره ډول له روسانو سره يو ځای شول. روسان د خلق او پرچم پر ځای د نظار شورا پر ستر ملاتړ کوونکي بدل شول. د شمال ائتلاف د افغانستان په کورنۍ جګړه کې د روسانو په پيسو او وسلو ستره ويجاړوونکي ونډه واخېسته. د بن د غونډې په بهير کې د شمال ائتلاف په استازيتوب ډاکټر عبدالله سخت ټينګار وکړ چې پښتانه په افغانستان کې ۳۸ فيصده دي او په دې توګه لخضدر ابراهيمي ته قناعت ورکړ چې د کابينې په ترکيب کې ۳۸ فيصده پښتانه برخه واخلي.

د ډاکټر عبدالله دا عمل د اتنيک پر اساس يو شوئنيستي حرکت ګڼل کېږي، نو ډاکټر عبدالله به بيا په کوم مخ پښتنو ته ګوري چې د افغانستان د بهرنيو چارو وزير په حيث ورباندې باور وکړي.

له بلې خوا د اکثريت او اقليت د تيورۍ پر اساس د جون د لويې جرګې په بهير کې د نظار شورا له ټولو ناجايزو امکاناتو څخه کار واخېست او د افغانستان په سياسي جغرافيه کې يې به له کومې رسمي خبرتيا او سرشمېرنې، نوی بدلون راوست او د شمال په ځينو ولايتونو کې نوې ولسوالۍ جوړې کړې، قومي تاوتريخوالی او ملي تشنج يې راوپاروه او د ولس په ذهنيت کې يې د لويې جرګې مشروعيت تر پوښتنې لاندې راوست او د هغې پرېکړې يې بې ارزښته کړې.

له روسانو سره په جګړه کې د تاجکانو مخکښې ډلې لکه پرچم، سازا، سفزا، ساما، ساهو د افغانستان د نورو ګوندو په پرتله له روسيې، هند،

ایران، امریکا او متحدې اروپا څخه ډېرې سیاسي او اقتصادي گټې تر لاسه کړې. د کورنۍ جگړې په بهیر کې د تاجکانو مخکښ گوند. اسلامي جمعیت او د نظارشورا چې د افغانستان د کورنیو مصیبتونو په کتار کې څکه په لومړي سر کې راځي چې برهان الدین رباني د پاکستان له خوا د د څلور میاشتو لپاره د پېښور د تړون په اساس وټاکل شو او رباني تر یوولس کالونو پورې ځان جمهور رئیس وباله. پاکستان په دې سوچ کې و که په افغانستان کې د یو تاجک په مشرۍ یو حکومت وي نو بیا به د پښتونستان مسئله توده نه شي، وروسته چې پوه شو، چې په لراو بر پښتونخوا کې د یو نوي غورځنگ د پورته کېدو امکان شته. نو څکه یې له رباني څخه لاس واخیست او د طالبانو د مذهبي تحریک چې د کورنۍ جگړې او سراسري بې امنیتۍ ثمره وه، مرسته وکړه.

د کورنۍ جگړې په بهیر کې د اقلیتونو د حقوقو تر پلمې لاندې روسانو چې د نظار شورا، جمعیت، پرچم، سازا او دوستم له خوا نژدې ملگري کړي، ډېرې پوځي، مالي او سیاسي مرستې وکړې، خو د روسیې، ایران، هند او متحدې اروپا له بې دریغو مرستو سره سره نوموړې ډلې د طالبانو په مقابل کې جگړې بایلودلې، تر څو پر افغانستان د امریکا له بریدونو او د روسیې له سترو پوځي او مالي مرستو سره یو ځل بیا د افغانستان په سیاست کې مطرح شول او د امریکا، ملگروملتونو د سوله ساتې ځواکونو او د حامد کرزي تر سیوري لاندې په کابل او ځینو شمالي ولایتونو کې واک ترلاسه کړ.

دویمه ډله چې د اقلیت او اکثریت د تیوري پیروان دي د وحدت گوند دی. د نجیب د حکومت له راغورځېدو سره سم، د وحدت گوند مشر، عبدالعلي مزاري وویل چې اوس د پښتنو دوه سوه پنځوس کلنه واکمني په افغانستان کې پای ته ورسېده. د ده د بیان معنی دا ده، چې د وحدت گوند د روسانو پر ضد په جهاد باور نه درلود او د ایران په مرستهٔ د پښتنو د واک د ختمولو لپاره جنگېدلي وو، نه د روسانو د یرغل پر خلاف. د وحدت گوند د ایران په مرسته د افغانستان د کورنیو جگړو په بهیر کې او په ځانگړي توگه په کابل ښار کې ستر ویجاړوونکی رول لوبولی دی. د وحدت

ګوند د کابل په ښار کې د افشار په سیمه کې پر ۱۹۹۳ کال د نظارشورا له خوا سخت وځپل شو او بیا وروسته د طالبانو له خوا بې وسلې شول.

سره له دې چې هزاره ګانو په افغانستان کې درېیم لوی قوم شمېرل کېږي، په تاریخي لحاظ د افغانستان په تاریخ کې په پراخه کچه یوازې د امیر عبدالرحمن خان پر مهال مطرح کېږي، هغه هم له مرکزي نظام څخه سر دغړونې په خاطر چې دا یو ځانګړی تاریخي بحث دی. خو د کورنۍ جګړې په بهیر کې په کابل، بامیان او مزارشریف کې په ټولو جګړو کې یې برخه اخېستې ده.

له بده مرغه د هزاره ګانو د اتنیکي ریښې په هکله ډېر لږ علمي څېړنې شته، سربېره پردې عام نظر دا دی چې هزارګان د چنګېز د عسکرو بقایا دي، خو دا نظریه په علمي توګه نه ده جوته شوې. دا چې هزاره ګان څنګه نژادي او اتنیکي ریښې لري، په افغانستان کې کومه سیاسي یا ټولنیزه ستونزه نه ده. خو د ایران لاس وهنې د افغانستان په کورنیو جګړو کې د اقلیتونو د حقوقو د تر سره کېدو تر پلمې لاندې ستره ستونزه جوړوي او په دې اړه د وحدت ګوند ایران پلوه پالیسي ده چې د سیمه یېزې خود مختارۍ او فدرالي نظام شعار یې پورته کړی دی. په یقین سره ویلای شم، چې د وحدت ګوند دا پالیسي یوازې په افغانستان کې سیاسي او ټولنیز تاو تریخوالي زیاتولی شي، خو هېڅکله به کوم ځای ته ونه رسېږي. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان په هغو سیموکې چې هزارګان اوسېږي د تل لپاره د وحدت ګوند تر ولکې لاندې وي او دې سیمه یېزې خودمختارۍ ته تر هغه ځایه پورې وده ورکړي چې افغانستان د تجزیې په لور سوق کړي ترڅو چې خپل هدف ته ورسېږي، په مرکزي دولت کې د یو خودمختار ځواک په څېر رول ولوبوي چې له بده مرغه د وحدت ګوند دا ناوړه پالیسي په افغانستان کې د امریکا تر برید وروسته تر یوې اندازې پورې ترسره شوه.

د اکثریت او اقلیت د تیوري درېیمه ملاتړکوونکې ډله د دوستم ډلې ټپلې دي، چې د نجیب د حکومت د راغورځېدو سره سم د ملي اسلامي جنبش په نامه پر ۱۹۹۲کال رامنځ ته شوه، دا د افغانستان په تاریخ کې

لومړی ځل دی چې یوه پوځي، سیاسي ډله چې په اتنیکي لحاظ به ازبک وي، په دومره لویه کچه رول لوبوي.

دلته دوې مسالې دي: لومړی دوستم، ملک، غفارپهلوان، رسول پهلوان او امان الله ګلم جم او داسې نور ملیشیایي ډلې څنګه رامنځ ته کېږي او د مجاهدینو پر وړاندې د یو ستر پوځي ځواک په څېر کارول کېږي؟ دا قضیه د اسدالله ولوالجي په کتاب کې (خروج جنرال دوستم و سقوط دوکتور نجیب الله) په ښه توګه بیان شوې ده. دویم د روسي کمونیست دولت پالن دی، چې د افغان جهاد په دوران کې د مجاهدینو پر وړاندې چې اکثریت یې پښتانه و د افغانستان له قومي جوړښت څخه ډېره ګټه تر لاسه کړي او د افغانستان له ازبکانو او تاجکانو سره د ځانګړو سیاسي او پوځي اړیکو په جوړولو پیل وکړي او د روسانو لپاره دوه کسه ډېر ګټور او په زړه پورې تمام شول: لومړی د نظار شورا مشر، احمدشاه مسعود او دویم عبدالرشید دوستم. د روسانو نژدې اړیکي له مسعود او دوستم سره د افغان جهاد په دوران او د کورنیو جګړو په بهیر کې لکه د لمر په څېر ټولو افغانانو او خصوصاً د افغانستان د شمالي ولایاتو مجاهدینو ته روښانه دي.

د نظار شورا او دوستم ډلې تر اوسه پورې د روسانو په مرسته او لاربښوونه په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. هغوی په افغانستان کې د امریکا له برید نه وروسته ډېرې ګټې تر لاسه کړې او د حکومت په چوکاټ کې یو ځل بیا په یوسیاسي او پوځي لحاظ په واکمنو ډلو بدلې شوې.

په افغانستان کې اسلامي بنسټ پاله ګوندونه لکه د حکمتیار او خالص اسلامي ګوندونه، که څه هم په ایډیولوژیکي توګه د اسلامي اتحاد په اسلامي امت معتقد دي، خو په عمل کې د افغانستان او افغان ملت د جوړېدو په وړاندې نه یوازې کوم شعار نه دی پورته کړی، بلکې د افغانستان د ازادۍ په لاره کې تر ټولو ډېره قرباني ورکړې ده، د افغانستان ملي اسلامي محاذ د نجات ملي جبهه د اکثریت او اقلیت په تیوري معتقد نه دي، بلکې افغانستان یو واحد ملت د یوه افغان په نامه

راټولېدل د افغانستان ولس رابولي. د افغان ملت ګوند د یو واحد او لوی افغانستان جوړېدل خپل ملي ارمان ګڼي. د ملیتونو او اقلیتونو اصطلاحات د افغانستان په سیاسي ادبیاتو کې له ځلوېښت کالونو ډېره سابقه نه لري، خو د ملیتونو او اقلیتونو اصطلاحاتو تر څنګ د سازا د ستمي ډلې په سیاسي ادبیاتو کې د لومړي ځل لپاره په شمالي ولایاتو کې د پښتنو ناقلینو اصطلاح په لمسوونکې توګه استعمال کړه او د سازایانو په پیروۍ د نظار شورا، د وحدت ګوند او د دوستم ملي اسلامي جنبش او په عامه توګه د شمال ائتلاف له خوا د یو سیاسي او ستراتیژیکې پالسۍ په حیث استعمالېږي.

دا چې پښتانه کله د افغانستان په شمال کې مېشت شوي دي یوې علمي او تاریخي څېړنې ته اړتیا لري، خو په سیاسي توګه د ناقلینو اصطلاح د شمال ائتلاف له خوا استعمالېږي او په افغانستان کې د امریکا له برید سره سم د شمال ائتلاف د پښتنو پر کورونو باندې په ډېره نامردانه توګه حملې پیل کړې او حتی د ښځو پر ناموس باندې یې تېري وکړل، چې په نتیجه کې تر اوسه پورې څه له پاسه یو لک پښتانه کډوال شول. د شمال ائتلاف عناصر په دې پوهېدل چې د طالب او القاعدې تر نامه لاندې لر او بر پښتانه د امریکا او برتانیا تر حملې لاندې دي او د روسیې په وسلو او پیسې د پښتنو پر ضد له هېڅ ډول جنایت څخه ډډه ونه کړه، خو بیا هم پښتنو د شمال د ائتلاف د دې جنایاتو په مقابل کې له زغم او تحمل نه کار اخیستی دی.

په دې کې هېڅ شک نه شته چې د افغانستان پخوانیو دولتونو د افغانستان شمال ته پښتانه لېږلي دي. دا چې کوم حکومت په کومه پیمانه په کوم تاریخ او د کومو دلایلو په اساس پښتانه شمال ته لېږلي په رسمي توګه نه ده جوته شوې او د افغانستان پخوانیو حکومتونو خپل دریغ په رسمي توګه په دې اړه نه دی څرګند کړی. نو موږ هم مجبور یوو پر هغه باندې له خپلې دیدګاه څخه قضاوت وکړو نه د دولتي اسنادو په استناد.

حد اقل له یو سلو شل کالو را په دېخوا د افغاني دولتونو په رسمي توګه ناڅرګنده او نابیانه شوې پالیسي دا وه، چې د افغانستان پښتانه

شمال تـه ولېږي، زمـا پـه انـد دې سياسـي، ټولنيز او اقتصـادي اړخونـه درلودل.

د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ په اوايلو کې په سياسي لحاظ د تزاري روسيې کمونستي دولتونه په منځنۍ اسيا کې په منظمه توګه ورځ په ورځ واکمنېدل او په دې کې هم هېڅ شک نه شته چې د منځنۍ اسيا ولسونو لکه تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو د افغانستان د شمالي ولايـاتو لـه تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره اتنيکي او کلتوري اړيکي لري او لـه دې اړيکو نه روسانو د خپلې امپرياليستي پاليسۍ په ګټه تل د ګټې اخېستلو په سوچ کې وو او لـه بلې خوا د افغانستان دولتونه د روسانو په نيت باندې ښه پوه وو، نو ځکه احتمالاً د امير دوست محمد خان لـه حکومت څخه د ډاکټر محمد يوسف تر حکومت پورې د افغانستان حکومتونو دافغانستان شمالي ولايـاتو تـه د پښتنو په لېږلو کې څه ناڅه مرسته کړې ده، خو لـه بده مرغه د افغانستان حکومتونو په دې اړه خپل دريغ د يو ضرورت په توګه ولس ته نه دی څرګند کړی، نو دا سبب شو چې نـن د سازا ستمي سازمان او د شمال ائـتلاف داسې تبليغ وکړي چې د افغانستان حکومتونو د تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو د کم ځواکه کولو لپاره دا پاليسي غوره کړي، خو هغه وخت د افغانستان تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو لکه نـن په پوځي او سياسي لحاظ غښتلي نـه وو او نـه لـه روسانو سره کوم ډول سياسي اړيکي درلودل. د نولسمې پېړۍ په اواخرو کې او د شلمې پېړۍ تر پيلـه تزاري روسيه او کمونستي دولتونه واکمن شول او د غير رسمي احصائيو پر اساس څه لـه پاسه يو ميليون تاجک، ازبک او ترکمن افغانستان ته کډوال شول او د افغانستان په شمالي ولايـاتو کې مېشت شول او د افغانستان حکومتونو او ولس د اسلامي او بشري روحي په ښه دوی تـه افغاني تابعيت او ځمکې ورکړل، د دې معنی دا ده چې د افغانستان حکومتونو لـه کډوالو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره نـه يوازې کومه دښمني نـه درلوده، بلکې لـه ډېرې مينې او صميميت څخه هم کار اخېستی، نو څرنګه کېدلای شي چې د افغانستان د مېشتو تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو سره دښمني درلودلې، خو د افغانستان

حکومتونو احتمال لري چې د منځنۍ اسیا د کډوالو د راستنېدلو او د مېشتو قومونو د مساوي ساتلو لپاره پښتانه شمال ته لېږلي وو، او که چېرې د کوم تاجک، ازبک او یا ترکمن کور یا ځمکه کوم پښتون ته ورکړې وي، نو د هغوی وارثین حق لري چې له یوه قانوني حکومت څخه د خپلې شتمنۍ غوښته وکړي او که چېرې دولتي ځمکې یې ورکړې وي، نو دوی بیا دا حق نه لري چې دعوا وکړي.

تاریخ دا ثابته کړې، چې د افغانستان د حکومتونو تشویش د روسانو له کبله له امیر دوست محمد خانه تر ډاکټر یوسفه پورې سم و. د روسانو د حملې پر مهال د اتنیکي احساساتو تراغېږو لاندې د شمال غیر پښتنو مجاهدینو ژر له جهاد څخه لاس واخېست او له روسانو سره یې پټ او ښکاره اړیکي ټینګ کړل. که په احتمالي توګه وګورو د ازبک د قوم ګڼ شمېر ځوانان د دوستم، مالک، رسول پهلوان او چاپ اندازانو په مشرۍ د روسانو تر قوماندې لاندې د افغانستان د اشغال لپاره د مجاهدینو پر وړاندې تر پایه پورې وجنګېدل او د کورنیو جګړو په دوران کې یې د افغانستان د تجزیې لپاره ملاوي وتړلې تر اوسه پورې د روسیې، ازبکستان او ترکیې په مرسته په افغانستان کې خپل سیاسي او پوځي ژوند ته ادامه ورکوي. د دوستم ډله د جنبش ملي په نامه ګوند جوړ کړی او د افغانستان د تجزیې لپاره د فدرالي نظام شعار پورته کړ. د دوستم ملي اسلامي جنبش په افغانستان کې د افغانانو لپاره ډیموکراتیک او مدني قانون نه غواړي بلکې په افغانستان کې د اقلیتونو لپاره حقوق غواړي. د دې شعار معنی دا ده چې دوی خپل برخلیک د افغانستان له ولس څخه بېل بولي.

همدا راز د نظار شورا او وحدت ګوند د اقلیتونو د حقوقو د اعادې شعار پورته کړی دی او د ایران حکومت هم له دې شعار څخه ملاتړ کوي. د نظار شورا د مسعود په مشرۍ د جهاد په دوران کې له روسانو سره ملګرتیا ټینګه کړه او د روسانو په پیسو او وسلو یې کورنۍ جګړې پر مخ بیولې او د ژوند تر پایه پورې له تاجکستان سره د اتنیکي لېوالتیا پر اساس اړیکي ټینګ کړل. مسعود د تاجکستان په کولاب کې هوایي ډګر

درلود، په مسعود کې اتنیکي علایق دومره غښتلي شوي وو چې د افغانستان د دوو میلیونو مجاهدو شهیدانو پر وینو او ارمانو یې پښنه کېښوده او د سازا ستمي سازمان په پیروۍ یې د اقلیتونو د حقوقو د اعادې لپاره د روسانو تر قوماندې میدان ته ودانګل.

د وحدت ګوند په افغانستان کې د ایران د سیاسي، مذهبي او کلتوري ګټو د خوندي کولو لپاره جنګېږي، نه د افغانستان د ولس د سیاسي او ټولنیزو حقوقو لپاره. دوی افغانستان واحد ملت نه بولي، بلکې ستونزه دا ده چې په افغانستان کې د خپل قوم لپاره ځانګړي حقوق په داسې حال غواړي چې په افغانستان کې نه کوم قانوني حکومت شته، نه منتخب پارلمان. د وحدت ګوند غواړي چې د افغانستان هزاره مېشته سیمه د هزارستان په نامه د وحدت ګوند د تل پاتې ولکې لاندې وي او په مرکزي حکومت کې هم په هر حال کې لوی لاس ولري.

په دې توګه پښتانه په افغانستان کې کوم ډول مدني یا سیاسي حقوق لري، چې غیر پښتني قومونه له هغه څخه محروم پاتې وي څو د قومي حقوقو د توازن لپاره د شمال ائتلاف اوس ملا تړلې ده.

په یوه وروسته پاتې ټولنه کې لومړنی ټولنیز حقوق په دې ډول دي: ۱ – د ژوند کولو حق. ۲ – د مذهبي عقایدو څرګندول او په ازاده توګه عبادت کول. ۳ – د کار او مالکیت لرلو حق. ۴ – په خپله مورنۍ ژبه د زده کړې حق. ۵ – له ټولو امکاناتو څخه بې له کوم تبعیض څخه حق. ۶ – د ژبې، قوم او مذهب په نامه توهین یا نه تحقیرېدل یعنې لومړنیو بشري حقوقو ته درناوی.

له دې لومړنیو حقوقو څخه په افغانستان کې ټول اوسېدونکي برخمن وو نو پاتې شو د حکومت د ټاکلو حق، د رایې ورکول حق، د سیاسي فعالیتونو حق، د سیاسي ګوندونو د جوړولو حق چې له دې ډول حقوقو څخه هم پښتانه محروم وو او هم غیر پښتانه.

که چېرې د افغانستان د تجزیې لپاره د اقلیتونو د حقوقو اعاده لومړی ګام وي، نو ښکاره خبره ده، چې پښتانه او په میلیونو تنه غیر پښتانه به د تجزیه طلبانو پر وړاندې جنګېږي.

د اقلیتونو یا د اکثریت د حقوقو داعادې تر پلمې لاندې په مجزا توګه مبارزه کول څه چې موږ ورته افغانستان او یا افغان ولس ووایو، ملي خیانت ګڼل کېږي.

د افغانستان د پخوانیو حکومتونو تشویش د روسیې فارورډ پالیسۍ مخنیوی و، نه د افغانستان د شمال له تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو څخه ډار، خو د دې لپاره چې روسانو د افغانستان له قومي جوړښت څخه او د مرکزي اسیا د تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو له اتنیکي اړیکو، چې د افغانستان له تاجکانو، ازبکانو یا ترکمنانو سره یې لرل، د یو سیاسي فکتور په څېر ګټه وانه خلي، یو شمېر پښتانه د افغانستان شمالي ولایاتو ته ولېږل، خو له بده مرغه د خپلې پالیسۍ ګټه یې د افغانستان ولس ته جوته نه کړه، نو لازمه وه چې د افغانستان پخوانیو حکومتونو د افغانستان د قومي او ټولنیز جوړښت د پیاوړتیا په خاطر دیو ملي ضرورت په حیث، د دې لپاره چې د افغانستان ګاونډي هېوادونه چې له موږ سره اتنیکي او یا مذهبي اړیکي لري د افغانستان بې ثباتولو لپاره ناوړه ګټه وانخلي، قومونه په متوازنه توګه ځای پر ځای کړل. له بده مرغه د افغانستان پخوانیو حکومتونو پښتانه داسې شمال ته ولېږل چې په شمالي ولایتونو کې یو شمېر خلکو د افغانستان د حکومتونو پالیسي د خپل قوم پر ضد تعبیر کړه؛ او د هغه تعبیر پر اساس طاهر بدخشي او بهرالدین باعث د اکثریت او اقلیت تیوري بناء کړې او په پای کې په افغانستان کې د کورنۍ جګړې د تازه ساتلو لپاره د افغانستان ګاونډیانو ډېرې ګټې تر لاسه کړې.

د افغانستان پخوانیو حکومتونو د ملي ټولنې د جوړولو په عمل او تیورۍ کې پاتې راغلل، نه په کافي کچه پښتانه شمال او غیرپښتانه سوېل او ختیز ته ولېږل، چې په فرهنګي لحاظ د افغانستان قومي او ټولنیز جوړښت مدغم او خوندي شي او نه په دیموکراتیکه توګه د اساسي قانون او ښوونې او روزنې له لارې د ملت جوړونې تیوري او اهمیت وروښودل. که څه هم په اساسي قانون کې د افغان کلمه د ملي هویت په توګه ښه روښانه شوې ده، خو د پښتو لېږل شمال ته او د هغه اهمیت او ګټه په سیاسي، اقتصادي او ټولنیزه توګه نورو قومونو ته تفهیم نه شول، نو په نتیجه کې روسانو له دې

خلا څخه ګټه پورته کړه او د طاهر بدخشي له لارې يې د اقليتونو د حقوقو د تر لاسه کولو لپاره د اقليت او اکثريت تيوري طرحه کړه او د کورنۍ جګړې په دوران کې يې ترې کار واخيست. په افغانستان کې د قومونو ټولنيزې او سياسي ګټې او ملي غوښتنې په ملي کچه په لوی ملي محور کې متمرکز نه شوي، نو ځکه د افغانستان پخوانيو دولتونو د خپلو يو اړخيزه پاليسيو په جوتولو کې ناکام شول. د افغانستان مېشت قومونه هر يو له دولت څخه ګيله من شول او له بده مرغه سياسي ګوندونه د قومونو پر محور بناء شول او د يو سياسي دود په توګه پاتې شول. د افغانستان قومونه سره په کافي اندازه ګډ نه شول، برعکس روسانو د افغانستان د دولتونو د دې ناکامې پاليسۍ د خپلو اهدافو د تر سره کولو په خاطر ډېرې ګټې تر لاسه کړې. يو شمېر ښاري او کليوال پښتانه او تاجکان د روسانو په مشوره د خلق، پرچم او سازا د سازمانونو اهساسات کېښودل. د مارکسيزم د ايډيالوژي په پلمه په افغانستان کې د قومي دښمنۍ او تربګنۍ اساسات کېښودل شول او د ملي يووالي مفکوره او احساسات په سياسي ډول کمزوري شول. خلق، پرچم او سازا پر قومي او سيمه ييز محور بنا شول. روسانو له هر يوه سره جلا جلا اړيکي ټينګ کړل. نه خلقيانو نه پرچميانو او ستمي سازيانو د ملت په جوړښت باور درلود. دوی د افغان ملت پر ځای په اګاهانه توګه د هغو کلماتو ترجمه استعمالوله، چې په، مارکسيستي ادبياتو کې د ملت پر ځای استعماليدلې، د بېلګې په توګه د افغانستان خلک، د افغانستان ولسونه، د افغانستان پرګنې، توده های افغانستان، مردمان افغانستان، مليت های افغانستان، اقوام برادر و برابر، افغانستان کثيرالمليت، حقوق مليت ها، او داسې نور اصطلاحات د افغان ملت د کلمې او د ملي يووالي د ضعيفولو لپاره استعمالول.

د افغان ملت د کليمې او د قومونو يووالي د ضعيفه کولو لپاره چين پلوې مارکسيستي ډلې هم پخپلو سياسي ادبياتو کې د ماسکو پلوه کمونستانو لاره خارله. د ساما سازمان د ملي مسئلې د حل غوښتنکي دي، خو ساما ډله دا نه په ډاګه کوي چې د دوی هدف له ملي مسئلې څخه څه دی؟ خو ساما د خپلې کړنلارې په لومړيو کرښو کې په ډاګه کوي، چې

د افغانستان د ټولو بدبختیو او وروسته پاتې کېدو لامل د پښتون واکمنه فیوډالي طبقه بولي. په واقعیت کې ساما د (حل مسئلې ملي) تر عنوان لاندې د سازا د ستمي لاره څاري او غواړي د پښتانه سیاسي نفوذ د افغانستان په ټولنه کې کم کړي. کنه نو ملي مسئله څه ده چې ساما د هغه نارې وهي او خپل دریغ نه جوتوي؟

د افغانستان د اخوان المسلمین په لیکو کې د جمعیت ګوند او د نظارشورا ــ په کلي توګه د سازا د سازمان لاره ، سیاسي غوښتني او سیاسي ادبیات څاري.

د اکثریت او اقلیت تیوري سبب شوه چې د ملي یووالي او واحد ملت پر ځای نن د شمال ائتلاف، د شمال او جنوب، د تاجک او پښتنو مسئله مطرح کړي او د جهاد او مجاهدینو ارمانونه له خاورې سره سم شي.

روسانو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره د افغانستان سیاسي او قومي جوړښت او توازن ته بدلون ورکړ، ایران او هند هم په دې لاره کې له روسانو سره ملګرتیا وکړه چې په نتیجه کې په مشخصه توګه د افغانستان د تاجکانو د ګټې پر بناء ولاړه د پرچم ډله، د سازا ستمي ډله او د جمعیت ډله، د نظار شورا ډله، د کارګرو رامنځ ته کړه او یا پخپله ګټه وخرخاوه، خو په عمل کې د افغانستان تاجکانو پرته له دې چې له تباهۍ سره مخامخ شي، کومه ګټه ونه کړه، ځکه چې د افغانستان هر میشت قوم د افغانستان بشري قواوې او سرمایې دي، نو که یو تاوان وکړي، د افغانستان بشري قواوې کمېږي.

امریکایانو هم له القاعدې سره په جنګ کې د افغانستان د قومي جوړښت له کمزورتیا څخه کار واخیست او د شمال ائتلاف د امریکا په زور یو ځل بیا په افغانستان کې په سیاسي او پوځي لحاظ مطرح شول.

نو په دې توګه د افغانستان د ملي مسئلې یا شخړې د حل سوله ییزه لاره څه ده؟

د افغان ملت د جوړونې تاریخي بهیر بشپړېدل د ټولو قومي، سیمه ییزو او ژبنیو شخړو د حل یوازینۍ لاره ده. خو ګوندي او ټولنیزې سیاسي

شخړې په ټولنه کې تل پاتې دي، د متمدنې ټولنې تاریخ ښیي چې په ټولنه کې د سیاسي واک د تر لاسه کولو لپاره ګوندونه تل په تضاد او تباهۍ کې دي. که چېرې دا ګوندي سیاسي تضادونه په غیر مسلحانه توګه او د قانون په چوکاټ کې وي، ټولنه په سیاسي او ټولنیز لحاظ وده کوي او د ملي ولسواکۍ ټولنې بنسټ غښتلي کېږي.

په تاریخي، سیاسي او ټولنیزلحاظ ملت څه ته وایي او ملتونه په څه ډول جوړېږي؟

په تاریخي لحاظ ملت د یوې ټولنې سیاسي جوړښت دی، چې د ټولنې د فیوډالي مرحلې له ختمېدو سره سم رامنځته کېږي. ملت په تاریخي، ټولنیز او سیاسي لحاظ د لومړي ځل لپاره په اروپا کې د فرانسې د بورژوازي انقلاب چې فیوډالي ضد ماهیت یې درلود له بریالیتوب سره سم رامنځ ته شو، نو ځکه د ملت د جوړېدلو لپاره په ټولنیز لحاظ په ټولنه کې د بورژوازۍ طبقه غښتلې کېدل او په اقتصادي لحاظ د سرمایه دارۍ مناسبات رامنځ ته کېدل د کانې کرښې دي.

نو په دې توګه ملت او ډیموکراسي د پانګوالې ټولنې ثمره ده.له بده مرغه په افغانستان کې له یوې خوا د غښتلي فیوډالي قبایلي جوړښت له کبله او له بلې خوا بهرنیو قواوو د پرله پسې او دوامداره حملو او مداخلو له امله همداراز د حکومتونو د بې کفایتۍ له کبله د بورژوازۍ د طبقې او د پانګوالۍ اړیکي په ښارونو کې ډېر ورو وده وکړي. او د افغانستان قومونه په ښوونځیو، فابریکو، دولتي اورګانو او تجارتي اورګانو کې سره په لویه کچه ګډ نه شي او دوی قومي ګټې، سیاسي غوښتنې او کلتور په کافي اندازه سره ګډ او یو نه شي.

له بلې خوا ګوندونو او ډلو ډېر منفي رول ولوباوه او د قومي ګټو پر بناء خپلو سیاسي فعالیتونه سره سم کړل او بالاخره د روسانو له حملې سره سم د قومیت پر بنا پوځي فرقې او غونډونه رامنځ ته شول او د کورنۍ جګړې پر مهال د روسانو له خوا جوړ شوي قومي غونډونه د قومیت پر بنا سیاسي ګوندونو سره یو شي او د ټولنې قبایلي جوړښت به بېرته منظم شي،

د ملت د جوړېدو پروسه ضعيفه او قومي ګټې او احساس د ملي ګټې او احساس ځای ونيسي او د افغان ملت د جوړېدو بهير نيمګړی پاتې شي.

په تاريخي لحاظ ملتونه په دوه ډوله جوړېږي:

لومړی – اتنيک کلچر (Ethnic Culture Nations)

دويم – متمدنه ملتونه (Civic - Nations):

Ethnic–Culture Nations هغه ملت ته وايي چې يو نژاد، يوه ژبه او يو کلتور يا ټولندود ولري. يعنې يو قوم چې يوه نژادي ريښه، يوه ژبه او يو کلچر ولري او د تاريخ په اوږدو کې په تدريجي توګه په يوه محدوده جغرافيايي ساحه کې وده وکړي او بيا قومي مناسبات د دوی په منځ کې کمزوري شي او د Nation–hood Statehood احساسات په دوی کې پيدا شي، هغه ته اتنو کلچر نشين وايي. دارنګه ملتونه ډېر لږ دي چې، ټول ملت يو واحد نژادي، قومي او ژبنۍ ريښې ولري، جرمني،کوريا سعودي عرب او ځينې نور.

دويم– متمدنه ملتونه *Civic – Nations*

هغو ملتونو ته وايي چې ولس يې مختلفې نژادي، قومي، مذهبي او ژبنۍ ريښې ولري او بيا ولسونه د سياسي، اقتصادي او يا پوځي فشار په بنياد د يو مرکزي دولت چې د يوه يا څو قومونو د امتزاج په بنياد جوړ شوي وي، سره راټول شي او بيا ټول ولسونه يوه ژبه، کلچر او ملي هويت ومني او بيا د مدني قوانينو پر بنياد د ټولو ولسونو اقتصادي ګټې، سياسي هيلې او ارمانونه د يوه ملي ارمان په توګه څرګند شي او په يوه واحده جغرافيايي ساحه کې ژوند وکړي، د وخت په تېرېدو سره يو ملت جوړېږي د نړۍ اکثريت ملتونه د مختلفو قومونو مجموعه ده. د امريکا ملت د يو متمدن ملت ښه نمونه ده. افغان ملت د ملتونو د سياسي تعريف په لحاظ د يو متمدن ملت د جوړېدو نمونه ده، چې قومونه يې مختلف نژادي او اتنيکي ريښې لري د تاريخ په اوږدو کې په محدوده جغرافيايي سيمه کې سره مدغم شوي دي، خو له بده مرغه د خپل متمدن ملت د جوړېدو سياسي او ټولنيزه پروسه يې له لا بشپړه شوې نه ده. د افغانستان

د قومونو ملي هويت افغان دی، په عين حال کې افغان د پښتون قومي هويت هم دی او پښتانه په اوسني افغانستان کې د دولت بنسټ ايښودونکي دي. د افغان کلمه چې په افغانستان کې ژوره تاريخي او اتنيکي ريښه لري د افغانستان په اساسي قوانينو کې د افغانستان د ولس د ملي هويت افغان درج شوې ده. ځينې ډلې د افغان له کليمې سره ځان نا ارامه احساسوي او په خپلو سياسي ادبياتو کې د خراسان او اريانا کليمې د افغان او افغانستان پر ضد استعمالوي. دا يوه لويه خطرناکه لوبه ده، دا خبره سمه ده چې افغان او پښتون مترادفې کليمې دي، خو دا يو سياسي مصلحت، د زمان ضرورت او د افغانستان د ټولو قومونو په ګټه ده، چې په اګاهانه توګه د خپل ملي هويت لپاره د افغان کليمه د زړه له کومې ومني او د قومونو يا د اقليتونو د حقوقو پر ځای د افغان ملت د ټولنيزو او سياسي حقوقو لپاره ودرېږي. دا يو سياسي واقعيت دی چې په ايران کې بلوچ، ترک، کرد ايراني نوم منلی دی. په تاجکستان کې ازبکانو خپل ملي هويت تاجک منلی دی او په سلهاوو نور مثالونه شته، په داسې حال کې چې قوم او قبيله د فيوډالي ټولنې د ټولنيز او سياسي جوړښت ستره مشخصه او يو طبيعي جوړښت دی. ملت يو طبيعي جوړښت نه، بلکې يو د بورژوازۍ او پانګوالۍ مرحلې د ودې سياسي او ټولنيزه ثمره ده. په سياسي لحاظ ملت قوم نه دی، ملتونه جوړېږي، د ملتونو (هېوادونو) د جوړېدو لپاره د سياسي او کلتوري ودې تر څنګ د زور عنصر هم ستر رول لوبولی دی. تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان... د ستالين له خوا جوړ شوي دي، پاکستان د انګريزانو له خوا او اسرائيل د انګرېز او امريکا او په لسهاوو نور د ملتونو د جوړېدو مثالونه شته چې همداسې ملتونه په زور تجزيه کېږي لکه د جرمني، کوريا، يمن، ويتنام او داسې نور.

که چېرې د افغانستان ولس د افغان کليمه د خپل ملي هويت په حيث د زړه له کومې ومني، نو د اکثريت او اقليت کليمه بې معنی ده، خو هر قوم حق لري چې ملي ګټې او د افغانيت په چوکاټ کې د خپلې ژبې او کلتور لپاره داسې مبارزه وکړي چې ملي يووالي او ملي هويت ته تاوان ونه رسوي او د اقليتونو او مليتونو اصطلاحات له خپلو سياسي ادبياتو څخه وباسي.

که موږ وغواړو او که نه قومیت چې د فیوډالي ټولنې مشخصه ده، د پانګوالې او د بورژوازۍ د کلتور له ودې سره سم له منځه ځي او قومیت په ملي ټولنه کې یوازې د ټولنې د انتروپولوژي په لحاظ کلتوري غنا ښيي، نه سیاسي اهمیت.

نو په دې توګه نشنلېزم د ملي ارزښتونو ملي ګټو او د ملي کلتور دفاع، ساتنه، پالنه او د ملت د تیورۍ د خپلواکۍ مظهر دی، نه د قوم پالنې تیوري. لومړی ملت یا نیشن د هېواد په چوکاټ کې باید رامنځ ته شي تر څو چې نشنلیزم تحریف شي. نشنلېزم د بورژوازي فرهنګ او د پانګوالي نظام سیاسي ثمره ده، ځکه د هر ملت او هېواد ملي ګټې یو له بل سره توپیر لري، نو د هر هېواد نشنلیزم له بل هېواد سره توپیر لري، په داسې حال کې چې کمونیزم د تیوري په اساس د هېوادونو تر منځ سرحد نه پېژني، برعکس نشنلېزم ته د هر هېواد سرحد او خپلواکۍ ساتنه، لوړتیا او تقدس لري. نو په دې توګه په قبایلي ټولنه کې چې فیوډالي فرهنګ لري قومي جوړښت واکمن دی. نشنلېزم چې د بورژوازي سیاسي فرهنګ او د ملت د جوړېدو ثمره ده، منځ ته نه راځي، بلکې قبیله ګرایي یا قوم پالنه یا اتنیسیزم یا د قومي ګټې ساتنه رامنځ ته کېږي چې له نیشنلیزم سره کلک توپیر لري. د افغانستان کورنۍ جګړه د افغاني ټولنې د قومي او قبیله ګرایي د سیاسي ګوندونو په چوکاټ کې د قومي ګټې پر بنا رامنځ ته شوه او د افغانستان ګاونډیانو هغه ته لمنه ووهله او سخته یې کړه، نو په نتیجه کې قومي او سیمه ییزي ګټې لوړې او ملي ګټې او نشنلېزم تر پښو لاندې شول. د قوم او ملت تاریخي دوره سره توپیر لري، ملت چې د قومونو د سیاسي او ټولنیزو امتزاجونو مجموعه ده، ځکه قومي مبارزه له ملي مبارزې سره کلک توپیر لري. که یو ځل بیا په اساسي قانون کې پر افغان او افغانیت د یوازیني ملت هویت په حیث ټینګار وکړي، ګوندونه د ملي ګټې پر اساس رامنځ ته شي، د اکثریت او اقلیت او فدرالېزم تیوري ته د پای ټکی ږدي او د ملي ګټې پر بناء او د افغاني ناسیونالیزم پر اساس ملي ټولنه او ولسواکي رامنځ ته کېږي. موږ په اقلیت او اکثریت معتقد نه یو، بلکې موږ په ملت او په افغان ملت معتقد یو او د استاد حبیب الله رفیع په

بیان معتقد یوو چې وایي: غواړو ملت! کوم ملت؟ افغان ملت. څنګه ملت؟ سم ملت، مسلمان ملت، ودان ملت، یوملت، واحد ملت، قوي ملت، کلک ملت، په خپلو پښو روان ملت، افغان ملت افغان ملت.

ان شاء الله

الحاج محمد معصوم هوتک

کوچیان او د هغوی د تلو راتلو لرغوني لارې

کوچیان د انسانانو هغه کډوالې ډلې دي، چې د کال په بېلابېلو موسمونو کې له یوې سیمې بلې ته لېږدېږي. داسې ښکاري چې کوچیتوب د نړۍ په هره پراخه ورشو کې وجود درلود. ځینې کوچیان سیمه ییز وي - په دې معنا چې د یوه هېوادیا څو ګاونډیو هېوادونو په قلمرو کې تګ راتګ کوي او د کال بېلابېل موسمونه د خپل لېږد په مختلفو سیمو کې تېروي. خو ځینو یې تقریبا نړیواله بڼه غوره کړې ده. د دغه راز کوچیانو ډېر ښه مثال جیپسي کوچیان (جټان) دي، چې وروسته به پر ورغږېږو. په نړۍ کې د کوچیتوب ژوند لرغونی دی او ویل کېږي چې د ژوند دغه طرز د قبل المیلاد د دویم زرم کال په پای او د لومړي زرم کال په شروع کې پیل شوي دی. په منځنۍ اسیا او نننۍ افغانستان کې هم د کوچیتوب پیدایښت لرغونو زمانو ته رسېږي. د زردشتي عصر په متونو کې د کوچي قبایلو او زردشتیانو تر منځ د دښمنیو ډېر بیانونه شته.داسې روایت لا هم شته چې کوچیو ساکونو د پارس ستر امپراتور (کوروش) ته سره له دې چې بې ساری لښکر یې درلود، سخته ماته ورکړه. کوچي ساکان هغه قبایل دي چې په تخارستان، سیستان، اراکوزیا، مرغاب، ننګرهارا او بامیانو کې خپاره وو. کوشاني امپراتورۍ په همدغو ساکانو اړه لرله.

په اسیا کې د کوچیانو بېلابېلې ډلې شته، چې د منګولیا د کوچیانو کوچیتوب په کې ډېر ځانګړی دی. شمالي اسیا د یو زیات شمېر کوچي قبایلو ټاټوبی دی چې د ځینو نومونه په دې وروستیو زمانو کې ثبت شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي. دغه قبایل له سیمه ییزو خلکو سره د ورشو پر سر یو راز مشخص اړیکي لري. چین هم یوه داسې سیمه ده چې بېلابېلې کوچي ډلې په کې تګ راتګ کوي.

کوچیان لکه له نامه څخه چې یې ښکاري، هغه خلک دي چې له خپلو مالونو سره د څرځایو او ښو په نیت مزلونه وهي. نن یې دلته سبا یې هلته مېنې ودانې وي. د پښتو ژبې یوه لنډۍ همدغه حالت بیانوي:

ما د کوچي له عمره جار کړې

د سبایي اور یې بلېږي دي ترې ځینه

دا خلک له سختو حالاتو سره د تطابق خورا زیات استعداد لري. د لوږې په وړاندې فوق العاده مقاومت کولای شي او په سختیو کې ایشېدلي دي.

د عربو کوچیان بدوان (Bedawins) نومېږي، چې د کوچیتوب د پیل زمانه یې په دقیقه توګه څرګنده نه ده. اساسا د عربستان د ټاپو وزمې لرغوني اوسېدونکي پر دوو برخو وېشل شوي وو. کوچي یا بدوي او ښاري یا حضري. بدوانو به ویاړل چې دوی بزګران او کروندګر نه دي. دوی که به کومه کرونده لرله، په مزدورانو به یې کرله چې غالبا به مریان وو. کوچیانو به د وچکالیو پر وخت د محلي ګاونډیو پر کرنه باندې خورا سخت بریدونه کول. په دغه وخت کې کروندې د ټولې قبیلې ملکیت و او حاصلات به یې پر ټوله قبیله وېشل کېدل. د کروندې دفاع هم د ټولنې قبیلې دنده وه. د عربستان لرغوني اقوام او قبایل تر میلاد تقریبا څلور زره کاله وړاندې د پرله پسې وچکالیو له امله له خپلې ابایي مېنې څخه غالبا مخ پر شمال د اوسني عراق، سورېې، لبنان او فلسطین پر لور ولېږدېدل او کوم خلک چې پر خپله پخوانۍ مېنه پاته شول، د عرب په نامه یاد شول. عرب په لغت کې بدوي، صحرایي او کوچ کوونکي ته وایي. جمع یې اعراب ده. اعرابي د صحرایي په معنا مروجه کلمه ده. د اشوریانو په کتیبو کې د عرب کلمه

يوازې بدويانو (بدوانو) ته ورکړه شوې ده. او د ښارونو اوسېدونکي يې د عرب په نامه نه دي بللي.[۱]

د استراليا کوچيان د ځنګلونو په ښکار او د حيواناتو په نيولو کې ډېر مهارت لري. هندي کوچيان (Pampans) پر اسانو باندې له يوې سيمې څخه بلې ته اوږده مزلونه وهي. د قرقيز التايان د مرکزي اسيا مشهور کوچيان دي.د دوی په سندرو کېله کوچيتوب او اسانو سره د مينې خورا ډېر بيانونه مونډل کېدای شي. د جنوبي افريقا کوچيانو ته د شلمې پېړۍ په سر کې ډېره پاملرنه واوښتله، ځکه داسې فکر کېدی چې د افريقا اصلي او سېدونکي له همدغو کوچيانو څخه راټوکېدلي دي.[۱]

د باسکانو (Basques) په باب داسې فکر کېږي چې دوی د اسيا له کوم کونج څخه را کوچېدلي دي. په جنوبي امريکا کې ننني څېړنو د دغه نظر ملا ور ترلې ده. دا خلک د اروپا د جنوب لويديځ اوسېدونکي دي چې ځانونه پخپله ژبه (باسکي) بولي. په هسپانيا او فرانسه کې يې د استوګنې مېنې او کلي شته. د شلمې پېړۍ په منځ کې د باسکانو شمېر ۷۵۰،۰۰۰ تنه اټکل شوی و چې د دغه شمېر په سلو کې اتيا يې په هسپانيا او نور يې په فرانسه او جنوبي امريکا کې اوسي. دوی خپل عنعنوي کلتور ته پابند خلک دي.[۲]

ويل کېږي چې ايرلېنډي سوداګر د هغه کوچي اتنيکي ګروپ زوزات دي چې د ۱۸۰۰ م په حدودو کې د امريکا متحده ايالتو ته د پټاټو د کاختې په کلونو کې راغلي دي. دوی د ګرنده دندو په تلاښ د دغه هېواد

---

[۱] مشکور دکتر محمدجواد ، خلاصه اديان، چاپ دوم، تهران، ۱۳۶۳ د يادونې وړ ده چې د کندهار د پنجوايي ولسوالۍ د مرکز په شمال کې د ارغنداو د رود پرغاړه اشوغې ته نږدې د "شمشبرغار" په نامه د قبل التاريخ يوه مغاره شته. دغې مغارې ته خرمه کلي د ((بدوان)) په نامه يادېږي. د نامه تاريخي ريښه يې ماته معلومه نه ده. څېړنه غواړي.

[۱] انسايکلو پيډيا بريتانيکا، ۱۶ ټوک.

[۲] هماغه اثر په هسپانيا کې د Batasuna بېلتون غوښتونکې ګوند د همدغو باسکانو ګوند دی. دا ګوند په تروريزم تورن دی او څېنې غړي يې د سږکال (۲۰۰۲م) په سپتمبر کې پر ګوند باندې د بنديزونو لګولو پر ضد د اعتراض په نامه نر و ښځې لوڅ لغړ کوڅو ته را وتلي وو. (تورنټو سن ورځپانه، ۲۰۰۲ م کال د سپتمبر د پنځلسمې ګڼه، ۳۶ مخ.

پراخې سیمې پر اسانو یا ګاډیو کې تر پښو کاږي. د امریکا د رسمي منابعو د خولې خبره ده چې وایي په دغه هېواد کې د ایرلېنډي سوداګرو بېلابېل خېلونه شته.[۳]

جیپسیان هغه کوچیان دي چې له لویه سره له هنده را ولاړ شوي دي. دوی په هغه هېواد کې د ټیټ پوړ خلک وو او ویل کېږي چې د سازنده ګانو (سندرغاړو) له هغې قبیلې سره یې اړه درلوده چې (Doms) یې بلله[۴]. د دوی ژبه پراکرتیک وه چې هغه بیا له سانسکریټ سره اړیکه لري. دا خلک نه کومه ټاکلې نیشنالیتي لري او نه هم لیکلی تاریخ، هنر او ادب. دوی د نامعلومو عواملو له امله د هندوستان له شمال لوېدیځ څخه د میلاد په لومړۍ زریزه کې راوکوچېدل او پارس ته واوښتل. هورې د مغولو د لومړي تاړاک تر زمانې وپاېدل. تر دغه تاړاک وروسته یې یو شمېر ارمنیا، ځینې یې سوریې، فلسطین او مصر ته او یو شمېر نور یې د اناتولي له لارې یونان ته ورسېدل. له بالقاناتو څخه وروسته تر ډانیوب سیند ورواوښتل. د ترکانو د یرغلونو له امله یې رومانیا ته پناه یووړه. بیا په هنګري او اتریش کې خپاره شول. په ۱۴۱۷ م کې یې ځانونه جرمني ته ورسول او ورپسې فرانسې او سویټزرلینډ ته ورسېدل. د ۱۵۰۰م په شاوخوا کې یې لومړۍ ډله انګلستان ته ورسېدله او هورې یې دوې پېړۍ ډېر کړاوونه ولیدل. د نونسمې پېړۍ په سر کې د ډوی د استوګن کېدلو او ښوونې او روزنې لپاره هڅې پیل شوې او په هسپانیا، فرانسې او انګلستان کې یې ټولنې جوړې شوې. په پخوانۍ شوروي اتحاد کې د مسکو ښار د جیپسي جتانو تیاتر ښه ډېر کلونه په بریالیتوب سره وچلېد. ویل کېږي چې د سوېډن جیپسیان ډېر ماړه او د بالقاناتو او جنوبي هسپانیا دا ډېر بېوزلي دي.[۲]

افغانستان ته د دوی (جتانو) ډلې د کال په ټاکلي موسم کې راتللې او د کابل ښار په شاوخوا کې یې خیمې درولې. زیاتره په اخلاقي انحرافاتو اخته

---

[۳] تورنتو ستار ورځپانه، ۲۰۰۲ کال دسپتمبر د درویشتمې نېټې ګڼه.

[۴] ما ته د پښتو ژبې "ډم" له دغې کلمې سره بې ربطه نه ښکاري.

[۲] انسایکلوپیډیا بریتانیکا، ۱۱ ټوک، ۱۹۵۸.

وو. پخوانیو حکومتو څه بندیز پر لګاوه خو د ثور د کودتا په کلونو کې چې په اصطلاح د مظلومو ملیتونو د ازادۍ نغمه چالو وه. بنه په پراخه پیمانه ګرځیدل.

پښتانه، کوچیانو ته پووندہ او مالدار هم وایي چې ددې نومونې له مخې نو کوچیان هغه کډوال دي چې څاروي پیایي او له دې لارې خپل ژوند تامینوي. خو دا خبره باید هم وویل شي چې د مالدار اصطلاح په هغو مېشته کلیوالو هم دلالت کوي چې د مالونو (څارویو) د روزنې له لارې ژوند پر مخ بیایي. دغو مېشته خلکو ته کوچیان نه ویل کېږي. کوچیانو ته په انګرېزي Nomads پوري رسېږي. مېنه زیاتره د کورنۍ له غړو څخه جوړه وي خو په هغې کې وایي او د نامه ریښه یې د یونانۍ ژبي له Nemein سره بې ارتباطه نه ښکاري ځکه د یوناني ژبي په Nemein کې د (څرېدلو) مفهوم پروت دی او په پښتو کې هم وینو چې له کوچیتوب سره د مالونو پوول لازمي دنده ده[1]. پووندہ د ژمي د استوګنې کمپ ته "مېنه" وایي. د دوی پر مېنه له لسو څخه تر پنځلسو کېږدیو پورې ولاړې وي. په لویو مېنو کې د کېږدیو شمېر ان تر سلو همسایه ګان هم وي. همسایه عموماً له نورو قومونو څخه وي. ددې پر څنګ کوچیان د کال په مختلفو فصلونو کې د مالونو له پوولو سره یو ځای سوداګري او لوګري هم کوي. لګر (لوکوونکي) کوچیان د کوچیانو بېوزلې قشر دی. دوی د غنمو د لو پر وخت له کلیوالو سره د مزد په مقابل مرسته کوي.

د افغانستان په کوچیانو کې پښتانه، بلوڅ، ازبک، ترکمن، قرغیز، هزاره، فیروزکوهیان، جمشیدیان او ایماق شته خو یو غټ اکثریت یې پښتانه دي. پښتانه کوچیان دوې سترې څانګې لري: دراني کوچیان او غلجي کوچیان.

د غلجیو او درانیو پووندہ وو تر منځ د ژوند د ډول له مخې کوم توپیر نه شته خو د دوبي او ژمي په مېنو کې یې فرق لیدل کېږي. د دوبي مېنې ته

---

[1] په کندهار کې د کوچیانو لپاره د ((تره کو)) نوم هم مروج دی. حاجي عبدالغني هوتک وایي: د بر تره کې راغله خپاره شوه پر سپین میدان مېشته زما پر کارېز شوه په زړو یې سره اوښان.

"ایلاق" او د ژمي هغې ته "قشلاق" ویل کېږي. د مونټ ستوارټ لفنستن په نظر دا کلمې "پښتنو او فارسیانو دواړو له تاتارانو څخه اخیستې دي.[۲] د پښتنو کېږدۍ، د دري ژبې "سیاه چادر" او د تورکي ژبې "کرویی" هغه مفاهیم دي چې انګرېزي معادل یې Black Tent دی.

د درانیو په پراخه سیمه کې چې د الفنستن په قول د شمال له خوا د پارو پامیزاد له غرو سره، د جنوب له خوا له ښوراوک سره، د ختیځ له لوري د غلجیو له سیمې سره او اوږدوالی یې نژدې ۴۰۰ میله او پسور یې له ۱۲۰ څخه تر ۱۴۰ میلو پورې رسېږي، د درانیو پوونده خپاره دي[۱] چې په دې ډول د هېلمند او سیستان په منځ او د کندهار د جنوب ختیځ ورشوګانې د درانیو پوونده وو اساسي سیمې ګڼل کېږي. د کندهار د جنوب کوچي قومونه د کال یوه برخه د توبې په غرو کې تېروي او په پسرلي کې سیاه بندو ته خېژي.[۲] توبه د خواجه عمران د غرو جنوب ته د مرغې په مقابل کې پرته ده. د خواجه عمران د غرو عمده اوسېدونکي هم دراني پوونده دي، چې په هغو کې بیا اکثریت د اڅکزو قامونه پراته دي. مرغه بیا د همدغو غرو په شمال ختیځ کې واقع ده.د مرغې اوسېدونکي زیاتره نورزي دي. نورزي پوونده ژمی پر خپله مېنه تېر وي او په پسرلي کې سیاه بند ته اوړي. د مرغې شمال ته ارغان پروت دی چې دا سیمه په عمده توګه په بارکزو او پوپلزو اړه لري. د ارغان زیاتره اوسېدونکي پوونده دي. باید وویل شي چې د هېلمند او ارغان بارکزي د سیمې د سمسورتیا له امله په زیاته اندازه په کرنه بوخت دي، خو د پوونده وو شمېر یې هم د پوره یادونې وړ دی. ساکزي زیاتره په زمیندار کې اوسي او ددغه قوم نیمایي برخه کروندګر او نیمایي یې شپنیان دي. د فراه رود او خاشرود د شاوخوا سیمو دراني پوونده په دوبي کې خپلې رمې سیابندو ته بیایي. دالفنستن د بیان له مخې د درانیو ستر قوم په مجموعي ډول نیمایي پوونده او نیمایي

(۲) الفنستن، دکابل سلطنت بیان، پښتو ژباړه، دویم ټوک، ۷۸مخ، کابل، ۱۳۶۱ش.

(۱) د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۷۹ مخ.

(۲) سیابند د کوچیانو یوه اصطلاح ده او هغې سړې سیمې ته ویل کېږي چې دوی دوبي په کې تېروي.په مقابل کې یې بیا هغه توده سیمه چې دوی د ژمې مېنه په کې وي؛ د "وطن" په نامه یادوي.

کروندګر دي. د دوی یو زیات شمېر کروندګر د شلمې په سر کې لا په کېږدیو کې اوسېدل.
په درانیو کې اڅکزیو اونورزیو د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې سوداګرۍ ته مخه کړه او مخ پر ښارونو ورمات شول. دوی زیارکښ خلک دي او د کندهار په ښار کې یې په لږ وخت کې لویې لویې تجارتي کوټې تاسیس کړې او په کابل، هرات او مزارشریف کې یې د لیلامي مالونو لوی لوی مارکیټونه پرانیستل[5] دوی د سوداګرۍ پر څنګ له محلي مځکه والو څخه جایدادونه هم رانیول زما د معلوماتو له مخې که دا جریان په همداسې توګه روان وي نو یو وخت به د کندهار عمده زمینداران همدا خلک وي.
غلجي پوونده دکابل سیند په ټوله ناوه کې تر جلال اباد پورې، د ترنک په ناوه کې ترکندهاره پورې او دغه راز د غزنې په شاوخوا پراخو دښتو او مېرو کې خپاره دي. الفنسټن د غلجیو د سیمې د پراخوالي په باب لیکي "دا به ډېره ګرانه وي چې د ټولو هغو وړو ناوو بیان وشي کومې چې تر هندوکش او سپین غره پورې غزېدلي دي او یا د غرو ډډې او له پاسه هغه ساړه او تاوده میدانونه مشخص شي کوم چې غلزیي یې کړي". دی زیاتوي "د غلزیو ملک د یوه داسې متوازي الاضلاع په شکل دی چې اوږدوالی یې یو سلو اتیا میله او سور یې نژدې پنځه اتیا میلو ته رسېږي"[2]
د غلجیو پوونده وو د بېلابېلو قومونو په باب زه بیا هم د الفنسټن له لیکنو څخه استفاده کوم. د ده څېړنې که څه هم دوې پېړۍ مخکې سر ته رسېدلې دي، خو له بده مرغه اوس هم د تطبیق وړ دي. له بده مرغه مې څکه وویل چې تر دوو پېړیو وروسته بیا هم ددغه قوم په ژوند کې کوم ژور او اساسي بدلون نه دی راغلی. د غلجیو پوونده وو لوی قومونه تره کي، ناصر، سلیمان خېل، خروټي او یو شمېر هوتک او توخي دي.

---

[5] د مزارشریف زیاتره اڅکزي سوداګر او هټۍ وال د وروستیو کلونو په جریان کې د سیمه ییزو پښتون دښمنو عناصرو په ټونګ د پښتونوالي په جرم او له طالبانو سره د ارتباط په پلمه قتل عام شول. ددغو کتله یي وژونو خبرونه د نړۍ تقریبا ټولو خبري منابعو خپاره کړي دي.

[2] د کابل سلطنت بیان، دویم ټوک، ۱۳۰ مخ.

تره کي په مقر او د هغه په شاوخوا سيمه کې د غلزيو تر وروستي جنوبي بريده پورې غزېدلي دي. د دوی کډې په ژمي کې د درانيو سيمې ته لېږد کوي. د الفنستن له څېړنې سره سم، په هغه وخت کې د تره کو شمېر دوولس زره کورنۍ شمېرل شوي و.

په سليمانخېلو کې احمدزي پوونده دي. دوی په التمور او د لوګر په ختيځ کې اوسي، خو خپلې رمې ان د جلال اباد تر غرونو پورې پيايي.

خروټي د ګتواز ختيځ لورته د سليمان غرو په منځ کې اوسي. د دوی سيمه خواره ده. زياتره کروندګر يې خپلې مځکې خپلو ورونو ته پرېږدي او دوی د کوچيتوب شاقه ژوند ته مخه کړي. د خروټو پوونده ژمی په دامان کې او اوړی د غزني په شاوخوا کې تېروي.

هوتک پخوا د شمېر له مخې زښته زيات وو. دوی د افشار نادر ترتاړاک وروسته د زرګونو کورنيو په شمېر له هېواد تبعيد او بېځايه شوي دي. دوی په کرنه او سوداګري بوخت دي، خو د الفنستن په روايت تر زياتې اندازې په کېږديو کې اوسي.

ناصر په پسرلي کې د توخو او هوتکو په سيمه کې وړې وړې مېنې لري. د کال په پای کې ځانونه د دامان اوارو ميدانو ته رسوي. د ناصرو يو زيات شمېر افرادو په وروستيو لسيزو کې سوداګرۍ ته مخه اړولې ده.

د ږوب درې ځينې کاکړان هم پوونده دي. د دوی په سيمه کې د پوونده وو دومره لويې مېنې جوړېږي چې "د کېږديو ښارونه ورته ويل کېږي".[1]

پښتانه او بلوڅ کوچيان په کېږديو کې اوسي، خو د افغانستان د شمالي سيمو کوچيان په يو راز دايروي خېمو کې ژوند کوي، چې سرونه يې له لرګيو څخه جوړ شوي وي او (اوتاو) يې بولي. او هغه سيمه چې د کوچيانو دغه راز خېمې په کې وهلې شوي وي، د (يرت) په نامه يادېږي.[1]

د ازبکانو يوه برخه په کېږديو کې اوسي چې دوی "خرګاه" ورته وايي. خرګاه چې په فارس او چين کې هم رواج لري، تر کېږدۍ د تودوخې په لحاظ ښه

---

[1] د زيات تفصيل لپاره وګورئ: د کابل سلطنت بيان، دويم ټوک، ۱۳۲، ۱۵۵مخونه

[1] غيا ث اللغات د يرت کلمه په ((منزل)) معنا کړې ده.

ده او په انتقالولو کې هم تر رواج کېږدۍ اسانه انتقالېدلای شي. خرګاه له نریو او ښویو دړو څخه جوړه شوې او سر یې د ګومبټې په شان جګ وي. ځینې ازبکان خرګاه ته "کراو" وایي[۲] ایماق هم د خرګاوو په مېنه کې اوسي او خرګاوې یې د ازبکانو هغې ته ورته وي. د ایماقو یوه څانګه چې تیموري نومېږي، د پښتنو په شان په تورو کېږدیو کې اوسي.[۳]

پښتنو کوچیانو له لرغونو زمانو راهیسې د افغانستان او د اباسین د حوزې د پراخو میدانو تر منځ پراته غرونه او دښتونه هر کال دوه واره په منظم ډول وهله او په دې ډول یې نه یوازې د مالونو د روزلو له لارې، بلکې د سوداګرۍ امتعو د وړلو راوړلو له لارې د سیمې په اقتصاد کې مثبته برخه درلودلې ده. دوی د هند، منځنۍ اسیا او ایران تر منځ د تجارتي مالونو په لېږدولو کې ستره ونډه اخیستې وه. دا چې ولې د سوداګرۍ راکړې ورکړې جریان ته د کوچیانو علاقمندي پارول شوې وه، علت یې یوازې مادي ګټه نه، بلکې نور عوامل هم وو. یو دا چې د هند، منځنۍ اسیا او ایران تر منځ تجارتي لار د دوی له هېواد (لوی افغانستان) څخه تېرېدله. بل دا چې تجارتي کاروانونو هم پر هغه مسیر تګ راتګ کاوه چې د کوچیانو کډې او رمې به په کال کې دوه واره ورباندې تېرېدلې راتېرېدلې. کوچیان په شمېر زیات وو، زړور او جګړه مار خلک وو، وسله یې درلودله او د لارې د غلو وغدیو په دفع کولو کې یې ښه اغېزه درلودلای شوای. همدغو عواملو د دوی کوچیتوب ژوند ته سوداګري ورننه ایستله. کوچیانو سوداګرو پر دوو سترو لارو تګ راتګ کاوه. لومړۍ لار د اټک، خیبر، کابل، هندوکش او د امو له لارې بخارا او ماوراالنهر لار وه. دویمه یې له هند څخه خراسان او ایران ته تلله چې د سند، بولان، ګومل، کندهار او هرات لار وه. د لومړۍ لارې مهم مرکز کابل او د دویمې دا

---

[۲] د کابل سلطنت بیان. ۱۷۰ مخ.
[۳] ایماق معمولاً د چار ایماق په نامه راوړل کېږي چې تایمني. هزاره. تیموري او زوري په کې شامل دي.

کندهار و.[۱] د شمالي افغانستان د کوچیانو د کوچ مسیر په بېلابېلو ولایتونو کې مختلف دی. د مثال په توګه اوزبک او ترکمن کوچیان په ژمي کې په بلخ، جوزجان، او فاریاب کې اوسي خو دوبی د بابا غره په شمالي برخو کې تېروي.

په کوچنیو سوداګرو کې کې لواني پوونده تر نورو مالدارو کوچیانو وړاندې وو. ان ځینې به یې تر برما، اسام، بنګال او نیپال پورې هم تلل. له دې خوا به یې ورې، وړي، بادام، پسته او طبیعي بوټي په تېره بیا هنجه وړله او له هغې خوا به یې توکران، بوره، چای او نور شیان راوړل. ډېټي محمد حیات خان پخپل اثر (حیات افغاني) کې ددغو سوداګرو کوچیانو د کورونو او څارویو د شمېر په باب نسبتا مفصله احصایه ورکوي. انګریز ختیځ پوه بیلیو هم ددغو کوچیانو په باب څرګندونې لري. ځینې شواهد ښیې چې د مغولي شاهانو په تېره بیا د بابر چې به دولتي خزانه تشه شوه، د دغو پښتنو پوونده وو کاروانونه به یې لوټول.

د کوچیانو د ژوند ډول د یوه خاص اقتصادي او اجتماعي دور محصول دی. هر څومره چې دغه اقتصادي او ټولنیز مناسبات پر مخ ځي، په کوچیانو کې د مېشته کېدو هڅه پیاوړې کېږي. د کندهار ښار په ختیځ کې د ناصرانو یو کلی شته چې د کوچیو ناصرو د یوه مشر زوزات په کې مېشته وو او دغه لوی کلی یې جوړ کړی و.

ددغه کلي ځینې کورنۍ د کندهار ښار ته رانقل شوې دي او په سوداګرۍ او زمینداری بوختې دي. یو شمېر ځوانانو یې تر لوړو تحصیلاتو پورې زده کړې دي.

خو لکه د کوچیو د ژوند عمومي میلان چې د مېشته کېدو پر لور دی. برعکس جریان یې هم کله کله لیدل شوی دی. الفنستن د کټواز د قلندر خېلو یو مثال راوړي چې سل کورنۍ دي او په هغو کې یې پنځو شپږو کورنیو کروندګري خوشي کړې او د کټواز له پوونده وو سره د کال په یوه

---

۱) د دغو دوو تجارتي مرکزو یادونه د مغولي امپراتور ظهیرالدین محمدبابر په تاریخ، بابرنامه کې د شپاړسمې پېړۍ په سر کې شوې ده چې لوستونکي یې هورې لوستلای شي.

ټاکلي وخت کې خپلې مېنې پرېږدي او د ګومل د دواړو غاړو په غرونو کې مالونه څري. الفنستن ليکي: دوی د ژوند له دغه بدلونه بيخي راضي وو.

له څوارلسمې ميلادي پېړۍ په هاخوا د پښتنو سوداګرو کوچيانو د ژمي څړځايونه د سليمان د غرو شاوخوا سيمې وې. په پسرلي کې به پوونده د ګوملي او غزني له لارې تېرېدل او دوبی به يې د هندوکش د غرو په لمنو کې تېراوه. د دوی دغه تجارتي فعاليت تر نونسمې پېړۍ پورې لا دوام درلود. د ترانسپورتي وسايلو انکشاف د دوی عنعنوي سوداګري متاثره کړله او له دې امله د کوچيانو تجارت کمزوری شو او څه موده وروسته په ټپه ودرېدی، خو د دوی د عنعنوي کوچ سير او تګلوری د هماغه پخوا په شان پاته شو او د ژوند د بقا په منظور يوازې د مالونو پوول او روزل پر مخ وهي.

د امير عبدالرحمان خان تر پاچهۍ پورې کوچيان له دولتي ماليې څخه تر ډېرې اندازې خلاص وو. د نوموړي امير د پاچهۍ په وروستيو کلونو کې د کوچيانو مشران کابل ته راوغوښتل شول او هغوی ته د مالونو پر سر د ذکات د اخېستلو فرمان واورول شو. ددغه فرمان د تطبيق لپاره د شاهي پوځ ۱۴ تنه سپاره افسران وګومارل شول چې لومړی بايد د پوونده وو مالونه وشمېري. ددغه کار لپاره يې د (شاخ شماری) په نامه يوه دولتي اداره هم جوړه شوه.[1] دغه راز د همدغه امير په پاچهۍ کې د هغو لانجو د اوارۍ په خاطر ځينې فرمانونه صادر شول چې د افغانستان په مرکزي سيمو کې به د کوچيانو او غرنيو کليوالو تر منځ هرکله پېښېدلې او کله کله به وسله والو نښتو ته رسېدلې. دغه راز نښتې نه يوازې په مرکزي افغانستان بلکې په شمالي افغانستان کې هم د غير پښتنو کوچيانو او سيمه ييزو کليوالو ترمنځ هر کله پېښېدلې او پېښېږي. د افغانستان مرکزي سيمه او د هندوکش لمنې لکه وړاندې چې وويل شول، د لرغونو زمانو راهيسې د کوچيانو د دوبي څړځايونه او اورشوګانې وې. غرنيو

---

[1] ښاغلي لوستونکي دې د مرحوم فيض محمد کاتب هزاره هغه څرګندونې وګوري چې د سراج التواريخ د دريم ټوک د لومړي بخش په ۵۹۹ مخ کې بيان کړې دي. چاپ، تهران، ۱۳۷۳.

کليوالو د خپل چاپېر دغو دولتي دښتونو او څرځايونو ته د خپل ملکيت په سترګه کتل او دغه علت و چې بل چاته يې د استفادې حق نه ورکاوه. له بلې خوا به کوچيانو هم کله کله د سيمې د محلي اوسېدونکو کښتونو او کروندو ته تاوانونه رسول او تر هغو پولو به وراوښتل چې له لرغونو زمانو ورته په عنعنوي توګه ټاکل شوي وو. امير عبدالرحمان له هزاره وو سره تر سولې وروسته د دوی او کوچيانو ترمنځ د څرځايونو پر سر دلانجو د اوارولو په مقصد يو منصف هيات وټاکه چې مشري يې د قاضي يعقوبعلي پر غاړه وه. دغه هيات د هزاره وو د قناعت تر لاس ته راوړلو وروسته د پوونده وو لپاره ټاکلي بريدونه وټاکل او پوونده وو ته وويل شول چې که د هغوی رمې تردغو ټاکل شوو بريدونو واوړي، شل زره افغانۍ جريمه به ورکوي. تر دغې جوړې وروسته د هزاره وو او کوچيانو تر منځ شخړې او لانجې په ګډو تجارتي او ټولنيزو همکاريو بدلې شوې. د مثال په توګه هزاره وو له کوچيانو سره د ورېو په سکوللو کې همکاري کوله او له دې لارې يې د ورېو يوه ټاکلې ونډه ترلاسه کوله. دغه راز هر کوچي چې به په ژمي کې له مرکزي سيمو څخه تودو سيمو ته کوچ کاوه، خپلې غواوې به يې هزاره وو ته پرېښوولې. که به غواوو شيدې کولې، هزاره وو يې له شيدو څخه استفاده کوله او که به وچې وې، د هرې غوا د ساتلو پر سر به يې نغدې اجوره اخيستله. د کوچيانو د دوبي کړدۍ او نور درانه بارونه به هم هزاره وو ورخوندي کول. د هزاره وو او کوچيانو تر منځ د پور ورکول تعامل هم رواج و.

د ثور د بدمرغې کودتاه په ټينګېدو سره روسپالو د روس په قومانده په هېواد کې د مېشته قومونو تر منځ د دښمنيو د بيا تازه کولو په مقصد او له دې لارې د خپل ناروا حاکميت د ټينګولو په نيامت يې لکه په ټولو قومونوکې د بېلتانه کربښې وايستلې. د "ملي مسالې" د حل په نامه يې ملي اختلافونه وزېږول. په هېواد کې يې د زرګونو کلونو مېشته قومونو تر منځ د"ستمکش" او "ستمګر" په نامه د نفاق دومره زهر وپاشل چې زما يقين دی يو وخت به د همدې تيورۍ عاملين پخپله هم له سختو ستونزو سره مخامخ کړي. د "قوم" پر ځای يې د "مليت" نامانوسه او غير واقعي

مقوله باب کړه او په دې لړ کې يې د هزاره وو او کوچيانو تر منځ هم د زړو بدو اور تازه کړ او په نتيجه کې يې د کوچيانو پر مخ د دوی د دوبې د څرځايونه لرغوني مېنه وتړله. دې کار که له يوې خوا کوچيان جګړې ته ور ټېل وهل، له بلې خوا يې هغه ايکالوژيک انډول Ecological Balance له منځه يووړ، چې له سوونو کلونو راهيسې د کوچي او کليوالي وګړو تر منځ موجود و. له دغې ناانډولۍ څخه په سياسي ډګر کې د يوې تبليغاتي وسيلې په توګه د هزاره ولس د حمايت لپاره کارواخيستل شو، خو له راتلونکو اقتصادي او ټولنيزو تاوانونو څخه يې کوچيان او هزاره کليوال دواړه متاثر شوي دي. البته کوچيان په هېواد کې دننه په مختلفو موسمونو کې تاکلې لارې لري او د هر قوم څرځايونه د هغوی په نومونو باندې مشخص شوي دي. حتی په سيمه کې دننه د يوه قوم د بېلابېلو خېلونو حقوق له پېړيو پېړيو راهيسې ثابت پاته شوي دي. دا نه د نن خبره ده نه د پرون، نه د امير عبدالرحمان خان بخشش دی نه د کوم بل واکدار هديه، نه "فاشيزم" دی او نه هم "قبيلې حاکميت". دا د لرغونو زمانو عنعنه ده او په راتلونکي کې به هم دوام وکړي. سياسي واکدارانو په هر وخت کې له دغه راز مسايلو څخه د خپلې واکمنۍ په ګټه کار اخيستی او په راتلونکي کې به يې هم واخلي. خو دا چې زموږ ځينې "قلم بدستان" په دې برخه کې اني مصلحتونه په پام کې نيسي او قلمفرسايي کوي، زما په نزد د ملي مصالحو پر خلاف عمل کوي.

استاد عبدالجليل وجدي

نه مې هېرېږي چې...

د ديموكراسۍ د لسيزې له پيلېدو نه لږه موده دمخه، زه ميمنې ته د فارياب له ولايت د اطلاعاتو او كلتور د ادارې د مسئوليت په غاړه اخېستلو لپاره ورغلى وم. دا زما په شخصي ژوندانه كې لويه پېښه وه چې د لومړي ځل لپاره له كابل څخه وتلم او د هېواد يوې داسې سيمې ته تللم چې هغه وخت يو مسافر تر يوې بشپړې اونۍ سفر كولو وروسته هلته ور رسېدلى شواى. هغه وخت د سالنګ لويه لاره پرانېستل شوې نه وه.

دا طبيعي ده څوک چې يوې سيمې ته د لومړي ځل لپاره ورځي، هغه ته د فزيكي ماحول او ټولنيز چاپېريال په باره كې ضرور لږې يا ډېرې پوښتنې پيدا كېږي. زما د كار څرنګوالي زما پوښتنې لا زياتولې. زما ځينو پوښتنو ته د ځوابونو موندلو په لړ كې د څو بيروكراتو (ميرزا تيپه) كابليانو څو خبرې لا تر اوسه زما د ذهن په صفحه د كليشې په توګه نخچ شوې دي.

يوه يې دا وه چې "انجا مُلک پكه و پوستين است"، بله يې دا وه چې "مردم انجا ګوسفندې است" او يوه بله يې دا هم وه چې "قهر افغان رحم ازبک است".

د لومړۍ خبرې معنى دا وه چې د هغه ځاى هوا به كله په ناڅاپي توګه دومره توده شوه چې پكې ته به يې اړتيا پېښه كړه او كله به په ناڅاپي ډول داسې سړه شوه چې پوستين ته به اړتيا پېښه شوه. دوو نورو ظاهراً متضادو خبرو هلته د حاكمانو او محكومينو تر منځ د ظالمانه مناسباتو نمايندګي

کوله. یعنې دا چې هلته استول شویو بیروکراتانو د سیمې خلکو په تېره ازبکانو ته د پسونو په نظر کتل؛ ګواکې د هغه ځای زیاتو نسبتاً زیاتو شتمنیو د رشوت خورو او زېښاکګرو د حرص لوږه دومره زیاته کړې وه چې انسانان هم ورته پسونه ښکارېدل.

هغه وخت ولسوالان "حاکمان" بلل کېدل. همدارنګه هغه وخت هلته داوسني والي پر ځای "اعلی حاکم" ناست و، چې د مرکزي حکومت نمایندګي یې کوله. د حکومت هغو کارکوونکو چې غوښتل به یې په لنډه موده کې ډېرې پیسې پیدا کړي، نو هڅه به یې کوله چې خپل ځانونه هلته ور "تبدیل" کړي. د غرنیو سیمو علاقه دارانو د خپلو ځانونو لپاره لنډې پاچهۍ جوړې کړې وې، ځکه د چارو تش په نامه پلټونکي هلته ورتللای نه شوای.

د خلکو په ځپلو او زېښلو کې د رسمي حاکمانو او محلي بایانو هڅې شریکې وې.

حقیقت دا دی چې حاکمانو او بایانو (خانانو) د خلکو د ژوندانه ساحه تنګه کړې وه او دوی یې له داسې عقدو ډک کړي وو چې د افغان قهر یې په سختۍ او شدت کې د ازبک له رحم سره برابر کړی و یعنې د ازبک رحم د پښتون د قهر هرمره دردوونکی و.

په مقابل کې پسونو غوندې "ګوسفندي" شوي وو، خو تر لاس لاندې انسانانو او حیواناتو لپاره قهرجن پړانګان هم ګرځېدلي وو. په ښځو باندې یې د فشار درجه زیاته وه. د خرو لپاره یې داسې چوکې جوړې کړې وې چې په سرونو کې به یې د ستنو غوندې تېره میخونه ځای پر ځای شوي وو کله چې به خره په دې چوکو ووهل شول نو هغو به د خپلې وسې نه هم زیات چابک چابک ګامونه اخیستل، تر دې چې د هغو عادي تګ به د منډې او ځغاستې بڼه نیوله. د دغه بې ژبې مخلوق پر شا به ناسوري ټپونه جوړ شوي وو خو دوی به ټپي شوي ځایونه بیا بیا وهل چې خر خپل تګ لا ګړندی کړي.

ښایې د زړه د سختوالي دا خوی یو څه دوی ته په ارث کې هم راپاتې شوی وي، ځکه چې زیاتره ازبکان افغانستان ته د ګوډ تیمور د پوځیانو په

توګه راغلي او دلته مېشته شوي دي. پخپله ګوډ تيمور هم ډېر عقده يي انسان و. وايي چې کله دی تنکی ځوانی ته ورسېد، د يو منحرف سړي له لاسه تر پوزې راغی، نو ده له دغه مزاحم سړي څخه د ځان د دفاع لپاره د توري وهلو تمرين کاوه. يوه ورځ چې دی له هغه مزاحم سړي سره مخامخ شو، نو د ځان د خلاصون لپاره يې خپل وار ورڅخه دمخه کړ او توره يې په داسې چم ووهله چې په لومړي ګوزار يې د هغه سر قلم کړ. ده دا وخت د سرو وينو له هغو فوارو څخه ډېر خوند واخېست چې د تېري کوونکي سړي له شېريانونو څخه ولاړې شوې وې. تر دې وروسته دا د ګوډ تيمور لپاره يو په زړه پورې کار وګرځېد چې په خپلو لاسونو يا د نورو په لاسونو سره په خاص تېريک سرونه قلم کړي او د سرو وينو د فوارو له ليدو څخه خوند واخلي، ځکه خو زيات ولسونه او خلک د ده له مظالمو څخه ډېرې بدې خاطرې لري. د کوډ تيمور د امپراتورۍ تر شنل کېدو وروسته د ده پوځيانو په بېلا بېلو ځايونو کې د ملوک الطوايفۍ په بڼه کوچنۍ کوچنۍ حکمرانۍ جوړې کړې چې يو شمېر يې د افغانستان په شمال کې هم جوړې شوې وې.

لکه چې غبار په "افغانستان در مسير تاريخ" کې ليکلي دي، د امو نه ور هغه خوا د ازبکانو حکمرانان ډېر زيات ظالمان وو، ځکه خو د امو د دې غاړې ازبکانو غوښتل چې خپل ځانونه د هغوی د ظلم له ساحې څخه لرې وساتي؛ نو دوی د شمالي افغانستان په ځينو سيمو کې خپلې ورې ورې فيوډالي حکمرانۍ جوړې کړلې. بيا کله چې لوی احمد شاه بابا، په خپلو طبيعي او جغرافيايي پولو کې دننه د لوی تاريخي افغانستان د بيا راغونډولو ملي پروګرام پر مخ بيولو، بې له دې چې په خپله احمد شاه بابا ورشي، ازبکو خانانو د احمد شاه بابا د استازي شاه ولي خان په لاس بيعت وکړ او پخپله خوښه او رغبت يې د معاصر افغانستان د ملي دولت په جوړښت کې ونډه واخېستله. خو په ۱۹ پېړۍ کې چې د دراني تيمورشاه او امير دوست محمد خان په اولادو کې د ځان ځانيو له را پيدا کېدو سره د استعماري ځواکونو د مداخلو له امله په افغانستان کې خونړۍ جګړې راپيدا شوې، نو د شمال خان خانيو بيا خپل سرونه راپورته کړل. دې خان خانيو د خپل پخواني خصلت له مخې بيا د ظلم او زور لړۍ پيل کړه.

ښاغلي نبي مصداق په خپل يو مضمون کې (ازبک سالاري په افغانستان کې) د يو شمېر اروپايي ليکوالانو او څېړونکو ليکنې را اخېستې دي چې ليکي: "په ۱۹ پېړۍ کې د قومونو فيوژن (خپرېدل) پيل شول چې له دې امله په قومي عداوتونو او دوښمنيو بدل شول. داسې دوښمني په تېره بيا د هزاره او ازبکو تر منځ ډېره شوه. غالب قوم به د مغلوب قوم افراد د غلامانو په صفت نيول او هغوی به يې د مريو په ډول خرڅول چې ي. دا ډول بازار په کندوز کې هم جوړ شوی و. له هغه ځايه به مريان هند ته د تجارت په ډول وړل کېدل او يا به هم د مرکزي اسيا د تاتار د اسونو په مقابل کې مبادله کيدل. دا غلامان به په ځمکو او کورونو کې د مزدورانو په ډول استعمالېدل (هارسن ۱۹۳۹ د ده ليکل شوي کتاب ۸۲ او ۱۲۷ مخونو تر منځ) پر دې سربېره په کندز. سرپل او ميمنې کې د خانانو حکومتونه هم د هزاره ګانو د مريتوب په تجارت بوخت وو. يو څېړونکی ګرګارين چې د هزاره ګانو د مريتوب په تجارت باندې يې زياته څېړنه کړې ده، وايي چې د غلامۍ دا تجارت خورا لوی و، يوازې ازبکانو په کې برخه درلوده، نور افغانان پښتانه وو که تاجک د غلامانو تاجران نه وو. دا تجارت امير عبد الرحمن خان منع کړ. ګرګارين د نورو منبعو له مخه زياتوي چې د ۱۹ پېړۍ په منځ کې ازبکانو د ځينو هزاره قومونو په مقابل کې له تعصب څخه کار اخيست د کندز والي مراد بېګ د دوی يو ځواکمن والي و.

پر هراسن ګرګارين سربېره برنتر، جان ګري، هالډيج، هم د ازبکو خانانو په لاس د هزاره مريانو د تجارت په باره کې څرګندونې کړي دي."

د غبار له ليکنو څخه څرګندېږي چې د هزاره ګانو د مريتوب په موسسه کې پخپله د هزاره اوبايانو رول ډېر زيات و. له همدغه امله هزاره ګانو د احمد شاه بابا په وخت کې د افغانستان لپاره د يو پياوړي مرکزي حکومت له جوړښت سره ډېره لېوالتيا درلوده، ځکه خو دوی له احمد شاه بابا سره د يو ملي دولت د جوړولو په کار کې خپله مرسته ونه سمپوله. غبار ليکي چې د هرات ښار يو هزاره درويش علي خان د احمد شاه بابا په ګټه نيولی و. همدارنګه د کندز ازبک والي مرادبېګ نور خو نور خپل نژدې درباريان

هم خپل بنده ګان ګرځولي وو. دوو تنو انګليسي ليکوالانو مور کرافت او تربک چې د ۱۹ پېړۍ په نيمايي کې يې د کندز دربار ليدلی و، په دې باره کې يې داسې ليکلي دي: "هغه صوفه چې دارباب لپاره جوړه شوې وه درې فوټه جګه و." په دربار کې به مير مرادبېګ کېڼ لاس ته پر تخت ناست و. په منځ کې به يې ۳۰ - ۴۰ پورې درباريان ناست وو چې پښې به يې د شا په لوري غځولې وې او سرونه به يې مير مرادبېګ ته ټيټ نيولي وو. ځمکې ته به يې کتل. ګواکې د نيمګړې سجدې په حالت کې به ورته ناست وو. يو شمېر زيات اردليان به په داسې حال کې چې ملاوې به يې کږې او سرونه به يې د مراد بېګ په لوري ټيټ نيول شوي وو پر ځمکه ولاړ وو، دوی به د يو ډول روکوع حالت تمثيلاوه.

مرادبېګ د ختيزوالو په تېره د افغانانو د معاشرت د ادابو پر خلاف د وريښمينو په بالښت تکيه کړې وه، پښې به يې غځې او اوږدې موزې به يې اغوستې وې ـ د درباريانو په لور غځولې وې. يو لوېديځ ليکـــوال وډ (۱۸۴۱) ليکي چې مراد بيګ د عادي خلکو پر وژلو او ټکولو سربېره هغه محلي واليان هم چې په خپل کار کې به وروسته راغلي وو وژلي دي. د مثال په ډول هغه داودخان والي، محمد رحيم بېګ چې يو تاجک و، له دې امله وواژه چې ټاکلې پيسې يې ورته نه وې رسولې. مرادبېګ به د نيول شويو سيمو خلک د غلامانو په ډول نيول او د هغوی کورونه به يې سوځول، مير مرادبېګ به د نورو ازبکانو په شان له نيول شويو ځايونو څخه د پيسو پر ځای غلامان غوښتل. په دې توګه د سيغان او کهمرد تاجک حاکمان مجبور وو، چې د هرو ۳۰ کورنيو پر سر يو غلام هغه ورکړي. ضمناً مرادبېګ د دره صوف او سر پل ازبک حاکمان هم هڅول چې پر هزاره جات باندې د مريو د نيولو لپاره حملې وکړي.

ميمنه هم چېرې چې زما له مسئوليت نه ډک ماموريت په کې پيل شوی و په خپل زړه کې د ازبکو د خان خانۍ ځينې خاطرې ساتلې وې.

د دې لويې فيوډالي واکمنۍ لاسونه هم د هزاره ګانو او او جمشيديانو د غلام کولو او خرڅولو په کارو بار کې ککړ شوي وو. دا فيوډالي واکمنۍ د مرغاب له سيند څخه تر سرپل او بله څنډه يې تر بلخ پورې غځېدلې وه. دا

او د ازبکانو نوري خان خانۍ امیر دوست محمدخان د خپلې پاچاهۍ په دویمه دوره کې پای ته رسولې وې، خو ځینو پاتې شونیو او اغېزو یې په بل ډول ځانونه ښودل. لکه چې د میمنې په یو شمېر سیاسي بندیانو باندې دا تور لګول شوی و چې هغوی له افغانستان څخه د دغه ولایت د جلا کولو هڅه کوله.

هغه وخت چې ما هلته کار کاوه، د دغه ښار سیاسي بندیان یوازې ازبکان نه وو، بلکې د ننګرهار د خانانو یوه کورنۍ هم هلته فرار شوې او تر سختې څارنې لاندې وه. دا د مشهور ملک قیص خوږیاني کورنۍ وه چې په ننګرهار کې د بغاوت کولو په تور دلته راشړل شوې وه. په میمنه کې هغو نورو پښتنو کورنیو هم ژوند کاوه چې د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهۍ په موده کې راشړل شوې وې. هلته زما د کار په موده کې د مځکې پر مخ او تر ځمکې لاندې سیاسي تحریکونه اوسېدل او زه یې د مطبوعاتو د مدیر په توګه د اغېزو په مرکز کې راغلی وم. ماته هغه وخت یو پښتون انقلابي لیکوال او شاعر په خپل یو لیک کې خپل هغه میمنه ګي ملګري راپېژندلي وو چې دوی به له ما څخه خپلې قلمي مرستې، نه سپموي. دغه پښتون لیکوال او شاعر چې څه ناڅه د وخت یوه مشهوره خبره هم بلل کېدای شوه، په خپل لیک له ما څخه داسې یوه غوښتنه هم کړې وه چې په میمنه کې "د پښتونولۍ سوتی" ډېر په اوږو ونه ګرځوم.

زه نه پوهېږم چې له "پښتونولۍ" څخه به هغه وخت د ده تصور څه و، خو زما له نظره پښتونولي زموږ د ملي خصوصیاتو او اخلاقي نورمونو هغه مجموعه ده چې بل نوم یې "د افغانیت" دی او په دغه مفهوم کې یې نور ټول افغانان هم ځانونه راګډوي. عجیبه یې لا دا وه چې د هغه وخت یو تاجکستاني چې د پټرولو او ګازو د لټونې په پروژه کې یې کار کاوه "پښتونولي" د پښتون انقلابي شاعر او لیکوال په څېر د جنګ سوتی نه باله، بلکې د سرېتوب د مینې او مهربانۍ غېږ یې ګڼله. دی راغلی و چې د پښتونولۍ په باب کوم لیکل شوی کتاب ولولي. دغه تاجکستاني زما د یوې پوښتنې په ځواب کې وویل چې په نورو ژبو کې مېلمنو ته د "خوش امدید" یا (Welcome) غوندې عبارتونه، خو په پښتو کې ورته د "هرکله

راشه!" عبارت په کار لوېږي. له دې څخه څرګندېږي چې پښتانه په رښتیا سره ډېر مېلمه پال خلک دي. همدا سبب دی چې زه د پښتونولۍ له مطالعې سره ډېره مینه لرم.

په حقیقت سترګې نه شم پټولی. هغو کسانو چې پښتون شاعر او لیکوال ماته په خپل لیک کې راپېژندلي وو له ما سره ډېره ښه قلمي مرسته پیل کړه. څه موده وروسته موږ یو له بله د نظریو د بدلون پړاو ته سره ورسېدو. د زیاتو سیاسي موضوعاتو په باره کې زموږ تر منځ د نظر ټکي سره شریک وو. خو په دې کې ځینې داسې کسان هم لیدل کېدل چې پښتانه یې د افغانستان داخلي استعمار ګران(!) بلل. سره له دې هم دوی به په بحثونو کې ټول پښتانه داسې نه ګڼل. یوازې د ځینو کسانو یا ځینو قشرونو نومونه به یې د مثال په توګه یادول. په دې لړ کې هغه کسانو ته ډېره ګوته نیول کېده چې د مرکزي حکومت له خوا د امرینو او حاکمانو په توګه موظف شوي وو. دوی هم یو ډول خلک نه وو. په سخت زړو او زړه سواندو، په پاکنفسو او مردار خورو باندې وېشل کېدای شوای، په خلکو باندې د قدرت د منګولو ټینګولو یا سستولو په کار کې د مرکزي حکومت اشارو ته کتل کېدل. مرکزي حکومتونو د امنیت د ټینګولو په پلمه ډېر ځله یو نژادي ګروپ په بل باندې ټکولي او خپلي دي. د مثال په توګه امیر عبدالرحمن خان د افغان او انګلیس د دویمې جګړې لوی اتل غازي محمد جان خان مزار شریف ته نژدې په یوه ځای کې د ازبکانو په لاس شهید کړ.

په وروستیو وختونو کې زموږ او ستاسې تر نظر لاندې، ډاکتر نجیب په کندهار او ځینو نورو ځایونو کې ډېر پښتانه د دوستم د ازبکو ملګرو په ذریعه چې جنګونه یې په اجاره اخېستل وځپل او بې عزته یې کړل. په همدې ډول په شمال کې ازبکان د پښتنو او تاجکو په وسیله ځپل شوي وو.

بنایي همدا سبب و چې عوامو ازبکو پښتانه او تاجکان یو قوم بلل او دواړه نژادي ګروپونه یې افغانان ګڼل، خو هغوی یې د "افغان فارسي" او "افغان دغه" په نومونو یو له بل څخه جلا کول. ګواکې پښتانه د دوی له نظره "افغانان دغه" وو.

د دېموکراسۍ له لسيزې څخه څو کاله دمخه، پخوا له هغه چې په ميمنه کې زما ماموريت پيل شي د مرکزي حکومت په پاليسۍ کې يو تغير راغلی و. يو دري ويونکی محمدزی غلام حيدر عدالت د ميمنې (فارياب) د اعلی حاکم (والي) په توګه ټاکل شوی و.

ده د اجتماعي تحولاتو په نامه ډېر زړه ورکارونه کول. مثلاً د ميمنې د ښار په منځ کې د يوې غونډۍ له پاسه د (سيف الملوک) په نامه يو زيارت جوړ شوی و. ده د دغه زيارت پر ځای يوه سينما جوړه کړه او د "سيف الملوک سينما" نوم يې ورباندې کېښود. ده د ډېرو خولو نه د وتليو "ولې؟ ولې؟..." لپاره بس يو ځواب درلود او هغه دا و چې "سيف الملوک يو مين سړی و مه يې کوه چې د ده د زيارت له پاسه ډېرې مينې تمثيل شي او د مينې ډېرې سندرې وويل شي".

د غلام حيدر عدالت بل ډېر زړه ور کار دا و چې ده يو شمېر پياوړي او مخور پښتانه خانان "مات" کړل او په بله خوا کې يې له ازبکو "بايانو" او سوداګرو سره خپل دوستانه اړيکي او ياراني ټينګې کړلې او له دې لارې يې د ازبکانو د زړونو تر لاسه کولو پاليسي وچلوله.

که له ممتازو قشرونو تېر شوو، نو په عوامو يا خلکو کې د بېلتون او توپير نښې نښانې دومره زياتې نه وې، پښتنو، ازبکانو، تاجکانو او... يو له بله ډېر ښه روابط سره درلودل، که څه هم دوی په بېلو بېلو ژبو خبرې کولې خو د دوی عمومي کړو وړو دا ښودله چې دوی ټولو د يو پراخ وياړلې افغاني کلتور په غېږ کې وده کړې ده.

مثلاً د مېلمه پالنې دود د دوی ټولو لپاره يو ډول و. همدارنګه تقريباً يو ډول جامو هلته د ازبکو، پښتنو او تاجکو د قومي پېژندلو کار مشکل کړی و. دې يو رنګ والي خلک ډېر سره نژدې کړي وو. په خلکو کې د ازبک، پښتون، تاجک او... تر منځ اختلافات تقريباً په يو کلي کې د تربورانو د اختلافاتو سطحې ته راټيټ شوي وو، په ځينو مواردو کې د تربورولۍ اختلافات ډېر خله له قومي يا نژادي اختلافاتو څخه سخت او خطرناک وو. تربورولۍ يوازې په پښتنو کې نه وې، بلکې تاجکو او ازبکانو هم په خپلو کې تربګنۍ درلودې. کله به دا ډول تربورولۍ له قومي حدودو څخه

ووتلې او په سيالۍ اخته تربورانو به هڅه کوله چې په نورو قومونو او نژادي ګروپونو کې هم پلويان ولري.
په عمومي توګه ګډ برخليک او ګډو ګټو خلک (ازبکان، تاجکان، پښتانه...) سره نژدې کول او په ګټو ولاړو شخړو او جګړو خلک يو له بل څخه جلا کول. خو سياست مدارانو هڅه کوله چې له اختلافاتو څخه خپلې سياسي ګټې واخلي. سياسي اختلافاتو د دوی تر منځ د بېلتون کرښه هم ايستلې وه، چې په دوو ډلو سره يې ويشلي وو. يوې ډلې يې قومي اختلافات ډېر په نظر کې نيول او بلې يې طبقاتي اضداد ډېر مهم ګڼل.
له صدارت څخه د داود خان تر استعفی وروسته موظف صدراعظم ډاکتر محمد يوسف د خپل حکومت په لومړيو وختونو کې د سياسي بنديانو پر مخ د جېلونو ترل شوي ورونه پرانيستل. په دې لړ کې د ميمنې سياسي بنديان هم خوشې کړل شول. په دوی کې دوه ډوله (له مدرسو او ښوونځيو يا پوهنځيو) څخه وتلي يو څه پوه کسان وو. مولوي علاوالدين، ابوالخير خيري او نظر محمدنظر په کې مشهورې څېرې وې. دوی که ملايان وو يا په اصطلاح نور روښانفکران وو، د ازبکو د قومي حيثيت خوندي ساتلو يا د حقوقو ګټلو په برخه کې يې د نظر ټکي سره شريک وو.
يو ماښام زما مرستيال رضوانقل تمنا چې د سيمې يو اوسېدونکی و، پخپل کور کې د سياسي بنديانو په ويار يوه مېلمستيا کړې وه چې دې مېلمستيا په ضمني توګه ماته د خدای پامانۍ ويلو اړخ هم درلود (په همدغو ورځو کې زه ننګرهار ته تبديل شوی وم) همدغې مېلمستيا زه له راخوشې شويو سياسي بنديانو سره مخامخ کړم. په مېلمستيا کې د هغه ځای ځو تنو ليکوالانو زما په باره کې هم څه لنډې خبرې وکړې او د نوي نسل د ذهنونو په رڼا کولو او ليکوالۍ ته د هغوی د هڅولو په کار کې يې زما کوښښونه وستايل او پر دې يې يو څه خواشيني څرګنده کړه چې زه له دوی څخه لرې کېږم. ما د دوی له ښه نظر څخه تشکر وکړ ومې ويل: اوس هم له تاسي څخه لرې نه ځم بلکې د خپل لوی کور (هېواد) يوې بلې څنډې ته خوځېږم. زما ويار به دا وي چې ستاسې او د ننګرهار د خلکو تر منځ د وروروليۍ د احساساتو او نظرياتو د بدلون وسيله وګرځم.

خیري زما خبرې پرې کړې ویې ویل: "روابط ما با انها رنګ دیګر دارد چند نفر انها با قدیفه های خویش امدند، درینجا زمینهای مارا ګرفتند، لهذا روابط برادرانه بین ما و انها بعید از امکان میباشد..." وروسته څرګنده شوه چې د مجلس نورو ګډون کوونکو ازبکانو حتی د خیري خپل ورور نظرمحمد نواحي د خیري له داسې یو نظر سره بشپړه همنوایي نه درلوده، ځکه هغه وخت ازبکو روښانفکرانو که د خپل قومي او نژادي ګروپ کلتوري حیثیت یا سیاسي حقوق غوښتل، د هېواد په شمالي برخو کې یې د نورو نژادي ګروپونو په ورته حقوقو سترګې نه پټولې. پخپله نظرمحمد نواحي د خپلې مورنۍ او قومي ژبې د ودې او پرمختیا لېوالتیا درلوده. د هېواد نورو ژبو ته یې هم په درنه سترګه کتل. ما ته په زړه پورې دا وه چې ده له پښتنو سره په روانه پښتو ژبه خبرې کولې، کله چې دی د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د خپرونو د رئیس په توګه وټاکل شو، هلته یې په شمالي ولایاتو کې هم د افغانستان د نورو ولایاتو په څېر قومي رابطې د نوک او اورۍ د اړیکو په څېر نژدې وې. که څه هم "نوک" او "اورۍ" پخپلو جلا جلا نومونو پېژندل کېږي، خو له یو بل څخه یې جلا کول ډېر دردناک کار دی. زموږ خارجي دوښمنانو په ورونو قومونو کې داسې خلک په پیسو واخېستل چې د نوکانو او اوریو د جلاکولو په جنایتونو لاس پورې کړي، ځکه خو د افغانستان هغه غرونه او دښتې د سپېڅلو افغانانو په وینو سرې شوې چې پخوا به یې د غاټولو د ګلانو لرلو له امله سره لمبه کوله.

د خیري له دې خبرو او نورو اجتماعي واقعیتونو سره هم اړخ نه لګاوه. پښتانه د څوکسانو په شمېر له خپلو څادرونو سره شمالي ولایاتو ته، نه وو تللي. بلکې ډېرو پښتنو له پخوا زمانو راهیسې هلته دایمي استوګنه درلوده. پخپله په میمنه کې له پښتنو څخه څو کوڅې یا کلي نه وو جوړ شوي، بلکې څو ولسوالۍ لکه تګاب شیرین، پښتون کوټ او الماره تر زیاتې اندازې په دوی ډکې شوې دي. په همدې ډول په جوزجان کې، بلخ، سمنګانو کې ډېرې ولسوالۍ پښتنو ته منسوبې دي. بغلان او کندوز پخپله داسې ولایتونه وو چې پښتنو په کې اکثریت درلود، په نورو شمالي سیمو کې هم پښتنو، قومي موجودیت درلود.

اروابناد علي احمد کهزاد د افغانستان يو دري ژبي واقعبين تاريخ ليکونکی دی، چې د افغانستان نور مووخين که هغوی پښتو ژبي دي که دري ژبي، په درنه سترګه ورته ګوري او ډېرو کسانو د ده له ليکنو څخه د باوري منابعو په توګه اخېستنې کړې دي.

همدغه نامتو مورخ بلخ بخدی بخت، باختر او...) په نومونو د پښتنو د لومړنی ټاټوبی ثابت کړی دی، چې هلته د دوی د نفوسو د زياتېدو له امله دوی هرې خواته کډې کولوته اړ شوي دي، خو يو شمېر يې په خپل ټاټوبي بلخ کې پاتې شوی دی. په دې حساب پښتانه شمالي ولايتونو ته تللې نه دي، بلکې له هغو ولايتونو څخه خواره شوي دي. د څو کسانو په شمېر له خپلو څادرو سره د ټولنيزو بدلونونو په بهير کې له دوی څخه يو شمېر يې په نورو کې جذب شوي او يا دوی نور (قومونه) د ځان په رنګ کړي دي. همدا سبب دی چې د دغه هېواد د پخوانيو تاريخي اقوامو نومونه يې ژوندي ساتلي دي، مثلاً د (ساکو) قبيلې د تاريخي ساکانو (ابداليانو) ديفتليانو نومونه ساتلي دي. دا ټول هغه نومونه دي چې په ټول تاريخي افغانستان په تېره بيا په شمالي ولاياتو کې يې تاريخي رول ثابت دی. په خپله ازبکان وروستيو اجتماعي څپو ورسره راوړي دي، خو بېلا بېلو تاريخي عواملو دوی له امو نه ورهغه خوا ازبکانو څخه په عقيدوي او کلتوري توګه جلا ساتلي دي. لکه چې غبار ليکلي دي دوی د جنيدي دربار د ظلمونو او بې عدالتيو په سبب له هغه ځايه له ازبکانو څخه ځانونه را جلا کړل او لکه چې ډاکتر حسن شرق ليکلي دي، د پرچميانو د قدرت پر وخت هڅه کېدله چې د افغاني ازبکانو بچيانو ته لومړني تعليمات په ازبکي ژبه پيل شي. که څه هم همدغسې يوه موضوع د افغاني ازبکو روڼ اندو يوه کلکه غوښتنه وه او دا د دوی حق هم و. خو زموږ ازبکو وروڼو له دې امله رد کړه چې په ازبکستان کې په ازبکي باندې ليکل شوي کتابونه بايد د دوی د بچيانو لاس ته ورنه شي ځکه دوی نه غوښتل چې د دوی د ديني اعتقادات صدمه ووينې.

دوی په څرګندو ټکو کې د حکومت غوړونو ته دا خبره رسولې وه چې دوی په اوسنيو شرايطو کې له ژبې څخه تېرېدلای شي، ليکن له دين څخه

مخ نه شي اړولی. د حسن شرق د ليکنې له مخې همدغه موضوع په يو رپوټ کې د وزيرانو مجلس ته وړاندې شوه، چې پرچمي وزيرانو ورباندې تعجب کړی و. له دې څخه ځرګنديږي چې ډېر سخت قومي تغصبات ډېرو وروستيو دسيسو راپيدا کړي دي.

البته د خيري دا خبره په ميمنه کې د ځينو نورو کسانو له خوا هم اورېدل کېده ګواکي چې پښتانه دلته راغلي دي او زموږ ځمکې يې نيولي دي. حقيقت دا دی چې پښتنو د چا ملکونه غصب کړي نه دي، بلکې هغوی د دې سيمې په ابادۍ او سمورتيا کې لويه ونډه اخېستې ده. د شمالي ولاياتو زياته برخه له ملي (دولتي سلطان) ملکيتونو څخه عبارت ده چې د څړځايونه (علف چرد) په شکل يې ډېرې دښتې، غونډۍ او غرونه پوښلي دي، له دې امله چې قره قل پوستکو او غاليو د افغانستان په اقتصاد کې بنسټيز رول درلود. نو دولت هڅه کوله چې د قره قل د مېږو او پسونو او د وړيو د توليد لپاره د نورو مېږو او پسونو د ساتنې او زياتوالي لپاره څړځايونه وساتي. مالداران چې زياتره يې پښتانه وو د افغانستان په تېره د شمالي ولاياتو له مهمو موارينو ولاياتو څخه وو چې د ملي اقتصاد په وده کې يې مهمه ونډه درلوده. په دې توګه پښتنو د چا ځمکې نه دي نيولي، خو د دوی د ځيرکتيا ګټه هر چا ته رسېدله.

همدارنګه د طبي بوټو په جمله کې يو ډول بوټي د شمالي ولاياتو په لوړو غرونو کې را زرغونېدل چې د "انجې" په نامه يوه ماده به ورڅخه اخېستل کېده. له دې مادې څخه په هندوستان کې درمل جوړېدل. له دغه بوټي څخه د انجې اخېستل کټ مټ له کوکنارو څخه د ترياکو د ټولونې غونډې جنجالي او ستومانوونکی کار و. انجه (هنګ) په خپله ډېره بوينه (بدبويه) ماده وه او په ډېر زحمت تر لاسه کېدله ځکه خو د زيارکښو پښتنو څخه پرته نورو خلکو زړه نه ورته ښه کاوه. همدغه بوټي تر ډېره وخته پښتانه د شمالي افغانستان په غرونو کې مصروف ساتل، هر کال په مني کې به له انجې څخه يو ستر صادراتي قلم جوړېده. د دغې بدبويه مادې توليد او خرڅلاو بې ځمکې پښتنو ته دومره څه په لاس ورکولی شوی چې د

دوی د هېواد په هره برخه کې مځکې او داسې نور جايدادونه واخېستلی شي.

مالداري او سوداګري، د انجې کارو بار د پښتنو زياتې پرګنې د افغانستان په شمالي سيمو کې په ګټورو توليدی او اقتصادي کارونو مصروفې ساتلې او هلته مېشته کړې دي. په همدې ډول تجارتي او نورو ډېرو اقتصادي فعاليتونو د افغانستان شمال ډېر اوسېدونکي د افغانستان په جنوب کې د مځکو، جايدادونو او سترو تجارتي امکاناتو خاوندان وګرځول. د جهاد او مهاجرت په کلونو کې د جنوب په لوري خوځېدنې نورې هم زياتې شوې. موږ ليدل چې د شمال اوسېدونکو د پښتونخوا په ازادو قبايلي او د افغانستان او پاکستان په سرحدونو کې زيات رستورانتونه جوړ کړي وو، د غاليو د تجارت لمنه يې تر پېښور، کويټه، اسلام اباد او کراچۍ پورې هم وغوړوله. خو دغو پېښو په جنوب کې د اوسېدونکو پښتنو تندي تروه نه کړل.

بايد وويل شي چې په شمال کې ځينو ازبکانو او تاجکانو د ناقلينو موضوع ته ګوته نيوله. زما د معلوماتو له مخې دغه کار تر ډېره حده د شاړو ځمکو د ابادۍ له امله شوی دی. داسې هم شوي دي چې حکومت انجه وهونکي پښتانه له غرونو څخه راکوز کړي دي او مځکې يې ورباندې ابادې کړې دي. په درې ژبه کې دا متل دی چې "اګر مرګ ميخواهی قندوز برو" د يوې ډېرې بدې تاريخي پېښې يادونه کوي چې زموږ تاجکو ورونو ته ورپېښه شوې وه. د يو شمېر څېړونکو لکه هارسن، ګرګارين، برنتر، جان ګري، لډيچ او وډ د ليکنو له مخې چې د کندوز د ازبک والي مراد بېګ د غلامۍ په کاروبار رېا اچوي، همدغه والي خپل يو شمېر تاجک غلامان په نااجباري توګه مجبورول چې په کندوز کې مځکې ابادې کړي. دا به ومنو چې په زيار او زحمت د ځمکو ابادولو په وخت کې د افغانستان له شمال څخه د غلامۍ زړه او ورسته کمپله چې د ازبکانو خانانو د ناوړو ګټو د جال په توګه غوړولې وه، ټوله شوې و. نو پښتنو ته د دې وعده ورکول کېده چې که په کندز کې شاړې ځمکې ابادې کړي د ملکيت اسناد به يې همدوی ته ورکول کېږي. خو هغه وخت په کندوز او افغانستان د شمال په

نورو ډېرو توندو او ملاریا لرونکو سیمو کې داسې له کړاوونو ډکو کارونو ته غاړه اېښودل په بیه د خپل مرګ اخېستلو معنی هم لرله.

د موضوع بل اړخ دا دی چې د نادر افشار د پاچاهۍ له مودې راهیسې تر وروستیو شاهي رژیمونو پورې حکومتونو خپلو متقاعدو پوځي مشرانو او سترو مامورینو ته د تقاعد د معاش پر ځای ځمکې ورکولې، په دې توګه یو زیات ممتاز کسان د هېواد د نورو سیمو په څېر په شمالي ولایاتو کې مېشت کړل شول. او د امتیازاتو خاوندان ګرځول شوي دي. له دې امله چې په بېروکراسۍ کې د پښتنو ونډه دومره زیاته نه وه، نو له دې امکاناتو څخه د نورو قومونو په تېره د تاجکو ممتازو قشرونو ډېره ګټه اخېستې ده.

باید وویل شي چې وخت په وخت د ځمکو د اصلاحاتو او په هېواد کې د ټولنیز انډول د ساتنې لپاره اضافي نفوس یوازې له جنوب څخه شمال ته نه دي لېږدول شوي، بلکې له شمال څخه جنوب ته هم استول شوي دي. د مثال په توګه د هلمند په پروژه کې ازبک، تاجک هزاره او نور قومونه هم د ځمکو او شتمنیو خاوندان شوي دي. یو هزاره انجنیر لعلي د هلمند د پروژې له هغو رئیسانو څخه و چې ډېر زیات صلاحیت یې درلود.

ما د جنوبي پښتونخوا د پښین د رانانو په کمپ کې ځینې داسې کورنۍ ولیدلې چې دوه ځله مهاجرت کولو ته اړ شوي دي، یو ځل یې په بخارا کې د کمونستانو د ظلمونو په سبب افغانستان ته او بل ځل یې د افغاني کمونستانو د ظلمونو له لاسه له هلمند څخه پاکستان ته مهاجرتونه کړي دي. دوی له هغو ازبکو کورنیو څخه دي چې له شمال څخه، هلمند ته د ناقلو په توګه استول شوي دي.

په تاریخي لحاظ بلخ د لوړو بیرغونو لرونکی ښار چې عربو د ښارونو مور بلله، د پښتنو او د پښتني فرهنګ د روزنې او پالنې لومړنی توده غېږ وه. په دې توګه پښتانه د وطن د مور مشران زامن او لونې دي. البته له دې حقیقت څخه هم سترګې نه شي پټېدلای چې د تاریخ ډېرو ظالمو یرغلګرو ځواکونو چې د ډېرو هېوادونو پولې یې ګډې وډې کړې، زموږ په تاریخي هېواد هم د دوه سوه یا دوه نیم سوو کلونو تجزیه تحمیل کړې ده. د تجزیې په دې بدمرغه دوره کې لومړی هغه دا شوې ده چې د تاریخي بلخ د

مشرانو زامنو او لوڼو (پښتنو) نومونه د هستۍ له صفحې څخه محوه کړي (ویل کېږي چې همدا اوس هم د افغانستان په شمال کې دا ډول کارونه کېږي)، نو که د خونړیو تصفیو په سبب د پښتنو قومونو نومونه د ثبت او سجل له کتابونو څخه لوېدلي وي، دا معنی نه لري چې په افغانستان کې د دوی شته والی له منځه تللی وي. پښتنو کوچیانو د هېواد په هره برخه کې د "خرپ او ترپ" په حالت کې ژوند کړی دی؛ دوی که په کلیو او ښارونو کې ځمکې یا کورونه له لاسه ورکړي دي، خو هېڅ جابر طاقت دوی د خپل لوی تاریخي لور یعنی افغانستان څخه و نه شو شړلی. که د هندوکش غرونه هر څو لوړ وو، دوی یې په سر لارې جوړې کړې. د ډیورنډ استعماري پولې هم په خپل لوی تاریخي هېواد کې د دوی د تګ راتګ مخه ونه شوای نیولی. د ژوندانه سختو شرایطو له کوچیانو څخه ښه مولدین او هم ښه پوځیان جوړ کړي دي، دوی تل د کاروانونو په شکل له یوه ځای نه بل ځای ته په داسې حال کې چې نارینه او هم به یې ښځې په وسلو پټې وي، خوځیدلي دي، په دې توګه یې د پېړیو پېړیو په اوږدو زمانو کې د افغانستان په هره برخه (ختیځ، لویدیځ، شمال او جنوب) کې خپل پیاوړی موجودیت ساتلی دی او خپل تاریخي هېواد ته یې خدمتونه کړي دي. په میمنه کې زما د دووکلونو او نهو میاشتو استوګنې په موده کې د افغانستان په شمال کې د ورونو قومونو د ګډ ژوندانه په اړه زما د لیدنو، کتنو او یو څه نورو مطالعاتو لنډیز په همدغه ځای پای ته رسېږي، خو یو څه نوې خبرې هم د یادونې وړ دي.

کله چې د ننګرهار ولایت ته د تګ په لاره کې یو څه موده په کابل کې تم شوم، نو د دې وخت مې هم ومونډ چې له هغه پښتون انقلابي شاعر او لیکوال سره وګورم چې ماته یې خپل ملګري د قلمي ملګرو په توګه راپېژندلي وو او داسې یوه سپارښتنه یې هم راته کړې وه چې زه باید تل د پښتونولۍ سوتې په اوږه ونه ګرځوم. کله چې ما له ده سره وکتل د هغو سیاسي حالاتو څخه یې خبر کړم چې د دېموکراسۍ لسیزې په درشل کې پټ او ښکاره روان وو. ده ماته وویل چې زه تا پېژنم چې یو نشنلیست یې خو زه هم باید تاته ځان در وپېژنم چې یو مارکسیست یم. بیا یې وویل موږ

د ونې په ډډ کې يو شی کېدای شو. خو په ښاخونو کې به سره بېل وو. ده چې دا خبره وکړه د هغه ټول ملي احساسات او جذبات چې د ده په شعرونو کې مې لوستي وو راته د ژونديو شيانو په څېر تجسم شول، او يو يو مې د سترګو په مخ کې تېر شو. له لږ فکر کولو وروسته مې ورته وويل: زه حيران شوم چې ته ولې مارکسيست شوی يې؟

ده راته وويل: د پښتنو محروميتونو له ما څخه مارکسيست جوړ کړی دی، پښتانه په دې خاوره کې اکثريت جوړوي خو د اکثريت (کلتوري) او اقتصادي حقوقو څخه محروم دي. يوازې سوسياليزم کولی شي چې د پښتنو محروميتونه لرې کړي.

ما چې د ده سوسياليزم ـ په سيمه کې له راپېژندل شوي سوسياليزم سره پرتله کړ، سم له لاسه مې له خولې ورته ووتل کومه نظريه چې تاسې د پښتنو د محروميتونو د لرې کولو لپاره خوښه کړې ده ښايي د افغانستان په شمال کې ځينو نورو کسانو يا ځينو نورو خلکو ته ګټوره وي، خو کورونه او جوماتونه به په جنوبي افغانستان کې ورباندې وسوځول شي. له همدغه وخته جدايي راغله، زما او د ده لارې سره بېلې شوې خو کله به چې په ناڅاپي توګه سره مخامخ شوو، نو يو او بل ته به مو داسې کتل لکه چې يو او بل د سترګو په تمانچو ولو.

په تېرو (۲۳) کلونو کې زموږ د هېواد پښتنو ما او ده ته ټولو افغانانو او د نړۍ ټولو خلکو ته ډېر څه ور وښودل.

پېښو او واقعيتونو ثابته کړه چې هغه وخت زما پېشبيني او وړاندوېينه حقايقو ته ډېره نژدې وو، خو ده هم د افغانستان له پېښو څخه ښه درس اخېستی و، ځکه خو يې يوې مجلې ته په خپل استولي ليک کې ووليکل: "موږ يو ملت غرق کړ او يو انقلاب مو وشرماوه".

زه فکر کوم چې په دې لنډه خبره د ده غاړه نه خلاصېږي. دی بايد لږ تر لږه د حسن شرق يا جنرال نبي عظيمي په څېر د خپلو ليدنو او کتنو په باره کې کتاب يا کتابونه وليکي جنرال عظيمي په خپل کتاب کې خپل ځان او ببرک کارمل سپين کړي دي. هڅه يې کړې ده چې د خيانت داغونه په تره کي امين او نجيب ولګوي. په دې باره کې د خلکو په سينه کې ډېرې

توپاني پوښتنې د ځوابونو په انتظار سر په سر پرتې دي. په تېره بيا دا چې دا څنګه نظريه ورسره څنګه يو انقلاب و چې بايد زښته ډېر پښتانه په کې ووژل تر دي چې د خلقيانو او پرچميانو پښتانه مشران لکه نورمحمد تره کي، حفيظ الله امين او ډاکټر نجيب دې په کې ووژل شي نور دې ژوندي پاتې شي، بر بر دي وغرېږي يا دې په شاعرانه ژبه کتابونه وليکي. ايا د پښتون انقلابي ليکوال او شاعر قلم مات شوی دی چې ضروري او حياتي حقايق نه رسوا کوي؟

استاد محمد آصف صميم

شمال، د پښتنو آر ميشتون او ټاټوبی

کله چې سړی د پښتنو د اصل او رېښې په باب په مختلفو آثارو کې راغلي روايات او نظرونه راسپړي، نو له راوړتې سره دا خبره هرومرو مني، چې :"د پښتو ژبې د اصل او ريښې په باره کې هم د نظر اختلاف تر هغه کم نه دی، لکه پخپله د پښتنو د اصل او نسب په باره کې چې دی".
(تړی، رڼا او دفاع)

خو دا هم يو حقيقت دی، چې په علمي مسايلو کې د اختلاف شتون څوک په حقيقت پلټنه کې لاس اخيستو او نهيلی ته نه اړ باسي، پښتانه متل کوي، چې :که غر لوړ دی، پر سر يې لاره ده.

وروستيو څېړنيزو پلټنو جوته کړې ده، چې : پښتون له خپل ژبني نامه "پښتو" سره ګډه آره او ريښه لري او لکه څنګه، چې پښتو يوه ساکي ژبه ده، دغه راز پښتون د ويونکي په توګه هم له سکه (*Saka*) ساکي، تبر سره اړوند بلل کېږي. د پښتون نور څرمه (فرعي) نومونه (افغان، اوغان، روهي، روهيلی او سليماني) د پټهان غونډې د نورو له خوا پرې اېښوول شوي دي.
(زيار/ پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې)

په سنکسرت کې د اريايانو لومړنۍ څمکه يا سيمه د هندوکش په شمال کې د اکسوس (آمو) حوزه يا د باختر برخې ښوول شوي دي، چې استوګنو يې ګاونډيو سيمو (هند او فارس) ته لېږد وکړ.

له اسلام نه ډېر مخکې د افغانستان په شمال کې د آمو پر غاړو او شاوخوا، د پښتنو د مېشتېدنې خبره خو هغه حقيقت دی، چې له دارمستېټر، ګايګر، امېل بنونېست، نه واخله ان تر پوهاند مارکنستېرن او نورو ختيځپوهانو ټولو په يوه خوله منلې ده.

(روهي/افغان ملت)

چې د ملي يووالي غليمانو د هغو اوسنيو تنګ ليديو او تنګ سترګيو تور ته يو غابس ماتی ځواب دی، چې وايي: "پښتانه شمال ته مېلمانه راغلي دي" يانې دغه تاريخي او علمي واقعيتونه دا جوتوي، چې پښتانه د هېواد په شمال کې نه د مهاجر حيثيت لري او نه د مهاجم؛ بلکې د هېواد د دې سيمې پخواني استوګن دي.

(سمسور افغان/دويمه سقاوي)

له خپلو سيمو او استوګنځيو نه د بېلابېلو اقتصادي، سياسي، مدني او کولتوري لاملونو له مخې د استوګنو لېږد او هجرت هغه بهير او هغه چار ده، چې تبريز او ژبني بدلونونه او علمي پايلې او برياوې يا مدني لوړ و ځوړ رامنځته کوي.

زموږ موخه دلته د خبرې د دومره وړاندې بيول نه دي، بلکې مراد مو له دې سپيناوي نه د تاريخ په ګواهۍ هغو يوښت ماتوونکيو او د ملي يووالي دښمنانو ته يو علمي ځواب ورکول و، چې غواړي ځان د "ويې نيسه ، چې ودې نه نيسي" په کوډو له دغه راز ګوزاره وژغوري او خپله راپوريوتنه او پرديتوب ددغسې يوې دښمنېزې دعوې او تور په پرده کې ونغاړي او هغه هم په داسې ستغه او سپوره ژبه، چې نه يې علم او ادب اجازه ورکوي او نه هم فرهنګ، خو د "فرهنګ" دعوه ګير يې د فرهنګ د مينه والو په توګه کوي.

پښتانه متل کوي، چې :که شپه تياره ده، منې په شمار دي" نني بشري حقوقي آرونه هم قومونه او خېلونه د انسانيت د سترې ونې څانګې بولي او د بشر د حقوقو د اعلاميې د حکم په رڼا کې په بشري ټولنو کې د بېلابېلو خېلونو، اولسونو او قومونو شتون خپلمنځي منليو حقوقو ته په پاملرنه د ټولنيز ژوندانه د پايښت تضمين کوي او د اسلام سپېڅلی دين هم خېلونه،

قومونه او ځانګې د "انسانيت" له لمر نه د هغو ذرو په څېر ګڼې، چې شتون او څرګندتيا يې له لمر نه د چورليدو په صورت کې جوتېداى شي او د خپلونو او قومي ځانګو شتون يوازې د خپلمنځي پېژند پر بنسټ ارزښتمن ګڼې، نه د ټکر او خپلمنځي تمبوني (دفع) پر بنياد.

وروستنيو علمي او ډيموګرافيکو (سرشمېريزو) کورنيو او بهرنيو مؤسسو په افغانستان کې د خپلونو او قومونو پر سلنه ډېرې ژورې او دقيقې څېړنې کړي، چې يوه هم، له ۱۹۹۱-۱۹۹۶ ع پورې هغه څېړنه ده، چې د واک فونډېشن له خوا سرته رسېدلې او په دې وروستيو کې "د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز" له خوا په لويه کچه (۴+۸۶+۹۹+۱۸= ۲۰۷) مخونو کې چاپ شوه او نوم يې دی "د افغانستان قومي جوړښت".

بل دې ته ورته علمي او تحقيقي اثر د پروفيسر داکټر ګلجان وردګ هغه څېړنه ده، چې "د افغانستان په شمالي ولاياتو کې د پښتنو استوګنځي" نومېږي او په لويه کچه په ۳۷۸-۷ مخو کې د پېښور پوهنتون د پښتو اکاډمۍ له خوا پر ۱۹۹۷ کال خپور شو.

خو مخکې له دې، چې ددغو دواړو څېړنيزو آثارو د څېړنې په رڼا کې په بېلابېلو پښتونمېشتو سيمو کې د پښتنو سلنه يوازې په دې نيت راواخلو، چې زموږ د ملي يووالي اډانه او ځانده يوازې ملي واقعيتونو ته په درناوي پاتېداى شي، د هغو ښاغليو او د فرهنګ دعوه ګيرو "فرهنګيانو" علمي(!) نظرونو ته لږ ځير کېږو، چې د خپلې "فرهنګي" دعوې شمله په پښتون دښمنۍ جګول غواړي، دا خپلوژ او پرديپال (خود کش، بېګانه پرست) په دې هم نه پوهېږي، چې که دوی پرحقه واى، نو هېواد دښمنه هېوادونه، ټولنې او عناصر يې ولې مادي او سياسي ملاتړ او هڅونه کوي؟.

که دوی رښتيا هم خپل فرهنګ او خپل پېژند ته رښتيني واى، نو د "اوښ د بار پر ځای د اوښ په ګينګړي (جرس) پورې ولې نښتي دي؟".

که رښتيا يې هم د خپلې فرهنګوالۍ دعوی رښتينې کولای شوه، نو دا به يې نه کول، چې:

"پرې ناست يې، پريکوې هم هغه ځانګه".

که رښتیا هم فرهنګوال او فرهنګیال وای، نو دا حقیقت به یې منلی وای، چې:

"خان یې په یاران یې"

او دا به یې منلی وای، چې په پردیو څوک نه درنېږي.

خو که دغه ښاغلي بیا هم زموږ دغه د مشرولۍ ورغځولی لاس، لاس نه، تش لستوڼی بولي، نو بیا خو پر نورو (موږ) باندې د بلوسګرۍ دعوی د فرهنګ له دعوې سره خیانت دی.

په هېواد کې د پښتو د ودې او پراختیا د هڅو دښمن "فرهنګ" د هغو پښتنو چارواکیو، چې له دعوې سره سره یې تکی پښتو ویل کولتوري جرم باله، دا هڅه، چې ښوونه روزنه دې په پښتو شي، له هټلري فاشیستۍ سره سمه ګڼي، وایي:

"پس از آنکه در سال ۱۹۳۳ هتلر رهبر حزب ناسیونال سوسیالست المان زمام قدرت را در دست گرفتند.

اینها نظر محمد گل را در باره تعمیم زبان پشتو و طرد سایر(!) زبان ها از خود نموده، پس از انکه انرا با آب و تاب هتلری جلا و صیقل دادند، بعنوان سیاست جدید فرهنگی در محل تطبیق گذاشتند، این وقتی بود که در سطح بین المللی، المان نازی باوج قدرت رسیده و دور نمای پیروزی نهایی و حتمی ان عنصر زورگو و فاشیست مزاج در همه جا بسوی خود جلب میکرد. در افغانستان در قدم اول درین راه توسط فرمانی برداشته شد. که در شماره ۲ حوت سال ۱۳۱۵ مرادف با ۳ مارچ ۱۹۳۷ میلادی راجع به زبان پشتو در جریده اصلاح نشر شد.

(افغانستان در پنج قرن اخیر، ۴۲۶-۴۲۷ مخ).

همدارازښاغلی فرهنګ خپل تاریخي مبشتغالي او تاتوبي ته د پښتنو په ستنېدو داسې په کرکه ګوري، وایي:

"محمد گل مومند، خانواده های پشتون را حتی از خارج سرحدات افغانستان به تعداد زیاد به شمال هندوکش کوچ داده، با دادن زمین و دیگر امتیازات.اسکان و در ماموریت هم به پشتو زبانان ترجیح میداد".

(همدا اثر او مخ)

د ښاغلي فرهنګ یو بل نوموړکی لاروی، یا لاروي هم د پښتون دښمنۍ په مبارزه کې دده پر پله تر ده تېز تللي دي:

د لیکونکی په کتابتون کې یوه څلور مخیزه، ټایپ شوې لیکنه ده، چې نه لیکوال لري او نه د خپرېدو ځای او کال، خو سرلیک یې دی: "یکصدو پنجاه سال اپارتاید در افغانستان" چې په یوه برخه کې یې راغلي دي:

"افغانستان کانون تبعیضات نژادی، لسانی، مذهبی، اقتصادی و منطقوی است. این تبعیضات که در مجموع میتوان آنرا اپارتاید پشتونی نامید، توسط شاهان غاصب پشتون از قرن ۱۸ بدنیسو در افغانستان رشد و نمو کرده و به یک سیستم سیاه و ضد انسانی به تبانی در باریان قاجار و امیر دوست محمد محمد زایی بطور بسیار بطی بوجود آمد و در زمان امان الله (۱۹۱۹-۱۹۲۸) پادشاه ناسیونالست و روس طلب پشتون و محمود طرزی پایه های آن طراحی گردید، با گذشت زمان بعدها منافع انگلیس، امریکا، شوروی و چین با منافع پشتون شاهی در یک مسیر قرار گرفت.

افغانستان مانند اسراییل سخت مورد توجه سیاستهای مودرن امریکا و شوروی قرار گرفته است. هر دو ابر قدرت با سرمایه گذاریهاییکه برای حفظ سیاست پشتون شاهی در افغانستان بعمل آورده اند. دیگر این کشور فقیر و نادار را به کشتارگاه وحشتناکی که بدتر از قتلگاههای هتلر در المان نازی است، تبدیل نموده اند.

اپارتاید پشتونی بمثابه طاعون خطرناک و مسری(!) (ساري) بجان و مال اقوام و نژادهای بومی غیر پشتون مسلط گردیده و به غارت و چپاول بیرحمانه در طول (۱۵۰) سال اخیر ادامه داده است."

د یو موټي هېواد او ملت په دښمنۍ او د ملي یوښت پر سر په ګوزار کې یوازې دوی یوه خوله او یو لاس نه دي، تر دوی نورو درنو ستو (په لوی سر کې د پښتونولۍ له دعوې سره سره) هم ددې رسۍ سر نیولی دی. ملي مؤرخ او لیکوال غوث خیبري پخپل یوه تازه خپاره شوي اثر "پښتانه د کلتوري ښکېلاک په زنځیرونو کې" په یوه برخه کې لیکي:

"استاد خلیل الله خان خلیلي (د مطبوعاتو مستقل رئیس) خو ان په پښتو ژبه د ولسي جرګې د وکیلانو د وینا راپورتاژ نشرېدلو ته نه پرېښود."
(۴۰۴ مخ)

وړاندې لیکي:

"پر ۱۳۳۸ کال زه د کابل راډیو د "پښتون ږغ" د مجلې مسوؤل مدیر وم، زما مرستیال یو حسابي سړی و، چې عبدالمتین اندړ نومېده او د غزني د سیمې اوسېدونکی و، ښه د عقیدې خاوند، کلک پښتون و. یوه میاشت یې د لیکوالو د حق الزحمې لست د پښتو مکتوب (لیک) په ملتیا د محاسبې لوی مدیریت ته ورواستولو. لیکن هغو هغه لست په دې دلیل، چې مکتوب یې په پښتو دی او د کنترول او محاسبې مامورین ورباندې نه پوهېږي، بېرته راولېږلو او زموږ د لایلو ته هم مقاماتو غوږ ونه نیوو.
(همدا اثر ۴۱۱ مخ)

بدلېږې پښتانه

"که وښتلی یم، خو بیا پخپل ټوپک یم"

زموږ په ټولنه کې یو زیات شمېر پښتانه په ژبني لحاظ مسخ شوي دي.

د هېواد ستر او نوماند محقق او لیکوال اکاډیمسین پوهاند عبدالشکور رشاد د خپل یوه یادښت په ترځ کې دا یو دوه بېلګې وړاندې کوي، چې زموږ ددې پورتنۍ ادعا ټېنګ ملاتړ کوي، استاد وایي:

متین خان اندړ راته وویل: یو وخت زه د کابل په چهاردهي کې جبارخان کلا ته ولاړم، چې له رئیس تمیز عبدالرب خان اندړ سره ووینم. کلا ته نژدې دده زوی په مخه راغی، د پلار پوښتنه مې ځنې وکړه، ده راته وویل:" او کتی قومایش در مهمانخانه شسته".

د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه/۳۶ مخ

استاد وړاندې وایي:

یو وخت زه په لېننګراد کې وم، د ختیځ پېژندنې له پوهنځي څخه ټیلیفون راته وشو، چې :"یو ډاکټر د عالي تحصیلاتو په نیامت له افغانستان څخه دغه اوس رارسېدلی او ستا په لټه کې دی" ما چې په ټیلیفون کې له نوي مېلمه سره خبرې وکړلې، ومې نه پېژانده، خو د

وطنداری په خاطر مې ورته وویل: دغه دی دستي دررسېږم. زما لار څاره.
زه چې پوهنځي ته ورغلم، له نوي راغلي وطندار مېلمه سره مې روغبړ
وکړ، اب شی ژیت (لیلیې) ته مې بوته. ځای مې ورونیوه. ښاغلی ډاکټر...
چې خدای پاماني راسره کوله، تر کورودانۍ وروسته یې دا هم راته وویل:"
مادر کلان مه نورزایي بود".

همدا اثر. ۳۷ مخ

همدا راز د پښتو وتلی نقاد لیکوال استاد سعدالدین شپون هم خپله
یوه خاطره یادوي وایي:

د بېتاب نوم خو به مو اورېدلی وي، عبدالحق بېتاب د فارسي ژبې یو
شاعر و، په پوهنځي کې زموږ د بدیع (چې دوی هغه وخت علم بالـه) استاد
و. دده او خلیلي (چې بیا وروسته یوه شوم، دواړه په قام ساپي او تربوران
دي) په ملک الشعراء کېدو مقابله وه، خو د ځینو سیاسي دلایلو په وجه
بېتاب ملک الشعراء شو. یوه ورځ د تفریح په وخت کې ما د مندتو یوې
ونې ته تکیه وهلې وه، پام مې شو، چې بېتاب صاحب د کوم کلیوال سره،
چې دده سره یې کار و، خبرې کولې. غوږونه مې څک کړل، کلیوال په
پښتو د بېتاب صاحب نه لکه چې پیسې غوښتې، که ګورم د بېتاب
صاحب اواز راغی، "ثو خلې مې درته ویلي، چې ما سکه پیسې نشته"
اریان دریان پاتې شوم، چې دا خو پښتون دی، نور غوږ مې هم ونیو او
بېتاب صاحب په کره، سره او نره پښتو او ان چې د کلیوالو په لهجه په
پښتو ګډ و. ما د ځانه سره ویل، کور یې ګډ کړې، چا فکر کاوه، چې
بېتاب دې پښتون وي؟ بېتاب به په عمر کې یو پښتو توری که دروغژن نه
شم، نه وي لیکلی.

د "من لالـه ازادم" په نامه ښکلی شعر ویونکی ابراهیم صفا هم همداسې
درواخله، ایله دلته په امریکا کې چې مې دده زوی ډاکټر موسی صفا
ولید، چې بې چوخه پښتو وایي، پوه شوم چې ابراهیم صفا پښتون و، د هغه
ورور انور بسمل هم همداسې.

(رڼا او دفاع. د محمد حسن کاکړ تولونه. ۲۳۹ مخ)

د هېواد په بېلابېلو ولايتو کې د بدلژبيو پښتنو يادونه د "افغانستان قومي جوړښت" ليکوال داسې کړې ده:

په هرات کې برسېره پر توخو او ترينو څينو عليزيو، پوپلزيو او بارکزيو پښتنو قومونو هم خپل ژبنی او کلتوري هويت له لاسه ورکړی دی. برسېره پر سدوزيو، محمد زيو، فرمولی پښتنو هم خپل ژبنی هويت له لاسه ورکړی دی.

په بدخشان کې يو شمېر درانيو او وردګو پښتنو خپل هويت پرېښی دی.

په باميانو کې هم په همدې ډول، وردګ پښتانه په فرهنګي لحاظ دل شوي دي.

په فارياب کې هم وردګ پښتانه د ژبې له پلوه له ځانه ورک شوي دي.

په کابل، پروان او کاپيسا کې خو ډېر پښتانه په همدې برخليک اخته دي.

واک فونډېشن د خپلې ساحوي سروې او څېړنې له مخې پر زونونو د پښتنو د وېش په لړ کې په شمالي زون کې افغان قومونه داسې ښوولي دي:

شمالي، لويديز زون (بدخشان، تخار،کندوز، بغلان، سمنګان، بلخ، جوزجان، فارياب، بادغيس هرات) ددې زون په سلو کې ۳۹ اوسېدونکي پښتانه دي، چې د ټول افغانستان د نفوسو په سلو کې ۱۳ کېږي. ياني د افغانستان په ټول نفوس کې په سلو کې (په سلو کې له نژدې ۷۳.۶۳۰ پښتنو) څخه ٪۱۳ په دې (شمالي، لويديز) زون او پاتې ٪۵۰ پښتانه د کوچيانو په ګډون د هېواد په نورو زونونو کې مېشته دي. په بله ژبه ددې زون څه کم نيمايي اوسېدونکي پښتانه دي. (د افغانستان جوړښت ۵۶ مخ

شمال، پښتانه او محمد ګل خان مومند، مومند بابا:

د "افغانستان در پنج قرن اخير" ليکوال د سترګو د اغزي په توګه اروانباد محمد ګل خان مومند بابا په دې تور غندي، چې "پښتنې کورنۍ يې حتی د افغانستان له پولې - سره له دې چې پخپل تاريخ (!) کې پوله نه مني - بهرنۍ کورنۍ زيات شمېر د هندوکش شمال ته راولېږدولې او د

ځمکو په ورکولو او نورو امتیازونو سره یې مېشته کړل او په ماموریت کې یې هم پښتو ژبیو (نه پښتانه) ته لومړیتوب ورکاوه" ۴۲۶ مخ

خو هسې نه، چې په شمال کې د پښتنو پر تاریخي او لرغونې مېشتېدنې بیا راغبرګ نه شو، یوازې دغه د اتلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي په وروستیو کې یانې د وزیر بابا له مېشتونې په څه کم دوه پېړۍ وړاندې مېشتونې د ښاغلي فرهنګ د اروا غوږونه خلاص کړو. کېدای شي ده به هم لوستي وي، چې:

" د افغانستان په شمالي ولایتونو کې د پښتنو استوګنه د نادر افشار په وخت د نظامي خدمت په مقابل کې پیل شوې وه او زرګونو کورنۍ په شمالي او شمال لویدیزو ولایتونو کې استوګنې شوې وې، نو ځکه د دوی دا استوګنځایونه او شمېر د تاریخي اسنادو د قیدولو په بڼه ملي او نړیوال ارزښت لري.

د افغانستان په شمالي ولایتو کې د پښتنو استوګنځي/ ۱۳ مخ

که د "فرهنګ" د اروا سر پرې خلاص شوی وي، نو ددې لیکنې د پایلې په توګه به د ښاغلي مخور مشر غلام زرملوال دا وینا واوري، چې:

راځئ له انصافه به نه تېرېږو، هغه څه چې د مثال په توګه پښتنو، چې زموږ د هېواد اکثریت قام دی، له نورو افغاني قامونو څخه زیات لرل. څه وو؟ په اصل کې که خدای ته مخ کړو، بنده ته شا کړو، په افغانستان کې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی، د اقتصادي خوا غریب وو، د ماشومانو دپاره یې ښوونځي نه و او د روغتیا دپاره یې روغتون نه درلود، که تاسو په ښتیا په حکومتي دستګاوو کې د دوی برخه وځېړئ، نو درته ښکنده به شي، چې پښتنو ته خپل حق نه و رسېدلی. په اداره کې، په پوهنه او روزنه کې او کتاب کې د پښتو ژبې برخه په هېڅ شمارېدله او تاسې ته څرګنده ده. چې تعلیم یافته د پښتنو، لکه څنګه چې په پښتو خبرې او لیکنې کولې، په هغه اندازه په دري ژبه خبرې کولې. خپله ژبه یې بلله، بولي یې، مګر هغه څوک چې وایي، په افغانستان کې پر دوی ظلم شوی دی. خپل ګریوان ته دې سر ټیټ کړي، ایا ادعا کولی شي؟

راځۍ چې د پکتیا، ننګرهار، پکتیکا، کندهار او هلمند په دښتو کې وګورو، چې آیا د هغو اولسونو ژوند په دښتو کې د اوسېدونکیو ازبکو، یا ترکمنو، هزاره ګانو او تاجکو تر ژوند ښه دی؟

غلام زرملوال/ ژوندی خاطرې، ډاکتر عبدالعلي ارغنداوي ۱۹۹۷ - بي بي سي- ۱۸۶-۱۸۷

قدرت الله حداد

پښتانه د بشري تاريخ لويه برخه

له نېکه مرغه نن تاريخ پوهان هغه حقايق څرګندوي چې دوی ته په علمي توګه په لاس ورځي. په دې ترڅ کې هغه اړيکې چې د پښتنو د تاريخ تر منځ شته د دغو اړيکو شتون، د ډېرو څېړنو لپاره لاره هواروي.

په ۱۳۰۷ ل هـ کې زما ورور چې په جرمني کې و، چې د برېښنا د انجنيرۍ درس يې وايه. په کابل کې يوه عکاسي خانه د توفيق په نامه جوړه شوې وه، هلته زما پلار او ورونو يو عکس واخيست او زما ورور ته يې جرمني ته ولېږه.

کوم يو جرمني چې عکس ليدلی و، ويلي يې وو دا د اندواروپايي اصلي څېرې ښيي، دا خبره زما ورور پلار ته وليکله.

پلار مې چې دا خبره ولوستله نو ويې ليکل چې زويه موږ نه "اندو" نه "اروپالي"، موږ پښتانه يوو، دغه د اندو اروپايي اصطلاح اروپايانو ايستلې وه چې يو ډول اعتراف دی چې دوی، جرمنيان له دې لوري هلته تللي دي، مګر که تاسې د اريايانو خط السير وګورئ په هند پورې هېڅ اړه نه لري، د افغانستان له شمال څخه په دريو لارو وتللي، د امو له شمال او د امو سيند له جنوب نه منځنۍ اروپا او د مديترانې غاړوته تللي، دربيم له هندوکش له غره تېر شوي، شمالي هند ته تللي دي، نه اريايان او نه د هغوی ژبه له هند نه راغلې ده او له اروپا او لوېديځ نه دا د اندويورپ خبره

ښېخي ډېره شوې ده، د دغه حقیقت روښول یوه علمي مجادله غواړي ځو یو فزیکي حقیقت څرګند کړي.

که چېرې موږ پر پښتنو یوازې خبره و نه تړو نو پښتانه ډېر معتبره قومونه لري، چې هغوی پښتانه دي او په شمېر کې ډېر دي. په بشري فعالیتو کې ډېره برخه لري هر ځای ته رسېدلې دي او هرې قارې ته او دغه پیاوړی قوم "ساک" دی چې سکا، سکیت. سکیتین او ساکا، ساکاز Sakas بلل کېږي. په ډېرو لیکنو کې د سکاساکاز او سکتین خبرې او کیسې راغلې دي.

د سکاټلند په تاریخ کې ویل شوي چې دوی شپږ زره کاله دمخه له لوېدیزې اروپا څخه اوسني سکاټلند ته راغلي. دوی د پکت په نامه یادېدل، س یا S د جمع لپاره په کارېږي چې پکتس Pects شي یا په جرمني کې د ساکسنیا ولایت چې هلته په ۱۹۹۹ م کال کې د ساکو خزانې وموندل شوې، د باکتر، بلخ، پاکتي، بختي، بخدی دا ټولې کلمې یو له بله اړوند دي.

چینایي منابع کوچې ته (یوچي) وايي، په لوېدیځ کې کوشی او بیا کوشانیان ویل شوي چې دا د لهجو او تلفظ خبره ده. کله هم د ځینو تورو نه درلودل دي لکه عربي کې د (پ) توری نه شته جابان او باکستان وايي هم یې لیکي.

باکتر یا بلخ او باختر په شمال او په جنوب کې باکتیا، پاکتیا، پکتیکا اوسنۍ لهجه کې پښتونخوا هماغه یوناني پاکتسیا pacticya دی.

یوه نظریه داسې وه چې یو نیم زر کاله پخوا تر مسیح اریایان له شمال ختیځ نه افغانستان ته راغلي بیا دا نظریه سمه نه راخېژي چې د سند، اندوس، اباسین حوزې ته کله راغلي؟ چې د سند مدنیت تر هغه زوړ دی.

له بده مرغه چې باکتر، سند او د هغه مدنیت، کوشانیان، ساک او ساکستان وروسته سیستان هر یوه باندې یې هندوستان، ایران، روس تاجکستان دعوی کوي، چې دا زموږ دی او خورا په ډاډه زړه دا خبره کوي.

موږ هم د دنیا غمونو اخیستي یو او د رحمان بابا دا خبره زړه ته نه غورځوو چې وايي:

دواړه نه کېږي رحمانه
یا به یار وي یا به دار

دا ډېره لېږې خبره برېښي چې د افغانستان علمي ټولنې دې سرحد ته ورسېږي چې د دغو غلطو مفاهیمو اصل حقیقت د نړۍ علمي ټولنو دایره المعارفو او تاریخي کتابونو ته ورسوي او هغه غلط ټکي سم کړي. د اندو اروپایي په مفهوم کې د ژبې او ځمکې حقیقت خپلو ملي ګټو او هم واقعیت ته راګرځول اسانه کار نه دی، په داسې حال کې چې افغانستان به یې اوس نه پېږي وروسته له صفره پیل کوي.

فـــال څه ګوري رحمانه
خپل افعال د سړي فال دی

"لکه ړوند د بل پر اوږه لاس کېښږدي، هېڅ لوړه ژوره نه وي ورمعلومه او لکه خدای را پېښه نری لار کړه نالیدلي لکه ورانه ماشوړه سرګرومه."

(تاین بی) تاریخپوه او فیلسوف وایي: "سړی چې تر اویا کلو تېر شي په ډېرو واقعیتونو پوه شي، نو بیا یې ویلي نه شي". د دې لپاره چې ټولنې یو شکل خپل کړی وي واقعیت نه شي پېژندلی، له چاپېریال سره بدلېدل یوه طبیعي خبره ده، کله چې بشپړ بدل شي بیا پخوانی سړی نه دی یا په بل عبارت مړ شي، خو ژوندی وي.

ژبه او هڅوب دواړه له ټولنې سره اوچتېږي یا لوېږي. ژبه او هڅوب خلک ساتي، خلک ژبه او هڅوب. هڅوب یوه پښتو کلیمه ده چې له هڅې سره تړلې ده، په اروپایي ژبو کلتور یا کلچر، ثقافت عربي، فرهنګ یا پارسي کې، مګر هڅوب خپلې معنی له مخې بشپړه کلمه ده.

کلتور: - انتروپولوجي او ارکیالوژي:

کلتور یا هڅوب یو اصول دی چې ټولنه یې په ځان کې مني، چاپېریال او بشري ټولنې له زرهاو کلونو یوې ټولنې ته شکل ورکوي او ټولنه کولای شي له چاپېریال، پېښو (حوادثو) او بدلونو سره مقابله وکړي.

Archaeology-3 Anthropology-2 CULTURE-1

د تاریخ پوهنې ضرورت له وګړو سره

پرون، نن او سبا پېژندنه:

تاریخ سړي ته اوږد عمر ورکوي. یو تاریخ پوه سوچمن دی، چې د ده ژوندون خورا ډېر دی، دې له پرون څخه خبر دی نن وینې او د سبا اټکل کولای شي.

د انسان ژوند پر ځمکې باندې د لوېدیزو تاریخ پوهانو له سترګو تر پینځه میلیونو کلونو پورې لرغونی دی، مګر هغه تاریخ چې لیکلي اسناد لري تر پنځو زروکلونو نه اوړي.

علمي یا ساینتیفیک Scientifice او متریالیستیک (مادي) د ځمکې لټونې، ارکیالوجي کار دی او له هغې مخې دا ده چې بنسټیز هڅوب کلتور، د هغوی د ژوندانه لاره او اصول او د ټولنې پرمختګ او بدلون څرګند کړي.

کله چې یو زوړ ښار موندل کېږي د همغو خلکو کلتور، د ژوند طریقه او پرمختګ څرګندېږي.

د لیکلو لارې دا وې:

لومړی: دوی به لمده خټه هواره کړه، لیکل به یې پرې وکړل بیا به یې لمر ته کېښوده چې وچه شي، بیا به یې تودوخه ورکړه بیا به یې کښوړه ور واچوله او ستوله به یې.

دویم: د لوېیو یو ټکی به یې د کاغذ په توګه په کارول او همدا د کاغذ پیلانه ده.

دریم: د ښارویو پر پوټکو، لیکل یوه معنی لري، یوه سپینه پاڼه تر هغو اهمیت او ورتیا نه لرله څو یو څه پرې ولیکل شي بیا سند شي او یوه مسئله پرې ثبت شي.

تاریخ پېژندنه:

ارکیا لوجي ARCHAWOLOGY د ځمکې کندنه د لرغونو وګړو د ژوندانه وسایل موندل.

ANTHROPOLOGY انتروفولوژي:

دا د وګړو ټولنيز ژوند څېړي، چې يو له بل سره څه ورته والی او څه توپير لري او څنګه د مهال له بدلېدو سره بدلېږي.

انتروپولوجيست دا هم ګوري چې انسان څنګه د يوه ژوي په توګه له څه ډول بدلونو سره مخامخ شوی.

مسعودي وايي: سپين اريايان چې هند ته لاړل د هغه ځای له تودې هوا او چاپېريال سره تور شول په غرو کې بل ډول اغيزې وي.

خواړه، څمکه وچه هوا او لمده لوړه ژوره ټول هغه عوامل دي چې د بېلو علومو متخصصن يې څېړي او تاريخ يوازې هغو ته نه دی پاتې چې حالات وليکي د هغه تحليل او تجزيه د نورو پوهانو کار دی.

امکان نه لري چې يو سړی د تاريخ په ټولو اړخونو پوه شي، ځکه تاريخ له طب، ستوري پېژندنې، فزيک، کيميا هر هغه څه چې د نړيوالو ژوند بدلوي لکه برېښنا، د انرژۍ سرچينې او نور له هوايي سفرونو او ترانسپورټ تر کلتور، ټولنه پېژندنه، فلسفه او اديان... ټول يو تاريخ لري، جغرافيا او چاپېريال، تاريخ په زره پورې او ګټور مضمون دی، تاريخ پوهانو ډېر داسې شيان پېژني چې اوس شتون نه لري او موجود نه دي.

کلتور او هڅوب:

د کلتور لپاره ثقافت او فرهنګ هم کارول کېږي، خو هڅوب په پښتو کې چې له هڅې څخه اخېستل شوی، تر ټولو پخه او ښنه ښه ولي.

هره ټولنه يو کلتور لري چې د هغې له مخې پېژندل کېږي. هڅوب يا کلتور ټولنې ته شکل ورکوي، چې له مخې يې له نورو ټولنو سره توپير څرګندېږي هر هڅوب خپل کړه وړه او عادتونه لري چې د هغې له مخې پېژندل کېږي: اقتصادي، ټولنيز، قضايي اصول او اخلاق چې د ټولنې هر يو غړی د هغه په منلو ځان اړ بولي.

هڅوب له يوه نسله بل (کول) ته رسېږي، ګروهنې، (عقايد) دين ورځنې مفاهيم يو بل پوه کول او خبرول خپل معلومات شريکول دا ټول يو لاس د ټولنې کلتور ښيي هڅوب خلک په ټولنه کې سره نژدې کوي.

سوړ ژمی او تود اوړی د دوی کالي د ژمي او دوبي په څېر وي چې په ژمي کې تود وي او په اوړي کې سوړ، د دوی کالي، ژبه دودونه یو شانې وي.

کله چې پښتانه د افغانستان شمال کې اوسېدل، دوی چپنې اغوستلې. وزیر محمد ګل خان چې د شمال د تنظیمه رئیس و، پښتنو ته یې وویل چې چپنې مه په ځان کوئ او لنګوټې د پخوا په شان تړئ. دی پوهېده چې دا د چاپېریال اغېزه ده، وروسته خویونه او عقاید بدلېږي. دا خبره موږ د هند او ایران په پښتنو کې وینو. ژبه کالي او دودونه چې بدل شي بیا پښتانه نه بلل کېږي. دوی یو یا دوه نسله ځان پښتون وساتي، خو دا څرګنده چې چاپېریال او نوې ټولنه دوی جذبوي. په دې برخه کې داسې مثالونه شته چې نه یې بدلوي لکه د کشمیر پښتانه.

د افغانستان هندوان او سکهان چې پېړۍ پېړۍ یې کلتور حتی خپل رسم الخط ساتلي دی، دا یې ښه کړي که نه، اوس به یې نښه نښانه نه وای.

پښتانه په دې خبرو پسې نه دي ګرځېدلي، یوازې تایلند پښتانه که درېشي ولري، بیا هم پګړۍ تړي.

په کال ۱۳۸۰ - ۱۳۸۱ چې په امریکا د سپتمبر د یوولسمې پېښه وشوه، مګر ډېرو مسلمانانو خپل کالي بدل کړي نه وو، په داسې حال کې د دې لپاره چې د نیویارک تجارتي مرکز وهلو کې ډېر عرب لاس و او امریکایانو مسلمانانو ته په ښه نظر نه کتل او حتی یو سکه په نیویارک کې چې امریکایانو یې له مسلمان سره توپیر نه شو کولای وواژه.

یو انتروپولوجېست اید وارډ تایلر Edward Tylor هغوب داسې بیانوي:

کلتور د پوهې، عقایدو (ګروهنې) هنر، اخلاق، قانون رواجونو، خویونو، یوه مجموعه ده چې د ټولنې خلک ځانته رابولي.

ارکیاجي، خمکه کندنه او د تېر تاریخ د ژوند وسایل را ایستل او د هغوی هغوب پېژندل دي.

د انتروپولوجي د ټولو خلکو دغه ځانګړي هغوب یو بل سره څرګند وي. دغه درې ډوله پوهنې له تاریخ سره تړلي دي.

ځکه تاریخ، ارکیالوجي او انترویولوجي سره اړوند دي او بلېدای نه شي.

بشري تېولنه او تاریخ: تاریخ ښيي چې پخوانو خلکو څه ډول کار کاوه، کومه تکنالوجي یې درلوده، یو بزګر قولبه کوي هماغه یې تکنالوجي ده چې ځمکه تخم ته جوړوي، مفکوره همدا وي بیا یې لاره ماشین (تراکتور) ته جوړه شوه.

همدا ډول دوی کالي اوبدل، هماغه اوبدل لومړني وسایل، و اوس ماشین دی یعنی زرهاو کاله مخکې بشر تکنالوجي درلوده هماغه بشپړ شوي دي بشر له تاریخ سره تړلی دی او له تاریخه خپل سبق اخلي.

د افغانستان تاریخ د بشري مدنیت له مخې:

په نړۍ درې مدنیته ډېر لرغوني دي سند، بین النهرین او نیل، په دې کې تر ټولو لوی، لرغونې، پر مختللي د سند مدنیت دی چې افغانستان په هماغه حوزه کې دی یعنې د اباسین په دواړو خواوو کې د کابل سین له اباسین سره یوځای کېږي.

مور د سند مدنیت ته چې په نړۍ کې د لرغوني په توګه تر ټولو لوی او پرمختللی دی، دوه نور مدنیتونه هم لرو چې باکتر او ساک دي دا دواړه هغومره اهمیت لري لکه چې د سند مدنیت یې لري.

افغان او افغانستان:

د افغانستان مفهوم د میرویس نیکه ۱۷۰۹م، احمد شاه بابا ۱۷۴۷م له شتو سره شتون لري. میرویس نیکه د عدالت پلویانو ته غږ وکړ چې د ظلم په مقابل کې پاځي، د نسل او نژاد خبره یې نه ده کړې نو برسېره پر پښتنو نور قومونه هم ور سره ودرېدل. لومړی بلوخ و، بیا نور په ایران کرد، عرب، زردشتیان، سنیان... یعنې افغان هغه دی چې عادل وي او د ظلم مخالف.

احمد شاه بابا د میرویس نیکه په اصولو دارالامان وباله یعنې هر چا ته د امن ځای دی، د عدالت پلویان دلته اوسېږي. شاعر د احمد شاه بابا دوره داسې څرګندوي:

یوه غمجنه څېره نه لیدل کېږي د ده په دور کې
که ټوله نړۍ یو مخ هېنداره شي

د دغو دوو باباګانو سیاسي او اخلاقي اصول په نړۍ او د نړۍ په تاریخ کې ساری نه لري. دا چې تر اوسه دغه اصول نه دي تشریح شوي، خدای دې رحم وکړي.

یو بل ته مسئولیت درلودل دا دي چې خوشال خان شېرشاه سوري ته مسئولیت لري او وایي:

و مغـــــلو ته به هغه چار ښکاره کړمه
چې راضي راځخه روح د فرید خان شي

فرید خان د شېرشاه نوم دی، کله چې ده زمری وواژه شېرخان شو، بیا چې پاچا شو شېرشاه دغه ته وایي (ترقي) په پښتونولۍ کې همدا ترقي وبولي چې شیرشاه د زمری له وژلو پیل او بیا امپراتور شو.

احمد شاه بابا وایي:

د حمید او د فرید دور به بیا شي
چې پــــه توره پښتانه کا ګذارونه

حمید لودي سلطان د هند پښتون پادشاه فرید امپراتور شېرشاه سور، یعنې اوسني پښتانه خپل تاریخ او تاریخي باباګانو ته مسئولیت نه لري، خدای دې ورحمېږي خدای دوی ته ورکړه بې مسئولیته ژوند.

بیا دې خدای لــه هغو پښتنو سره ښه وکړي چې پښتو او پښتونولي ساتي، ځکه همدغه هڅوب دی چې وګړو ته څېراو ډول ورکوي یعنې شکل او صورت، هر ګوره که چا ته چې وویل شي بې کلتوره ښه خبره نه ده، د کلتور او هڅوب خاوند ښه بللي شي.

فیروز شاه د ډیلي پادشاه و (۱۲۹۰ م ۱۳۲۰ م) خورشید جهان لیکي، د فیروز شاه پـه دربـار کـې (پښتو او پښتوبازي) ډېره وه تاریخ دایره المعارف داسې وایي:

Th Khalji dynasty of Delhji was faunded by Firoz of the Khalji tribe of turks, lang residdent among Afghans

د خلجي لړۍ په ډیلي کې د فیروز له خوا کېښودل شوه. خلجی د ترکو یوه قبیله ده چې د افغانانو تر منځ ډېره موده اوسېدلي ده .دغه دایره المعارف په دوه زرم میلادي کال کې خپور شوی دی. د افغانستان او افغانانو په برخه کې په سلهاوو داسې مسایل لري چې سمول غواړي دغه کتاب دومره 'وستونکي لري چې دا دی د شپږم وار لپاره چاپ شوی.

موږ داسې وایو چې خلجیان، غلځیان، د پښتنو ډېر لوی پیاوړی قوم دی. ترک یو پښتون قوم دی چې اوس تره کي بلل کېږي، غلځ او ترکهارسیان وایي او انګلسي ته هم د دوی ورغلي.

موږ به څومره داسې غلط معلومات چې پارسیانو، هندیانو او نورو ورکړي دي، اصلاح کوو. په داسې حال کې چې موږ لوستي نه وو یا نه یې لولو، په همدغه منابعو کې د دغو غلطو معلوماتو اصلاح د پېړۍ خبره ده، د هغه اصلاح خو لا پرېږدئ، په ۱۳۸۱ کې له دې وروسته موږ ملي اردو ملي پولیس، ملي معارف او ملي اقتصاد جوړو لا مو پیل کړی نه دی دعا کوئ انډیوالانو!

که زه داسې ټکي راوباسم څو کتابونه به ترې جوړ شي، خیر له خدایه غواړئ ملګرو دا نه کېږي، مګر په تاریخ کې افغان یو فعال عنصر دی چې نوم یې تل یادېږي. ځینې وایې چې دولت خدا دا دي کار دی، علم عقل او منطق ته ضرورت نه لري. خو خپل حال ته وګورئ نو لس هېوادونه یا په بله ژبه ټوله نړۍ ورته راغلي ده، امنیت نه شته اوس مو افغاني نوټونه چاپ کړي هر څه په صفر کې دي یا خدایه ته یې له صفره وباسې، خپلواکي مو وساتې د زمري زړه راکړې وروري مو بیرته جوړه کړې بیلتون مو پیوستون کړې توره شپه مو رڼا کړې. *امین یا رب العامین.*

تـــوره شپه ده توره خونه   شـــین خالی نه ده معلومه
توره شپه به خدای رڼا کړي   شـــین خالی به راپیدا کي

کومې معتبرې سرچینې چې په تاریخ کې شته د افغانستان تاریخ له هند، ایران، ماورالنهر، ترکیه، اروپا او چین سره یوځای کتل کېږي، د

افغانانو تاریخ په شپږ سوه کلو کې چې د دوی پادشاهي وه هند کې اوس د ډیلي د سلطنت په نامه یادېږي. تر هغه وروسته چې انګلسیان له هند نه ووتل، هندي ناسیونالیزم د افغانانو نوم سلطنت کېښود حتی د ښوونځیو له درسي کتابو څخه افغان وویستل شو.

دا یوه بله موضوع ده چې یو واقعیت د یو لوی دولت له خوا پټېږي.

د احساس له مخې تاریخ نه لیکل کېږي او واقعیتونه دي ۱۱۵۰ م ۱۱۵۰ هـ ل چې د غور شنسباني (سوري) له کورني سلطان علاوالدین غزني ونیوه په تاریخي کتاب کې چې یو دایره المعارف دی، داسې لیکي: "یو شنباني پارسي شهزاده له غور نه لاړ غزني یې ونیوه، د غزني پادشاه پنجاب ته لاړو"

وګورئ چې یو شنسباني شهزاده چې پارسي شهزاده شي څه معنی لري؟

داسې مسایل چې سم ونه لیکل شي خبره جړه شي.

نو پښتانه د بشري مدنیت له پیل نه تر اوسه پورې لویه برخه لري، مګر د دې خبرې روښانول په پټو سترګو نه کېږي.

که زموږ زلمیان په تاریخ ځان پوه نه کړي، د پرون، نن او سبا په راز به پوه نه وي.

نو ماشوره ورانه ده سر په لاس نه راځي.

موږ پر پرون باندې ځان خبرو، نن مو په واک دی، سبا تنظیمولای شو او هغه داسې کېدای شي چې د پردیو په غرضونو پوه شو او واک خپل کړو.

سبا به څه پېښېږي؟ په دې ځینې پوهانو لکه "تاین"دا وړاندوېینه کړې ده چې د غرب مدنیت مخ په خوړ روان دی او دې نښې نښانې ډېرې لیدل کېږي، ویسا په ناویسا بدله شوې ده، تاین لي وایي، اروپا خپله لوړتیا په دوو خپل منځي جګړو کې له لاسه ورکړه دغه برلاسي امریکا ته ورسېده. ښایي بر لاسی ختیزې اسیا ته لاړ شي.

د ژوند چاپېریال ویجاړېدل، کمونیزم چې د پانګه والې نظام ته خطر له منځه تللی دی او د لارې اسلام سره جګړه روانه ده، امریکا دا خبره نه پټوي چې غواړي د نړۍ لاربنوونه په غاړه واخلي، نړیوال پوهېږي چې امریکا د ځان لوړتیا غواړي او تولې اقتصادي سرچینې په خپل واک کې لري.

پښتانه بويه د حالاتو انتظار وباسي چې توله معلومه شي، په راتلونکي مهال کې پښتانه دې ته اړ دي چې تاريخ، هڅوب او پښتونولي وساتي په بهر کې له سني مذهبه مسلمانانو سره ښه اړيکې ولري، له لوېديزو هېوادونو سره د قراردادونو له مخې چې هر څه په کې څرګند وي، اړيکې وساتي، طالبانو غوښتل چې امريکې خبره سپينه کړي چې د دواړو هېوادونو کار معلوم وي، خو امريکا دا کار ونه کړ او جګړه يې پيل کړه.

د افغانستان او پاکستان اوسنی حالت نه پاتې کېږي، په دواړو صورتو کې پاتې افغانان او پاتې پاکستانيان سره نژدې اړيکې ولري، هېڅ به دومره زور نه لري چې بل ګيډې ته واچوي، دوی بويه په دې پوه شي يو بل ته دې امکانات برابر کړي، پاکستان به د بحر لاره ورکوي او افغانستان به مرکزي اسيا ته دا دواړو هېوادونو لپاره ضرور دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډاکټر نثار احمد صمد

راتلونکې؛ د تېر په څېر

خشت اول گر نهد معمار کج
تا ثریا میرود دیوار کج

افغانستان نن د بې هوښۍ په دارو سره بې سده کړای شوی دی. لمر ته پروت او ډول ډول حشرې او خزندې ورباندې راټولې دي. ځينې يې پر مخ، سترګو، خوله او پزه لګيا دي، وځې ننوځې او نور يې ګېډې او پښو ته جوړېدلې دي. دا د ناهله طبيب د غلط تشخيص اوور ډوز انستيزي ده، چې ټول ورته حيران، پرېشان او دعا په خوله دي. خو طبيب ته څوک څه ويلی شي ځکه هغه مخکې له مخکې لا د ناروغوال څخه د بشپړ صلاحيت لاسليک اخيستی دی...

افغانستان د نړۍ يوازينی هغه مظلوم هېواد دی چې د يوې پېړۍ نه په لږه موده کې ـ يعنې په ۸۲ کې درې ځله د وخت د سترو ځواکونو تر پوځي نيونې لاندې راغلی دی. برتانيې تر ۱۹۱۹ مخکې. شوروي اتحاد تر ۱۹۷۹ وروسته، امريکې د ۲۰۰۱ په اکتوبر کې افغانستان نيولی دی. په بل عبارت افغانستان په نولسمه پېړۍ کې تر برتانوي واک لاندې، په شلمه

پېړۍ کې تر روسي واک لاندې او په یوویشتمه پېړۍ کې تر امریکایي واک لاندې کنبیوتلی دی چې هر یو د خپل وخت ستر ځواک دی.

دغې هرې نیونې د افغانستان ریښې لړزولې او افغانان یې مقاومت ته اړایستلي دي.

افغانان حق په جانب دي چې ووایي که مخکې عربان، پاکستانیان او چیچنیایان راغلي وو خو نن د هغوی پر ځای امریکایان، برتانویان او روسان راغلي دي. که هغوی پردي وو نو دوی هم پردي دي. که هغوی بهرنیان وو نو دوی هم بهرنیان دي. که هغوی په خپل سر راغلي وو، نو دوی هم په خپل سر راغلي دي، که هغوی جنګ کاوه، نو دوی هم جنګ کوي. که افغانانو هغوی نه غوښتل، نو دوی هم نه غواړي. که افغان ولس پرون د هغوی یرغمل و، نو نن د دوی یرغمل دی. او که پرون هغوی وژل نو نن یې دوی وژني.

همدا علت دی چې یوه فاجعه (یعنې د سپتمبر یوولسمه) بنایي په بلې فاجعې (یعنې د اکتوبر پر اوومه) سره دفع شي. ویلیام شکسپیر څه ښه ویلي: "قتل قتل زېږوي ... د تاریخ تر اخره او تل د انصاف یا عدالت په نوم".

ځینې کسان به په اغماض او نور به په بې خبرۍ سره ادعا کوي چې ګویا امریکا افغانستان ته ضرورت نه لري چې اشغال یې کړي، بلکې هغوی ګواکې له تروریزم څخه د خلاصون او د افغانستان د نجات په خاطر دلته راغلي دي. دا ادعا حقیقت نه لري. هر هېواد چې کوم بل هېواد ته په خپل حکم سره په زرګونو پوځیان ورلېږي او د ملت په غیاب کې له خارجه تړلې حکومت ورباندې تحمیل کوي او د ولسمشر باډي ګارډان یې د خپل بېزاره ولس په وړاندې بهرني کوماندوګان وي او هره ورځ هلته پوځي عملیات مخې ته بیایي نو دا د محکوم هېواد بې له اشغاله او بلواکۍ نه پرته بل څه نه دي. لکه څرنګه چې انګلستان هم په نولسمه پېړۍ کې افغانستان ته نېغ ضرورت نه درلود، بلکې هغه یې د هند د "طلایي مرغۍ" د ژغورنې په خاطر نیوی. شوروي اتحاد هم عیناً په شلمه پېړۍ کې افغانستان نه غوښت، بلکې هغه یې د "ترمو اوبو" د کنټرول په خاطر نیوه.

کټ مټ امریکا هم نن په یوویشتمه پېړۍ کې خپله افغانستان نه غواړي، بلکې هغه یې د منځنۍ اسیا "نفتي زېرمو" د خپلولو په خاطر نیولی دی. که امریکا په ظاهره د القاعده د ټکولو او ختمولو په خاطر افغانستان ته راغلې وه، نو دوی خو هغه جنګسالار تروریستان مسلط کړل، چې د همدې القاعدې پالونکي او دلته راوستونکي دي. هغوی شپېته زره افغانان د خپلې ځلور نیم کلنۍ واکمنۍ پر مهال یوازې په کابل کې شهیدان کړل. که مسئلې ته ښه ځېر شو نو وبه پوښتو چې په ۱۹۷۹ کې په کابل کې د امریکا سفیر "اُلف ډبز" چا یرغمل او په کابل هوټل کې یې وواژه؟ په ۱۹۹۵ کې په سومالیا کې امریکایي ضد مبارزینو ته له کابل نه چا وسلې ور ولېږلې چې امریکایي سرتېري وربانديې وژل کېدل؟ اسامه بن لادن او ملګري یې ۱۹۹۴ په مۍ کې چا له سوډان څخه کابل ته دعوت کړل؟ هغوی ته چا افغاني تذکرې او او افغاني پاسپورټونه ورکړل؟ د چا د واک پر مهال هغوی دلته "توره بوره" او نور استحکامات جوړ او په کې اوسېدل؟ فلهذا واشنګټن ته لازمه ده چې د تروریزم "عامل" له منځه یوسي، نه دا چې امتحاني جنګسالار تروریستان او د مخدره موادو کاروباریان پر افغانستان مسلط کړي. په دې کار سره ښایي هغوی بالاخره افغانستان سیمه، ان خپلې ګټې هم له ستر ګواښ سره مخامخ کړي ځکه "ازموده را ازمودن خطا است".

سوپرپاور امریکا نن زېرو پاور افغانستان نیولی دی او څه چې یې زړه غواړي هغه کوي. هېڅوک او هېڅ قسمه څه نه شي ورته ویلې. امریکا دا کار یوازې او یوازې پخپله ګټه او د افغان ولس په مطلق زیان سره وکړ. پنټاګون د ویټامین B-52 په زور غله، قاتلین او جنایتکاران له تورو غارونو رابهر او ماڼیو ته ورسول. په بل عبارت اوسني جنګ سالاران د پردیو سیاسي مخلوقات دي، چې پر افغانستان تپل شوي دي. هغوی هر یو له خپلې ډلې ټپلې څخه پرته نور هېڅ ملي پشتوانه او ګرانښت نه لري، بلکې د بهرنیو د ګټو زېږنده عناصر او باندې دي، چې د بېلا بېلو ځواکونو له خوا لاس په لاس شوي - ځو چې نن د امریکې په برخه شول.

امریکا او ملګرو ملتونو د افغان ولس د هیلو برخلاف د ټولو دروازو شاته یو داسې رژیم جوړ، او پر افغانستان یې وتاپه چې د هر وزیر او هر والي او هر قومندان د جنایاتو په دوسیو یې د بشري حقوقو د هر نړیوال جوړښتون الماری ګانې ډکې دي.

دا نن یو نړیوال اصل دی چې وایي امریکا د دیموکراسۍ پلار دی، خو په افغانستان کې د هغې کړنې عملاً دا ښیي چې د دیموکراسۍ سیاست یې یرغمل نیولی دی. واشنګټن په افغانستان کې دیموکراسي پلوه څو محدود اشخاص د دیموکراسۍ له ثابتو دښمنانو سره په یوه قفس کې اچولي دي. په دې کار سره به کله هم د افغان ولس د هیلو څپانده کښتۍ د ساحل مخ ونه ګوري او دا هغه تریخ حقیقت دی چې د تېر یو کال هرې ورځې عملاً ثابت کړی دی.

فعلي تپلي رژیم د یوې داسې په اصطلاح "اضطراري لویې جرګې" محصول دی چې د افغانستان په تاریخ کې هېڅ مثال نه لري، بلکې هغه د بهرنیو (خاصتاً د امریکې) یوه ډرامه وه چې لویه جرګه یې په دې توګه بدنامه او مسخه کړه. که د دې ډرامې د ستېج عقبي پرده پورته کړو، نو وبه ګورو چې فوق الذکر قلابي جرګه (چې ځینې یې لویه جرګه هم بولي) په خپل وار د یوه داسې ساختګي (انتخاباتي کمیسیون) زېږنده ده چې ټول غړي یې د افغان ولس په غیاب کې بهرنیو انتساب کړي وو. نه ملي شخصیتونه، نه ملي مخور او نه هم ملي یا مجرب کسان وو. همدغو کسانو د لوي جرګې لپاره "شخصیتونه" غوره او راوبلل چې نتیجه یې هر چا عملاً ولیده. که تر دغه کمیسیون یو ګام نور هم ورتېر شو نو وبه ګورو چې نوموړی کمیسون پخپله ولې د یوې داسې په اصطلاح "لنډ مهالې اداري" محصول و، چې هغه پخپله هېڅ حقوقي او قانوني صبغه نه لرله، بلکې بنسټ یې د افغان و س په غیاب کې د بهرنیو تر څارنې لاندې یوازې څلورو ډلو ایښی و. د حیرانتیا ځای لا دا چې له څلورو ډلو (روم، قبرس، پېښور او شمالي ائتلاف) څخه بیا هم دوې ډلې (قبرس او پېښور) په عبوري اداره کې له سیاسي ګډون څخه بې برخې کړای شول. دغه کار د عبوري ادارې حقانیت او مشروعیت نور هم له منځه وواهه. په هر صورت

که فوق الذکر عبوري اداره (چې شپږ میاشتې د کاغذ له مخې لاکن دوه کاله عملاً روانه ده) پسې راوسپړو نو وبه ګورو چې هغه د ٢٠٠١ کال د دسمبر پر پېنځمه په بن کې غیر افغان ځواکونو رابللې او ترپلې وه. د دې غونډې د بېلا بېلو منفي او چپه اجراتو په لړ کې تر ټولو ناوړه او د دیموکراسۍ ضد پرېکړه هله پلې شوه چې د عبوري ادارې د مشر ټاکنې په خاطر د روم د ډلې له منځه عبدالستار سیرت (١١) رایې او حامد کرزي یوازې دوه رایې وګټلې، خو د سیرت پر ځای امریکایانو حامد کرزی غوره کړ. پس له دې ټولې ډرامې نه معلومېږي چې څلور واړه نمایشونه (د بن غونډه، د عبوري ادارې استقرار، د لویې جرګې د راپللو کمیسیون، د اضطراري لویې جرګې جوړول او بالاخره د اوسني لنډمهاله حکومت نصبول) ټولو بهرنیو د افغانستان ولس په مطلق غیاب کې په افغانانو تپلی او دا هر څه د امریکا د پوځي نیونې تر سیوري لاندې د هغوی د پوځي عملیاتو پر سپنسي پېیل شوي دي. هو، دا ټول او دا هر څه غیر افغاني پرمختیاوې دي چې کیزه (قیزه) یې په زرګونو کیلو متره لرې د نورو په لاس کې ده.

د بن تړون لیک تر پردې شاته د یو لړ هغو غیر اصولي او نامشروع اقداماتو د اصولي ښودلو او مشروع بللو یو داسې سرپوښ دی، چې د نړیوال سیاست دلالانو د ملګرو ملتونو ترماسک لاندې پر افغانانو وروتاپه.

دا چې فعلي اتلس میاشتنی حکومت له خپله اره دیموکراتیک او پرګنیز نه دی، حقوقي او قانوني پړاوونه یې نه دي طي کړي او ملي صبغه نه لري پر دې ټولو علاوه کړنې او اجرات یې هم جعلي او نامشروع دي.

د کرزي مشرۍ عبوري حکومت صرف شپږ میاشتنۍ عمر درلود، مګر یو لړ اجرات یې په دونه عجله سره وکړل چې ته به وایې د یوې پېړۍ لپاره ګومارل شوی و. د بېلګې په توګه ستر جنګ سالار احمد شاه مسعود یې "ملي اتل" او لوی جنګ سالار قسیم فهیم یې (مارشال) اعلان کړل، چې دا اصلاً یوه ملي غلا ده. کرزي د ځان د دایمي کولو پر خاطر په مسعود او فهیم باندې پنځوس کلنه دوره صرف په پنځوسو دقیقو کې ووهله. کرزی

همدارنګه د نظار شورا (۳۱۰) جنګسالارانو ته د جنرالۍ ساختګي رتبې هم ورکړې چې دې کار هغه نور نو په نظار شورا پورې سنجاق او له ملت څخه جلا کړه.

کرزی د لويې جرګې د رابللو د کميسيون د اکثريت غړو په هکله د شمال ائتلاف پلويان او حواريون وو، د ملت په فرياد او غوغا باندې نه خو هيڅ سر خلاص نه کړ او نه يې هم کوم اعتراض يا اقلاً ملاحظات څرګند کړل: چې دا پخپله يوه ملي ضربه ګڼل کېږي. د بن پريکړه ليک د دولتي لويو مامورينو او افسرانو د ټاکنې په غرض د يوه "مستقل کميسون" د جوړولو سپارښتنه کړې وه. لاکن کرزي هغه جوړ نه کړ او نظار شورا هر ځای خپل کسان او افسران وګومارل. دا يوه بله ملي جفا ده چې کرزي وکړه. د ملکي هوابازۍ د وزير ډاکټر عبدالرحمن په قتل کې د نظار شورا غټان پخپله کرزي متهم وبلل، خو ژر يې بېرته خاموشي غوره کړه او هيڅ يې هم ونه کړل چې دا يو بل ملي پيغور دی. په همدې ترتيب کرزی د شمال د پښتنو د وژنو، تښتونو، شړنو، بې عزتيو او لوټولو په هکله چې ټولې نړۍ منجمله د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو کمېسيون په شواهدو وښودل خو هيڅ کوم غبرګون يې ونه ښود ان تر دې چې هغه يې مبالغه وباله.

بل دا چې د بن تړون ليک واضحاً سپارښتنه کړې چې له کابل او د نورو ولاياتو له مرکزونو څخه دې وسلوالې ډلې ووځي او ځای دې نړيوال سوله ساتي پوځ ونيسي، خو کرزي د کابل ښار د نظار شورا په ببر سرو جګړه مارو سره ډک کړي او هغوی يې ډول ډول ظلمونو او جنايتونو ته ازاد پرېښي دي چې دا پخپله ستره ولس ځپنه ده.

دا چې (د عيني شاهدانو له خولې) په ساختګي لويه جرګه کې اوسنۍ کابينه نظار شورا جوړه کړې او په کرزي باندې يې اعلان کړه اصلاً هغسې يوه ځپېړه ده چې د افغانستان په تاريخ يې ورګوزار کړه. نوموړې پخپله جعلي لويه جرګه کې پخواني پاچا ته هم لنګته واچوله او هغه يې په صفر کې ضرب کړ. د پاچا له نفوذ څخه يې ښه بهره برداري وکړه، مګر له هغه نه يې يو سياسي يرغمل جوړ کړ. بله سپکه يې لا دا چې د هغه د پلار لقب

يې مسعود ته او د هغه د تره لقب يې فهيم ته عطاء کړ؛ حال دا چې د هغه ځاني اعتبار او نوم يې ځان ته ورنه واخېستل.

له خپل ملت سره د کرزي بله جفا لا دا چې کله د تېر جولای پر لومړۍ نېټه امريکايي الوتکو د ارزګان په دهراوود کې د واده پر يوه محفل د بمباري په نتيجه کې شپېته ملکي کسان شهيدان او تر (۱۲۰) يې زيات ټپيان کړل. نو هغه امريکې ته ننواتې وکړې چې دغو قربانيانو ته (۱۸۵۰۰) ډالر تاوان ورکړي، (داسې چې د هر وژل شوي پاتې کسانو ته به دوسوه ډالر او هر ټپي ته ۷۵ ډالره تاديه کېږي). دا په اوسني تاريخ کې هغه لږ ترين او ارزان ترين قيمت دی چې د يو ستر دښمن مؤکل يې خپل ولس ته ټاکي. امريکې چې کله د ۱۹۹۹ په مۍ کې د بلګراد کې چينايي سفارت بمبارد او درې کسه يې مړه او ۲۷ نور يې ټپيان کړل. نو واشنګټن د هغوی کورنيو ته څلورنيم مليونه ډالر غرامت ورکړ چې هر قرباني ته يو نيم لک ډالره ورسېدل.

څه موده وروسته چې کله په امريکايي بمباريو څو ايټالويان ووژل شول، نو د هغوی هر يو قرباني ته يې دوه ميلونه ډالر ورکړل. په همدې ترتيب د هند په بوپال کې چې کله امريکايي (يونين کار بايډ) فابريکې په زرګونو کارګران مسوم او ووژل نو امريکا جمعاً (۴۷۰) ميليونه ډالر يعنې هر يو وژل شوي ته (۳۲۰۰) ډالره او هر ټپي ته (۸۷۰) ډالره ورکړل. پس له دې پرتليزې شننې څخه ښکاري چې حامد کرزي خپلو افغانانو (په تېره پښتنو) ته څومره غټ!! ارزښت ورکوي. يعنې تر چينايانو اووه سوه ځله لږ، تر ايټالويانو لس زره ځلې لږ او تر هنديانو پنځلس الې پينځه ويشت ځله لږ بيه ټاکي ايا دا د خپلو افغانانو د ارزښت او اهميت کمولو يا سودا بازي نه ده؟

له دې ټولو جعل کاريو صحنه سازيو او تېرايستنو څخه ښکاري چې اوسنی رژيم د خپل ولس په غياب کې افغانستان مخ پر يوه مبهمه او نامعلومه اينده روان کړی دی چې انجام به يې دردناک او افسوسناک وي.

نن پر افغانستان جنګ سالاران، قاتلان، قاچاقبران او تباه کاران مسلط دي، چې يو ځل په خپل څلورنيم کلن امتحان کې ناکام شوي هم دي. دوی

تولو په مجموع کې تقریباً هم هغه حالت راغبرګ کړی چې د طالبانو تر ظهور او تسلط مخکې پر هېواد مسلط و ـ فرق یې صرف دا دی چې هغه وخت یې پکول او چارخانه دستمال ګرځاوه. خو نن پتلونونه او نیکتایبګانې استعمالوي. همدغه کسان چې نن نورو پر هېواد ترپلي ـ هم دوی اسامه بن لادن افغانستان ته راوستلی، افغاني تذکره او پاسپورتونه یې ورکړي وو. تر څو په ازاده په نړۍ کې خپل سیاسي. مالي او نور پټ فعالیتونه سازمان کړای شي. د ښځو بې پته کول، چور او غلا. جنګ او قتلونه. د مخدره موادو کرل او تجارت. د ملي شتمنیو لوټول او هېواد پر څو خان مختاره سیمو ویشل. ظلم. شر او فساد دا ټول هغه کرغېړن جنایات دي چې ۱۹۹۲ ـ ۹۶ کلونو تر منځ په دومره تفاوت جاري وو. چې هغه مهال میدان هغوی ته ایله و. خو نن امریکایان د هغوی د ولي نعمتانو په حیث د هغوی تر شا ولاړ دي. له روان مسلط حالت څخه په زغرده ښکاري چې د افغانستان اینده د تېر تکرار ده. پس هر څه باید له سره یا صفره بېرته راپیل شي. خکه ورځنۍ پرمختیاوې دا ښیي چې امریکایي پوځیان پخپل ټول طاقت سره د پورتنیو جنایاتو په مخنیوي کې یا خو بې وسه دي او یا هم هغه نه کنټرولوي. په دواړو حالاتو کې د هېواد اینده د تېرې تکرار ده.

ډېره مهمه خبره دا ده چې افغان ولس په عام ډول او پښتانه په خاص ډول د بن ناکامه غونډه (چې د مابعده نامشروع توالد او تناسل مور ده) خکه مجبوراً منلې او غلي دي چې وګوري امریکا. ملګري ملتونه او لوېدیځ په رښتیا هم د هغوی غم خوري او که یه؟! په نظار شورا او نورو باندونو باندې افغانان (خصوصاً پښتانه) نور هم وهي او که یه؟! ۱۹۹۲-۹۶ کلونو ملي فاجعه بیا راغبرګوي که یه. حق به حقدار او کار به اهل کار ته سپاري که یه؟! او بالاخره تر ټولو مهمه دا چې ایا یو ازاد افغانستان. ملي یووالی. ملي شتمني او ملي واکمني یې تامینوي اعاده کوي او که یه؟!

د دې ټولو پوښتنو د "یا" په صورت کې هم د امنیت د مسلسل نشتوالي. د بشري حقوقو د حق تلفیو. د شمال د پښتنو د قومي تصفیې.

له طالبانو او القاعدې سره د تړاو په بهانه د مخالفانو تعقیب او خوږ. د غربي کولو تر نوم او پلمې لاندې د اسلامي افغاني کلتور د سپکاوي او ګاونډيو ته د ملګرو ملتونو تر سیوري لاندې د ناوړه مداخلو په جواز سره به بالاخره افغانان دې ته مجبورشي چې یوه بله لاره غوره کړي" هو. ژر یا وروسته به هغه څه چې امریکا او ملګري ملتونه یې شاربي داسې تولید ورکړي چې ممکن سیمې بې ثباته او ولړزوي. که (خدای مه کړه) داغسې وشي چې نن شونې هم ښکاري. نو بیا به امریکا او لویدیځ په تېره بیا ملګري ملتونه په خپله تنګ لاره کې مخکې له دې چې ناوخته شي له سره غور وکړي تر څو د یو ستر ناورین مخ راوګرځول شي.

فعلي ناوړو شرایطو ته په ژورې کتنې سره د حل غوره لار د افغانانو په تېره د پښتنو لپاره دا ده چې نن زموږ هېواد خپلواک نه بلکې بلواک دی. هره کړنه او پرېکړه په کابل کې د جارج بوش د خاص نماینده په مرسته دېکته او بیا عملي کېږي. د نورو له خوا د کینښنول شوي ولسمشر باډي ګارډان د خپل ولس په وړاندې یا غیاب کې اشغالګر کوماندوګان دي. هېواد مافیا او جنګ سالاران تپل شوي دي. د نړۍ د شلو پرمختللو هېوادونو د شل زره کسیز پوځ له شتوالي سره سره امنیت. حفاظت او ضمانت نه شته. کله د مخورو کاروان بمباري کېږي. کله د واده محفل او کله هم د جنازې مراسم په بې رحمانه ډول بمباري کېږي دا ټول هغه عیني حقایق او ورځنۍ پېښې دي چې که د چا خوښه وي او که نه په شدت سره جریان لري

افغانان رښتیني مسلمانان دي او رب العزت د هر ناوړه او هرې ناخوالې په وړاندې د صبر هدایت فرمايي او الله بېشکه د صابرانو مل دی. له روانو ظلمونو او تېریو څخه د ژغورنې تر ټولو غوره لاره الهي فرمان ته تسلیمي ده او هغه فعلاً واقعي صبر او په ځانونو کې د مثبت بدلون راوستل دي. الله تعالی فرمايي چې "یو قوم تر هغه نه بدلوم تر څو چې هغوی پخپله د بدلون په لټه کې نه شي" د ظالم واکمن په وړاندې د حق ویل پر هر مسلمان فرض دي چې افغانان عموماً او پښتانه خصوصاً دا امر په سر سترګو مني.

هو. خاموشه افغانان که نن مثبت بدلون ونه کړي ممکن جاري فشار يې ژر يا وروسته بدلون ته مجبور او چمتو کړي، ځکه د هغوی پلرونو له روسانو سره او نيکونو يې له انګريزانو سره مجبوراً دغسې بدلون راوستو، چې حق ويلو او الهي رضايت ته يې غاړه ايښې وه.

و ما ذالک على الله به عزيز

د ۲۰۰۲ کال د اکتوبر شلمه.

ډاکټر نبي مصداق
اکتوبر ۲۰۰۲

پښتانه د افغانستان په شمال کې

پښتانه د افغانستان په شمال کې د پېړيو پېړيو سابقه لري. لومړی د اريايانو په دوره کې، د امو له سيند نه په راپورې کېدو کې په بلخ، ننني مزارشريف، خلم (چې احمد شاه بابا يې نوم په تاج قرغان بدل کړو)، ميمنه او نورو ځايو کې ځای پر ځای شول. بيا پېړيو وروسته موږ د پښتنو شاهانو نوم له غور نه اورو چې هلته يې خپل بشپړ حکومتونه درلودل او د پښتو ژبې لومړی شعر په ۷۱۲ م کې چې امير کروړ ويلی، د همدې غور د شعر او ادب نمونه ده، او دا شعر د وزن او قافيې او موزونو تورو د استعمال نه دومره پوخ دی چې ژبپوهان دې نظر ته رسېدلي چې پخوا تر دې شعر بايد تر پېړيو پېړيو وړاندې د پښتو شعر ويل شوي وي، تر څو دې درجې ته رسيدلي وي. له همدې غور نه، سوريانو او غوريانو د بيلا بيلو قبيلو په صفت په هند کې حکومتونه کړي چې شېرشاه سوري او د هغه اولاده چې اصلاً د غور دي نو هم پخپله غوريان، د پښتنو د سلطنت او خوداراديت بهترين مثالونه دي. [د غــوريانو، لوديانو او سوريانو د تفصيل لپاره د M, A,Rahim 1961 کتاب ته دې رجوع وشي] د پښتنو دا دورې د هند په تاريخ کې، د "ډهلې د سلطنت" په نوم يادېږي چې د ظهيرالدين محمد بابور، د هند د مغلو د ادارې له شر نه پخوا يې، هلته حکومتونه درلودل.

زما په دې مضمون کې بې له دې ځغلنده نظرنه، نور نه غواړم چې د پښتنو په دې پخوانيو دورو باندې زيات څه وليکم، ځکه د مقالې پر ځای

په یو پنډ کتاب ورځخه جوړ شي زما هدف د هغو پښتنو په باره کې معلومات وړاندې کول دي. چې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې او بیا د ظاهرشاه په دوره کې. د افغانستان شمال ته ولیږدول شول. ځکه د همدې پښتنو په باب اوس ډېر ناوړه دروغ او مبالغه امیزه مضمونونه او تبصرې لیکل شوي دي چې نتیجه یې د پښتنو بې ستري. د هغو د مالونو چور او غلا کول او پښتانه بالاخره دې ته اړ کول چې له خپلو کلو او بانډو نه. د مهاجرو د یو بل سیلاب په ډول د افغانستان جنوب او پاکستان ته وکوچېږي

نو لومړی پوښتنه چې باید ځواب یې ولیکل شي دا ده چې ولې امیر عبدالرحمن خان پښتانه د افغانستان شمال ته ولېږل؟

افغانستان په ۱۹ پېړۍ کې د ابر قدرتونو تر منځ پروت و چې ختیځ ته انګریزان او شمال ته تزاري روسیه وه. انګریزان چې د تجارت په پلمه په ۱۶ پېړۍ کې په مدارس کې پلي شول. د دوه سوه کالو په موده کې یې ځانونه له افغانستان سره پولې ته را ورسول او په دې لړ کې یې له سکانو سره مرسته وکړه چې د ابدالیانو په مقابل کې راپاڅېږي او وروسته د پنجاب له نیولو نه ځانونه پېښور او سوبه سرحد ته راورسوي او په ۱۸۹۳ کې د ډیورنډ د کرښې په لاسلیک سره. لر او بر پښتانه سره جلا کړي. په همدې ډول د شمال له لوري تزاري روسیې د سیر د دریاب نه په راپورې کېدو سره له جنوب لورې ته په حرکت کې و او د لوې کترینې له هیلې سره سم یې غوښتل چې ځانونه یوه ورځ د هند د سمندر تورو اوبو ته ورسوي. له تورو اوبو نه مطلب دا چې د روسیې په شمال. ختیځ او لوېدیځ کې سمندرونه د ژمي د څو میاشتو لپاره کنګل نیولي وي چې نه د جنګ او نه هم د تجارت لپاره په دې وخت کې ورځخه استفاده کېدای شي، پس د هند بحر ته لارې پیدا کول به د دوی لپاره ستراتیژیکي لوی مشکل حل کړي.

له یوې خوا د تزاري روسیې دا هېر وي چې جنوب لورې ته په حرکت کې وه او بل دا چې د ترکمنانو درې قبیلې چې دوره یې. سار او سارق نومېدې. تل به په اسونو باندې له امو سیند نه راپورې وتل او د افغانستان په شمال کې به یې په بې رحمه ډول چور او چپاول کولو. دا نارامي دي

مرحلې ته ورسېده. چې د امو د سیند په جنوب کې په تېره بیا په فاریاب او باد غیس کې ټولو خلکو خپل کلي پرېښودل او بیا حتی په میمنه کې به هم د همدې ترکمنانو غلو او چپاولګرو تر حملو لاندې راتلل.

کله چې به امیر عبدالرحمن خان ته د روسانو له خوا د خطرنه یادونه کیدله، چې د امو هغه لوري پنجده او د سیند جنوب ته به یې متوجه شي. امیر به د ترکمنانو دا قومونه په ګوته کول چې هغوی به روسان پرې نږدې چې دا سیمې ونیسي. خو کله چې روسانو په پنجنده لښکرې ویستلې او په ۱۸۷۳ کې یو لک او دېرش زره کیلو متر مربع ځمکه په پنجده کې ونیوله او بیا یې په ۱۸۹۱ کې واخان او ذوالفقار ونیول. نو عبدالرحمن خان برسېره پردې چې ۱۲ کاله یې په تبعید کې د روسیې په مرکزي اسیا کې تېر کړي وو، دې نتیجې ته ورسېد چې له پښتنو پرته نور هېڅوک به هم د روسانو مخه ونه نیسي [نانسي ډپر ۱۹۸۳، ۲۳۴مخ) یو ځل چې امیر د برتانوي هند د لاهور ښار په سفر بوخت و، ورته د روسانو د حملې خبر ورسېد، هغه له انګرېزانو نه غوښتنه وکړه چې ورته وسله ورکړي چې د دې تېرې مخه ونیسي، خو څرنګه چې انګرېزانو له روسانو سره په مشوره لا پخوا د دې سیمو په برخه کې فیصله کړې وه امیر ته یې هېڅ هم ورنه کړل. یوازې دومره تلسي یې ورکړه چې روسان له امو سیند نه، راپورې وتل نه غواړي.

امیر چې د یوې خوا د روسانو له بهرني سیاست نه. کله چې په تبعید کې و پوره خبر و چې هغوی تورو اوبو ته تلل غوښتل او له بلې خوا، په داخل کې له ټولو نه زیات له غلزایي پښتنو سره د شپږو کالو لپاره د غزني په شاوخوا کې په جنګ کې و، نو فیصله یې وکړه چې د افغانستان شمال ته د پښتنو په لېږلو سره به د هغه ډېر مشکلات حل شي: اول دا چې د غلزایانو قوت به د هغه په موجوده ځایو کې کم شي، دوهم دا چې پښتانه به د روسانو د تېرې مخه ونیسي او درېیم دا چې د هغه لوی هدف چې غوښتل یې یو متحد افغانستان جوړ کړي، د قومونو په مخلوطولو سره به. د بېلا بېلو اتنیکي ډلو تر منځ د بدبینۍ او مصافه مخه ونیول شي، ځکه

هغوی به په یو ځای اوسېدو سره سم، ودونه سره وکړي، په یو جومات کې به لمونځونه کوي او بالاخره په یوه هدیره کې به خپل مړي ښخوي.

امیر عبدالرحمن خان د داسې افکارو په پس منظر سره ۱۸ زره پښتانه فامیلونه چې اکثره یې غلزیان وو، د افغانستان په شمال کې له روسیې سره په پوله ځای پر ځای کړل. دا پښتانه، د نورو استوګنو خلکو په ځمکو او باغونو ب دې ځای پر ځای نه شول. لومړی هغوی د امو د سیند په غاړه کې خواره واره شول، خو د وخت په تېرېدو سره څرنګه چې په شمال کې ځمکې زیاتې او نفوس خورا کم و، هغوی یو څه ځمکې واخیستې او نور یې چې دښتې او وچې وې، تر یوې لاندې راوستلې. په بل عبارت هېڅوک هم نه شي کولای چې د یوه محلي قوم مثال پیدا کړي چې د هغوی کلي او ځمکې په زور پښتنو نیولې وي.

پښتانه د توري او مېړانې تر څنګ په کرهنه او د کرهنې په صنعت کې خاص استعداد لري. کله چې سوریان، لودیان، غوریان او نورې کوچنۍ پښتنۍ ډلې د هند شمال ته، چې هوا یې د هغو له مزاج سره تطابق کاوه، وکوچېدل، هغو د همالیا د غرونو په لمنو کې بایر ځمکې تر یوې یا قلبې لاندې راوستلې او هم یې د غرونو له منځ نه، تونلونه ووهل. چې د غره د یوې خوا اوبه، د غره بلې خوا ته واړوي. انګریز لیکوال ګومانځ -- چې د پښتنو د امپراتورۍ په اقتصادي وضعه یې بو کتاب لیکلی د داسې مثالونو ذکر کوي [J.L.Loss Sommans په هند کې د پښتنو امپراتوري ۱۹۹۵] نو کله چې پښتانه د افغانستان په شمال کې د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې او بیا په شلمه پېړۍ کې ځای پر ځای شول. هغو د خپلو څو پېړیو د کرهنې له صنعت نه په استفادې سره ته یوازې کندز ته نژدې ارچي دښته له صفر نه اباده کړه، خو د کندوز د ملاریا غوماشې چې په زرګونو کسان به یې هر کال وژل هم د خپلو متو په زور ورکې کړې، او کندوز یې عصري استوګنې ته برابر کړ. په همدې ډول د افغانستان په شمال کې پښتنو بایر او لامزرع ځمکې تر اوبو او یوې لاندې راوستلې او د نورو قومونو تر څنګ په وروري، او وروړګلوۍ سره استوګنه شول. یوازې په سر پل کې د نظرخیو خانان چې په اسحق خېلو ګډ برې، له استوګنو ازبکو

سره سخته رویه نیولې وه. پخپله وزیر محمد ګل خان. په هغه وخت کې نظرخې خانان وغندل او د هغوی پر ځای یې د شورا د وکالت لپاره یو ازبک د خلکو له منځ نه انتخاب کړو [تپر ۱۹۸۳ ،مخ ۲۴۲]. ځکه په شمال کې ډېر قومونه د شلمې پېړۍ تر نیمایي پورې ځای پر ځای شوي وو او د هغو ورورګلوي د حکومت مهم هدف و تپر لیکي چې د سرپل او شبرغان تر منځ د سړک پر غاړه دا قومونه څنګ په څنګ پراته دي. ازبک، دراني، ملکي، ازبک، هزاره، دراني، بلوچ، عرب، سید، دراني، غلزايي، دراني" [تپر ۱۹۸۴ ، مخ ۲۳۷].

د سرپل او شبرغان تر منځ د سړک په دواړو خواو کې پورتنی مثال ښيي چې د افغانستان شمال ته عرب چې په اوومه پېړۍ کې په مرکزي اسیا کې د اسلام له خپرېدو سره راغلي وو او بیا فارسي ژبي شوي وو، هم راغلي وو. بلوڅان، سید او هزاره هم، شمال ته تللي وو. خو یوه پوښتنه دا ده چې ولې د هغوی په مقابل کې دومره بدبیني او بدنظري نه شته، لکه چې د پښتنو په مقابل کې شته ده؟ د دې پوښتنې ځواب اصلاً د نورو قومونو نیمګرتیاوو ته ګوته نیسي، هغوی هېڅکله هم د افغانستان د ازادیو په جنګونو کې په پراخه او دوامداره توګه د پښتنو په شان برخه نه ده اخیستې. ځانونه یې ناقلین او اقلیتونه ګڼل چې د "اوغانانو" تر څنګ هر چېرې پراته وو. ځکه هم نن ټول ملي افتخارونه او ملي قهرمانان پښتانه دي. پښتنو د موجوده افغانستان د جوړېدو لپاره په لوېدیځ کې د صفویانو د ۱۵۰ کاله سلطه په ۱۷۰۹ کې له منځه یوړه او ملي قهرمان میرویس نیکه، نه یوازې صفویانو ته ماته ورکړه او د افغانستان لوېدیزې سیمې یې ازادې کړې، خو د هغه زوی او وراره، ټول ایران ونیوه او تر دریو لسېزو پورې یې هلته حکومت وکړ. په همدې ډول پښتنو مخکې تر دې په ختیځ کې د ۱۵۰ کالو لپاره د مغلو په مقابل کې جنګونه وکړل او بیا درې ځلې یې له انګرېزانو سره جنګونه وکړل، بل هېڅ قوم په افغانستان کې داسې قهرماني او مېړانه نه ده ښودلې. په حقیقت کې په شمال د افغانستان کې دې غیر پښتنو قومونو له یوې خوا پنجده، واخان، ذوالفقار روسانو ته تسلیم کړل او له بلې خوا یې تر هغو دمخه، د بخارا امارت قبول کړی و.

حال دا چې احمد شاه بابا نه. حتی قزاقانو چې په ۱۷۶۲ کې ورځخه خواهش وکړ چې د اسلام د یوه پیاوړي پاچا په صفت ورسره مرسته وکړي تر څو د چین د منچو اداري له ولکې نه. ختیځ قزاقستان ازاد کړي. احمدشاه بابا چې وروسته ۱۷۴۷ نه یې د تاریخي افغانستان د یووالي لپاره لښکري ویستلي او په موفق ډول یې د افغانستان په لویدیځ کې تر کرمان او په ختیځ کې تر ډهلي پورې یو موټی کړ. نو له قزاقانو سره یې د مسلمانی وروړګلوۍ پر اساس، د هغو د ملک د ازادولو ژمنه وکړه. همدا و چې په ۱۷۶۳ کې یې د محلي ځواکونو یو لښکر جوړ کړ. خو هغوی ونه شو کولای چې د منچو قواوې وباسي. احمدشاه دراني پنځه کاله وروسته د پښتنو یو لوی لښکر جوړ کړ چې د منچو چینایان یې له ختیځ قزاقستان نه وشړل. د همدې مېړانې له امله. هغه ته خرقه مبارکه ورکړه شوه چې تر دې وخته په بخارا کې وه، په لاره یې په زرګونو خلکو ته وښودله وروسته په کندهار کې تبرک کړه او تر نن ورځې پورې هلته ده.

د قزاقانو مطلب ما د دې لپاره ذکر کړو چې غیر پښتانه پوه شي چې پښتنو په خپلو وینو حتی د هغو لپاره هم جنګونه کړي دي. بل دا چې د لوی احمد شاه بابا دا کارنامه د "ګردن کلفت" موجوده قزاق مشرانو به هېره وي او باید ورته په یاد شي چې که نن هغوی په اصطلاح د شمال ائتلاف تر څنګ درېږي باید په یاد ولري چې همدا پښتانه وو چې هغوی د چینایانو له منګولو څخه خلاص کړل.

مخکې له دې چې د موجوده وضعې خبرنې ته راشم غواړم د یوه امریکایي له قوله بیا واضح کړم چې پښتنو په شمال کې هیڅ وخت د کوم بل قوم یا اتنیکی ډلی کور او مال په زوره نه دی نیولي. د مثال په ډول کله چې صافیان د ظاهر شاه د حکومت په وخت کې فرار شول، یوه برخه یې له نورو پښتنو سره قطغن ته فرار شول. بار فیلډ وایي چې هغوی نه امام صاحب ته ولیږل شول او نه هم تالقانو او یا خان اباد ته. خو په دشت ارچي کې چې واقعاً یوه لامزرع اوبایر دښته وه واچول شول. دا دښته په هغه وخت کې نه ترکمنانو، عربو، ازبکو له خوا نیول شوي وه او نه هم هغوی کومه علاقه درلوده. پښتنو دې دشتې ته . نهر راوست او بیا یې په ډېره حاصل

خیزه خمکه بدله کړه. لکه چې د کندز ډنډونه او خندکونه یې وچ کړل او د ځای پر ځای اوبو دلدلزارونه یې له منځه یوړل چې ورسره د ملاریا غوماشو د هګۍ اچولو ځایونه هم له منځه ولاړل او بیا یو بل خروټي پښتون د ناشر په نوم عصري صنعت او فابریکې راوړلې چې قندوز د هر چا لپاره د مرګ له ښار نه. د هر چا لپاره د استوګنې او ژوند پر ښار بدل شو. [بار فیلډ ۱۹۷۷ ، مخ ۳۰].

ولې د کمونستانو له شکست نه را په دې خوا په شمال کې له پښتنو سره ناوړه چلن غوره شوی دی؟

په افغانستان کې د ډاکتر نجیب اله د کمونست حکومت د سقوط مهم دلیل هغه کودتاه وه چې په فبروري ۱۹۹۲ کې په مزار کې وشوه. دا کودتاه د پښتنو پر ضد. صف نیول و چې د لمړۍ ځل لپاره قلابي مجاهدین لکه د نظار شورا او جمعیت ډلې له کمونستانو او د روسانو له ملیشو سره چې دا ستمیان او کیهانیان وو د شیعه حزب وحدت او اصف محسني شیعه ډلې تر څنګ یو ځای شول او یو حکومت یې هم جوړ کړ چې په هغې کې مسعود، مزاري. دوستم او نورو ته لوړ مقامونه ورسپدل. دوی غوښتل چې دا حکومت په مناسب وخت کې اعلان کړي، خو په کابل کې د. نجیب تر حکومت وروسته پخپل منځي جنګونو کې بې له دې چې هغه اعلان شي، له منځه ولاړ او په ضمن کې یې هزاره حزب وحدت او د ازبک جنبش له پښتون حکمتیار سره د تاجک مسعود او رباني پر ضد یو ځای شول.

وروسته له پنځه کاله قتل وقتال، بې ناموسیو، غلا، زنا او هر ډول نورو کړاوونه چې هم د اسلام او هم د افغان او پښتون د عنعنې او دود پر ضد دي، طالبان راپیدا شول او د هغوی لومړۍ وعده، د جنګ سالارانو له منځه وړل، د افغانستان د یو موټي پاتې کېدو ضمانت او پر ښځو او بې وزلو خلکو باندې تعرضونه ختمول، او هم دا ژمنه چې قدرت به هر هغه چاته ورکړي چې اسلامي حکومت ټینګ وساتي ورسپاري. په دې کې شک نه شته چې طالبانو امن او ارامي راوستله. ملک یې بیا یو موټی کړو او پر ۹۵ فیصده یې خپل حاکمیت ټینګ کړو. بې ناموسي ختمه شوه، وسلې تر یوه حده ټولې شوې او چا به نه شوای ګرځولی. ټوپکي قومندانان په

غارونو او سوړو کې ورننوتل. خو له بده مرغه چې طالبانو نه له قدرت څخه لاس واخیست او نه یې هم حکومت کول زده وو. ډېر بادرده افغانان د هیئتونو او په جلا ډول هغو ته د نړۍ له ډېرو برخو نه ورغلل چې د ملک په ابادۍ کې د اوسني وخت او زمان له شرایطو نه خبر کړي، خو هغو به په ډېر احترام د مېلمنو خبرو ته غوږ نیوه، لیکن په یوه یې هم عمل ونه کړو. همدا دلیل و چې د هغوی په له منځه تللو لکه د پخوانیو ډلو په شان [د داوُد جمهوریت خواهان، خلق، پرچم، د نجیب د ملي پخلا کېدو حکومت، ستمي او افراطي ډلې] چا وریسې اوښکې تویې نه کړې، اوښکې د هغو تنکیو ځوانانو لپاره تویېږي چې د اسلام لپاره یې ملا وتړله خو د طالبانو په بې سنجشه پلانونو کې محوه او نابود شول. دوستمیانو د روسانو د ځواکونو د ملېشو په ډول، په کندهار، کابل او ګردیز کې زیات پښتانه ووژل، د طالبانو په لومړي شکست کې په مزار کې ۱۹۹۷ چې له قاتل مالک سره په یوه سازش کې یو ځای شوي وو، د ۷ او لسو زرو تنو پورې پښتانه او طالبان ووژل شول او د لیلا دښته او ژور کوهیان یې ورڅخه ډک کړل. یو کال وروسته د جون پر ۱۹۹۸ کله چې طالبانو مزار ونیو، د بي بي سي د خبریال له خولې چې اولین بهرنی خبریال و چې مزار ته ورته د تګ اجازه ورکړل شوه، وویل "د ۵۰۰ - ۱۰۰۰ تنو پورې ازبک او هزاره د مزار په جنګ کې وژل شوي دي. خلک خوشاله دي چې دا دی افغانستان سره متحد شو، خو د طالبانو له اسلامي کړو وړو څخه په وېره کې دي" [د بي بي سي خبریال ویلیم رافیز ریوټ له مزار نه سپتمبر ۱۹۹۸].

طالبانو وروسته له دې چې مزار یې ونیو، د هزاره جات، هرات، کندهار او نورو ځایونو په شان د انتقام وژونکي لار یې ونه نیوله. له همدې امله په دې او نورو ځایونو کې د خلکو ملاتړ ورسره شو. حتی په مزار او بامیانو کې خلکو هېڅ باور نه کاوه چې په افغانستان کې هم د تېرو شلو کالو په بربادیو سربېره، "د طالب" په شان یوه طبقه پاتې وي چې نه یې د چا په سر، مال او ناموس باندې تجاوز کاوه او نه یې هم زغملی شول چې افغانستان یو موټې پاتې نه شي. خو د طالبانو مشرانو ځانونه یا پوه نه کړل او یا یې

هم اختیار نه درلود چې د تېرو ډلو تېښلو تجربو نه استفاده وکړي چې ولې هغوی د ملت نه تجرید شول او دوی باید هغه سهوې تکرار کړې نه وای.

خو د امریکې بمبارۍ چې د اکتوبر پر شپږمه ۲۰۰۱ کې پیل شوې، که څه هم د امریکې هدف د القاعدې د مشرانو نیول او د هغو د کمپونو ړنګول و. خو ډېر ژر یې خپلې ستراتیژۍ ته بدلون ورکړ او د طالبانو په لومړۍ کرښه یې په کابل او تخار کې فرشي بمبارۍ پیل کړې. څکه ورته څرګنده شوه چې د القاعده د مشرانو نیول به وخت ونیسي او په امریکې یې د خلکو توقع دومره زیاته کړه چې باید عملاً وښیې چې د هغوی پر ضد یې ګام پورته کړی دی.

نو څرنګه چې طالبانو په لوېدیځ کې ځان ته یو دوست هم نه و پرېښودلی او چا د هغو غږ نه پورته کاوه. امریکا هم د ۷۲ ساعتوپه منځ کې د هغوی د تباهۍ لپاره لستوني رابډ وهل.

کابل د بمباریو په ۳۴ ورځ طالبانو پرېښود او ټولې هغه ډلې او ټپلې چې طالبانو د جنګ په میدان کې له منځه وړې وې یو په یو بېرته راپیدا شوې او د امریکې له ځمکنیو او هوایي ځواکونو سره په یو لاس یې د طالبانو سنګرونه په شمال، مرکزي افغانستان او نورو ځایونو کې ونیول.

د ائتلافي ډلو چلن له پښتنو سره:

د امریکا په بمباریو کې د شمال تبعیضي ډلې چې یوازې مشترک ټکي یې د پښتنو پر ضد درېدل و او د نجیب حکومت په پای کې د لومړي ځل لپاره دا ائتلاف منځ ته راغی. یو ځل بیا سر راپورته کړ. که څه هم دا ائتلاف څو ځلې منحل شو او د ائتلاف مهمې ډلې چې د دوستم جنبش او د مزاري وحدت ډلې وې. څو میاشتې وروسته له لومړني ائتلاف څخه ووتې او د حکمتیار تر څنګ د نظار شورا او جمعیت پر ضد ودرېدې. خو د ائتلاف په انشعاب سره ځینې کسان یې یوې خوا ځینې یې بلې خوا شول چې تفصیل ته یې دلته ضرورت نه شته. له دې ډلو څخه چې زیات تېري یې پر پښتنو کړي دي هغه په مزار کې د دوستم جنبش. د محقق هزاره ګان او د نظار شورا تاجکان دي.

تورن اسماعیل هم په هرات او فراه کې د پښتنو تجاوز او د ځایي خلکو پر ضد جنګ او تعصب شروع کړي دي، خو د شمال د ډلو په شان بې ناموسي دلته نه ده شوې چې دلیل یې هم دلته پخپله د پښتنو زور او شمېر دی. نه د اسماعیل خان لطف اوشفقت.

د افغانستان په شمال کې د پښتنو پر ضد تعصب، بې ناموسي، چور، چپاول او قتلونه بې سابقه دي چې باید د تاریخ پاڼو ته وسپارل شي.

په نیویارک کې د بشر د حقوقو موسسې غړی د ۲۰۰۱ او ۲۰۰۲ کالونو تر منځ د افغانستان شمال ته یو لړ سفرونه وکړل چې په پښتنو باندې ظلمونه پخپلو سترګو ووینې، د امریکایي ورځپاڼو او جریدو خبریالانو هم په دې باب په تفصیل سره په تېر یو کال کې رپوټونه لیکلي دي. په بل عبارت پر پښتنو باندې د جهاد په ټوله دوره کې دومره مواد د لویدیځو ملکونو او د هغو د مطبوعاتو له خوا نه وو لیکل شوي لکه چې په دې تېر کال کې لیکل شوي دي. افغان پوهان او لیکوال باید د دې عیني شاهدانو په اسنادو د پښتنو د تېر کال په باب په تفصیل سره مقالې او کتابونه ولیکي، تر څو هغوی تاریخ ته ور وپېژني. دا مقاله د دې پېښو د تفصیل د لیکلو حوصله نه لري. خو غواړم چې له دې تېریو او ظلمونو پرده پورته کړم. د بشر د حقوقو د رپوټونو د تفصیل لپاره د هغو د برېښنا وېب سایټ نه استفاده کولای شئ چې پته یې http:\\www.hrm.org ده:

دا لاندې پېښې په Homun Rights Watch او په واشنګټن پوست کې لیکل شوې دي:

الف: اختر محمد چې وروسته له ۱۵ میاشتو مزدورۍ او مهاجرت نه په ایران کې بېرته. د افغانستان په شمال کې خپل کورته راستون شو. نو د دې پر ځای چې د فامیل غړي یې تود هرکلی وکړي د سرویس نه په کښته کېدو کې یې ازبک ټوپکیانو ونیو او خپلې قرارګاه ته یې یوړ. هلته یې دومره وواهه چې ضعف یې وکړ او څه چې یې په ایران کې په مزدورۍ ګټلي و، هغه یې ورځخه غلا کړل. کومې تحفې چې یې د فامیل غړو ته اخستې وې، هغه یې هم ورته پرې نښودې.

کلـه چې وروسته لـه څه مودې اختر محمد ازبکانو خوشې کړ. هغه خپل کور ته ولاړ او ويې ليدل چې کور يې هم تالا شوی و او د کورنۍ درک يې نه و.

ب: ۱۴ کلنې فاطمې. هزاره عسکرو ته عذر او زارۍ وکړې چې وربانديې تجاوز ونه کړي، خکه عمر يې کم او باکره ده. خو يوه هزاره ګي ټوپک وربانديې را واړه چې ((کالي دې وباسه او که نه نو وژنو دې؟)) او عسکرو پرې تجاوز وکړ او بيا نورو چې ټول د حزب وحدت غړي وو د هغې په سپين سرې مور هم جنسي تجاوز وکړ. د فاطمې مور لـه دې کسانونه پوښتنه وکړه چې تاسو ولي زموږ په حق کې دومره ظلم کوي، هغوی ورته وويل چې ته طالبه او پښتنه يې)).

مخکې لـه دې چې دا عسکر ولاړ شي هغو د فاطمې پلار چې يو بوډا شل او شوټ سړی و. دومره وواهه چې بې سده شو. بيا يې د دې کورنۍ هر څه په چور او غلا سره يوړل. د فاطمې مور خبريالانو ته وويل چې موږ ته نور هيڅ نه دي راپاتې. موږ عزت واده او ننګ ټول لـه منځه وړل شوي دي.

د واشنګټن پوست نماينده ليکي: په شمال کې اوس پښتانه، د طالبانو د نيمګړتياوو تاوان ورکوي. د بشر د حقوقو Human Rights (H.R) ټولنه وايي چې موږ په تېرو څو مياشتو کې د شمال په څو ولايتونو کې، لکه بغلان، تخار، بلخ، جوزجان او سرپل کې لـه يوه کلي نه بل کلي ته تللي يو او و مو ليدل چې ذ پورته دوو مثالو په شان. هر چېرې د جنبش، وحدت او نظار شورا لـه خوا په پښتنو باندې ظلمونه تحميل شوي دي. د رپوټ په بله برخه کې ليکي چې په يوه کلي کې ۳۷ تنه نارينه په دې ووژل شول چې ورڅخه غوښتل شوې پيسې يې نه درلودې چې دې مليشاوو ته يې ورکړې واى. رپوټ وايي چې اوس د پښتنو کلي بې ارواح باندو ته ورته دي او اوسېدونکي پښتانه يې يا پاکستان او يا هم د افغانستان په جنوب کې، د پښتنو سيمو ته مهاجر شوي دي.

ج: رپوټ وايي چې د فارياب په يوه کلي کې زموږ ناڅاپه رسېدل يو ازبک ټوپکي وهېراوه چې لـه يوه سپينږيري پښتون نه يې په زوره پيسې غوښتلې.

د: د سمنګان په ولایت کې په هغه ورځ چې موږ ورسیدو د کلي یو مشر پښتون مجبور کړای شوي و چې خپله ټوله رمه په هماغه سهار ټوپچکي قومندان ته د خپل ځان او د فامیل د ژوند په مقابل کې ور وسپاري.

واشنګټن پوست ورځپاڼه د خپل رپوټ په پای کې لیکي چې د امریکا په مرسته دا سرغړوونکي په قدرت راغلل خو اوس امریکا او زموږ متحدین باید په بېړي سره قدم پورته کړي تر څو دا جنګ سالاران له هغه څه نه چې د القاعده او طالبانو پر ضد تر لاسه شوي. له لاسه ورنه کړي. ځکه امریکا د روسانو له وتلو نه وروسته افغانستان ته شاه کړه او د سپتمبر د ۱۱ یوولسمې تاوان یې ورکړ. دا ځل که د افغانستان د خلکو لپاره نه وي. نو موږ باید د خپل ځان لپاره د افغانستان امنیت او استقرار ته په درنه سترګه وګورو.

هـ: پر پښتنو باندې د تېریو له امله د ملګرو ملتونو د بشر د حقوقو رئیسه مېرمن رابین سن د ۲۰۰۲ په مارچ کې د افغانستان شمال ته ولاړه او وې ویل چې په پښتنو باندې د تاجکو ازبکو او هزاره. اتنیکي ډلو د تېریونه هغې "شوک وخوړ". ځکه په مزار او بلخ کې پښتنو په خپله خوله. هغه قتل و قتال، غلا او چور او بې ناموسي چې د هغوی په حق کې شوي. ورته حکایت کړي. د اسلام اباد په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې میرمن رابین سن وویل چې دواړه نارینه او ښځینه وو هغې ته د جنسي تېریو د سر او مال د تجاوز په باب کیسې وکړې. هغې خبریالانو ته وویل چې دا تجاوز ډېر جدي دی چې په هغو کې قتل. وهل او ټکلول. پر ښځو باندې جنسي تجاوز. په یوه کلي کې د زرونو پسونو غلا کول او د پښتنو له کورونو نه د هر شي په سرقت او غلا وړل شامل دي.

د کوریا ازادي راډیو چې په پراګ کې د امریکي په پیسو چلېږي ۲۰۰۲ کال د مارچ پر ۱۴مه وویل شول چې په شمال کې تر یو میلیون پښتانه. ټول د ازبک. هزاره او تاجک اتنیکي ډلو. له انتقام اخیستنې سره مخامخ شوي دي.

و: په یوه رپوټ کې چې له تاجکستان څخه د ۲۰۰۲کال په سپتمبر کې رالېږل شوي وو تاجک او ازبک ټوپچکیانو خبریالانو ته په پښتنو باندې د

خپلو تېريو کيسې وکړې چې څرنګه موږ حتی په ۸ کلنو نجونو چې بدن يې هلکانو ته ورته و اونه پوهېدل چې موږ څه ورسره کوو، جنسي تيري کړي دي. هغوی وايي چې موږ ته ويل شوي و چې له وژلو نه هم په پښتنو باندې جنسي تېري وکړئ چې ټول عمر د بې ننګۍ پور ورباندې وي. له دې څخه ښکاره ده چې دا ټوپکماران نظر يو پلان ته چې د هغو مشرانو طرح کړې دی دا ډول تېري کوي. ممکن يو هدف هم د افغانستان د شمال او لوېديځ تصفيه له پښتنو نه وي. تر څو که ورځ يې راغله چې دا سيمې بې له کوم مقاومت نه په شمال کې له تاجک او ازبکستان او په لوېديځ کې له ايران سره يوځای شي.

ز: څکه د بشر د حقوقو (H.R) په رپوټ کې له بغلان نه ليکل شوي چې د شورای نظار او سيدکيان اسماعليه ډلې د پښتنو پر کليو د تعرض په وخت کې هغوی ته ويلي وو: "تاسې پښتانه يئ ستاسو له دې سيمې سره اړيکي نه شته، تاسې بايد کابل ته ولاړ شئ، نور دغه سيمه موږ ته پرېږدئ" د دې بشري ټولنې څلور تنه چې د ۲۰۰۲ کال د مارچ او فبروري په مياشتو کې بغلان، سمنګان، بلخ، او فارياب ولايتونو ته ولاړل او هم يې له هغو مهاجرينو سره چې له کندوز نه بې ځايه شوي وو خبرې وکړې، ټولو ورته ويلي چې د ښځو له ګاڼو او د کور له غلې داني څخه نيولې تر جنسي تېريو، وهلو او وژلو پورې ورباندې د دې اتنيکي ډلو د لوټمارانو له لوري تحميل شوي دي.

د بشر دحقوقو اداره (H.R) د رپوټ په پای کې وړانديزونه لري چې څرنګه د دې حالت مخه ونيول شي، او هم ملګري ملتونه واړنديزونه کوي چې څه بايد وکړي او دربيم په منځ مهاله حکومت کې دوستم، فهيم، او محقق ته ګوته نيسي چې بايد د خپلو سرغړونکو کنټرول په لاس کې واخلي، هغوی چې دا جرمونه کوي بايد لرې کړل شي او له حکومت سره د دې تېريو په پلټنو کې مرسته وکړي څکه هغوی هر يو د دې عبورې اداري غړي دي. په شمال کې پښتانه بيرته په خپلو کورونو او کليو کې ځای پر ځای کړي او د پخلاينې لاره تر مخه شي.

د بشر د حقوقو او دملګرو ملتونو د بشر د کميسون د مشرې مېرمن رابين سن له ريپوټونونه دا دي اته مياشتې تېرې شوې خو د پښتنو پر ضد، تېري او تعصب دوام لري. عبوري حکومت د دې پر ځای چې مخه يې ونيسي، د هغوی وياند يوسف نورستاني خبريالانو ته د ۲۰۰۲ په مارچ کې وويل چې د "تيريو ريپوټونه مبالغه اميزه دي" دا هغه خبرې ته ورته ده چې خلقيانو به د مهاجرو په باب کوله چې هغه کوچيان دي او له کلونو کلونو راپه دې خوا پاکستان ته اوړي او را اوړي. خدای(ج) دې ظالمان په جزا ورسوي.

اخځونه:

۱- م، ع، رحيم: د افغانانو تاريخ په هند کې ۱۵۴۵ - ۱۶۳۱ م پورې، پاکستان پبلشينګ هوس کراچي ۱۹۶۱

۲- ج، ل، لوس ګومانځ: د هند و افغان د امپراتورۍ پيدا کېدل ۱۷۱۰ - ۱۷۸۰

۳- ای، جی، برل لايډن، هالنډ ۱۹۹۵

۴- ريچارډ ټېپر [سر محرر]((مقدمه))، د په افغانستان او ايران کې د قوم او دولت تر منځ مخالف، ګروم هلم، لندن ۱۹۸۳

۵- نانسي ټېپر مقاله په همدی کتاب کې.

۶- توماس، جی، بارفيلډ: د ناقلو پښتنو تاثير په کوچي تګ لاره، د مرکزی اسيا اتحاديه، نيويارک ۱۹۷۸.

انجنير محمد انعام واک

د افغانستان قومي ـ ژبنۍ جوړښت
او قومي تجانس

يادونه: دا څېړنيزه ليکنه د واک فونډېشن سروې او څېړنې (۱۹۹۱ ـ ۱۹۹۶) هغه لنډيز دی چې د سږ کال د مې د مياشتې پر يوولسمه نېټه د جرمني د کولن په ښار کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا په رابلل شوي سيمينار کې ما ولوسته.

ليکوال

د افغانستان قومي جوړښت:

د افغانستان قومي جوړښت په ټول افغان نفوس کې د ختې پر بنسټ د افغانستان د قومي ګروپونو له فيصدۍ څخه عبارت دی.

له شپېتمې لسيزې (۱۹۶۰) نه وړاندې په افغاني ټولنه کې په ختـه نسب او قوم پورې د ځان د تړلو روحيه پياوړې وه، خو په هېواد کې د "دولتي حاکميت" او "ملي احساس" نسبي پياوړتيا په خلکو کې د قوم او نسب پر ځای په مربوطه اداري سياسي واحدونو (ولايتونو) پورې د ځان تړلو احساس منځ ته راوست.

د ۱۹ پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د منځ په کلونو کې يو شمېر ټولنيزو، کلتوري، مواصلاتي او اقتصادي پروژو د افغانيت او افغان کولو (Afghanization) په بڼه کې د قومي ګروپونو په نسبي ويلې کېدنې يو "لوار" ملي پيوستون منځ ته راووست. خو د

دموکراسۍ د لسیزې (۱۹۶۴ ــ ۱۹۷۳) ناورو پایلو شته ملي احساس کمزوری او په دې ډول شته ملي پیوستون نور هم لواړ شو:

په اتیایمه لسیزه کې د "طبقاتي مبارزې" په بڼه کې د یوې ایډیالوژۍ او په ۹۰مه لسیزه کې د "مذهب" په بڼه کې د بلې ایډیالوژۍ د ټولنې او دولت جوړونې ناکام پخلي د شته ملي پیوستون او قومي ژبني جوړښت خام کوشیرونه نور هم وخېژول. په پای کې ټولنه په ۱۹۹۲-۱۹۹۶ دوره کې په قومي بنسټونو ټوټه شوه. په اتیایمه لسیزه کې څه پخپله افغانانو او څه بهرنیو محافلو د افغان قومي ګروپونو د نوي تناسب او فیصدیو په وړاندې کولو د قومونو د فیصد دا بالقوه ټولنیزه ستونزه په یوې بالفعل سیاسي ستونزې بدله او هغه یې د نننی افغان سیاست په محراق کې ورننه ایسته.

په دغسې یوه ټولنیز ــ سیاسي چاپېریال کې واک فونډېشن د یوې ټولنیزې پروژې په توګه په ۱۹۹۱ م کال کې په افغانستان کې د قومي ګروپونو د کره فیصدۍ د لاس ته راوړلو کار پیل او په ۱۹۹۶ م کال کې یې په بریالیتوب پای ته ورساوه.

د نفوسو دقیق شمار او د قومونو کره فیصدي به زموږ د وېشلې ټولنې او وران ویجاړ هېواد په فزیکي بیا ودانولو او اقتصادي پرمختیا کې د لنډې مودې او د ملي ټولنې په جوړښت کې به د اوږدې مودې د هدف په توګه لوی لاس ولري.

د واک فونډېشن دا سروې او څېړنه د دې پروژې پای نه، بلکې د پیل ټکی دی. موږ هیله من یو چې راتلونکې او نورې څېړنې به زموږ دا موندنې لا هم غښتلې کړي.

د دې سروې او څېړنې نتایج د ولسوالیو، حوزو او زونونو په تفکیک یو ځل په ۱۹۹۸ کال کې په پښتو او بیا په ۱۹۹۹ کال په انګرېزي ژبه په پېښور کې چاپ شول.

موږ دلته په لنډ ډول یوازې د زونونو او ټول هېواد په کچ د قومي ګروپونو دا فیصدي وړاندې کوو.

۱- شمال+ لوېديز زون (بدخشان، تخار، کندز، سمنګان، بغلان، بلخ، فارياب، جوزجان، بادغيس، هرات، فراه):
پښتانه په سلو کې ۳۹ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱۳).
تاجک په سلو کې ۲۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې۷).
ازبک په سلو کې ۱۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۶).
هزاره په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
ايماق په سلو کې ۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
يادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳۴ په دې زون کې اباد دي.

۲- مرکزي زون (غور، باميان، ارزګان):
هزاره، په سلو کې ۵۰ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳).
پښتانه په سلو کې ۳۵ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
ايماق په سلو کې ۱۲ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۲).
نور اقليتونه په سلو کې ۱ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۱).
يادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۶ په دې زون کې اباد دي.

۳- جنوب + ختيز زون:
پښتانه په سلو کې ۷۶ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۳۷).
تاجک په سلو کې ۱۱ (د ټول هېواد د نفوسو کې په سلو کې ۵).
هزاره په سلو کې ۸ (د ټول هېواد د نفوسو په سلو کې ۴).
نور اقليتونه په سلو کې ۴.
يادونه: د هېواد د ټول نفوس په سلو کې نژدې نيمايي، په سلو کې ۴۹، په دې زون کې مېشت دی.

کوچيان:

ټول کوچيان د افغان نفوس په سلو کې ۱۸، ۱۱.
پښتانه کوچيان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۹,۹۵.
نور کوچيان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱,۳۲.

د قومونو وېش د هېواد په کچ:
۱- پښتانه په سلو کې ۶۲,۷۳.
۲- تاجک په سلو کې ۱۲,۳۸.
۳- هزاره په سلو کې ۹,۰.
۴- ازبک په سلو کې ۶,۱.
۵- ترکمن په سلو کې ۲,۶۹.
۶ ایماق په سلو کې ۲,۶۸.
ټول: ۹۵,۵۸
نور اقلیتونه په سلو کې ۴,۴۲.
ټولټال: ۱۰۰

د افغانستان په شمال+ لوېدیز زون یاني له بدخشان نه نیولې تر فراه پورې په یوولسو ولایتونو کې دا چې تاجک په سلو کې ۲۱، ازبک په سلو کې ۱۸، ترکمن په سلو کې ۸، هزاره او ایماق هر یو په سلو کې ۶ دي. نو، پښتانه په سلو کې د ۳۹ اوسېدونکو په توګه د دې زون اکثریت قوم دی.

د یادونې وړ ده چې د هېواد د ټولو تاجکو په اندازه پښتانه یوازې په شمال + لوېدیز زون او د هېواد د ټولو ازبکو په اندازه تاجک په همدې زون کې اباد دي.

پښتانه: په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له ۶۲,۷۳ پښتنو څخه ۲ د هېواد په مرکزي زون ۱۳ د هېواد په شمال + لوېدیز زون په سلو کې ۳۷ په جنوب + ختیز زون او په سلو کې پاتې ۱۰ یې د کوچیانو په توګه ژوند کوي.

تاجک په ټول افغان نفوس کې په سلو کې له نوموړو دولسو (۱۲) تاجکو څخه (۷) یې له هندوکش نه هاخوا په شمال ختیز کې له بدخشانه نیولې په لوېدیز کې تر فراه پورې په یوولسو ولایتونو کې او پاتې (۵) یې په عمده ډول په ختیځ ـ مرکزي ولایتونو یاني کاپیسا، پروان او کابل کې اباد دي.

د واک فونډېشن د سروې او څېړنې په نتیجه کې د قومونو ویش ښيي چې اصلي تاجک مېشته سیمې د پروان، کاپیسا، تخار او بدخشان ولایتونه دي. په نورو ولایتونو کې لکه کابل، بغلان، کندز، بلخ، جوزجان کې تاجک حاشیوي او څېرمه ییز نفوس لري. نو که د پورتنیو څلورو ولایتونو اوسېدونکي ټول هم تاجک وګڼل شي، بیا هم د دې ولایتونو نفوس ۲۰۷۵۷۴۹ (۱۹۹۰کال) د ټول افغان نفوس په سلو کې ۱۲ جوړوي، خو داسې نه ده:

د کاپیسا ولایت ۵۳ په سلو کې د پروان د ولایت ۶۰ په سلو کې د تخار د ولایت ۴۵ په سلو کې او د بدخشان د ولایت په سلو کې ۱۷ اوسېدونکي غیر تاجک دي. یانې د دې څلورو ولایتونو ټول تاجک په منځنۍ توګه د دې ولایتونو په سلو کې ۵۷ نفوس جوړوي. چې دا د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې ۷ کېږي، په سلو کې پاتې ۵ تاجک په نورو ولایتونو کې مېشت دي.

هزاره:

بامیان په مرکزي افغانستان کې هغه هزاره مېشته سیمه ده، چې د افغانستان د ټول نفوس په سلو کې یوازې څه ناڅه ۲ هزاره ګان په کې اباد دي. په عمومي ډول په ټول افغان نفوس کې په سلو کې ۲ هزاره په شمال + لوېدیز زون په سلو کې ۳ په مرکزي زون او په سلو کې پاتې ۴ یې په جنوب + ختیز زون کې مېشت دي.

د واک فونډېشن په عقیده د هزاره ګانو لپاره د فیصدي د ۶ (L.Dupree) او یا د ۱۹ (CIA) اعداد هېڅکله هم د منلو وړ نه دي.

د بامیانو هزاره ګان په سلو کې نژدې دوه ۱٫۷ .

د ارزګان ولایت د شهرستان او دایکندي د دوه ګڼ مېشته ولسوالیو په ګډون د دې ولایت ټول هزاره ګان د دې ولایت په سلو کې ۴۷ نفوس جوړوي؛ چې دا پخپل وار د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۳٫۱ کېږي.

د غزني ولايت هزاره ګان د دې ولايت د نفوسو په سلو کې ۴۵ دي، چې دا د ټول افغان نفوس په سلو کې ۹,۱ کېږي.

د هېواد نژدې نهمه برخه هزاره ګان (۰,۹) په کابل او پروان کې اباد دي.

نو د همدې ولاتونو هزاره ګان د هېواد د ټول نفوس په سلو کې څه ناڅه ۶ هزاره ګان جوړولای شي. په سلو کې پاتې درې هزاره ګان په لوګر، وردګ، بادغيس، بلخ، کندز، جوزجان، او سمنګان کې مېشت دي.

کوچيان: د افغان نفوس په سلو کې ۱۱,۱۸ دايمي يا اصلي کوچيان دي. د کوچيانو په سلو کې ۸۹ پښتانه دي چې د افغان نفوس په سلو کې ۹,۹۵ کېږي، نور کوچيان د هېواد د ټولو کوچيانو په سلو کې ۱۱ دي، چې دا د هېواد د ټول نفوس په سلو کې ۱,۲۳ کېږي.

د افغانستان ژبنی جوړښت:

افغان ژبنی جوړښت هم يو وېشلی جوړښت دی. د ملګرو ملتونو د معلوماتو او يونيډېټا (UNIDATA) د ۱۹۹۱ کال د سروې او څېړنې له مخې په افغانستان کې د بېلو بېلو ژبو د ويونکو منځنی حد په لاندې ډول دی:

درې ژبې په سلو کې ۴۸.

پښتو ژبې په سلو کې ۴۰.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵,۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱,۴.

بلوڅي ژبې په سلو کې ۱,۸.

د ختيځ پر بنسټ د واک فونډېشن او د ژبې پر بنسټ د ملګرو ملتونو د نوموړې سروې د نتايجو له پرتلې نه جوته ده چې افغان قومي او ژبني جوړښتونه يو پر بل کې ننوتي دي. يانې يو شمېر

افغاني قومي ګروپونه په کلتوري ـ ژبني لحاظ یو په بل کې ورک شوي دي. پښتانه او هزاره زیات ورک شوي قومي جوړښتونه دي.

موږ له نوموړي پرتلې څخه په ټول هېواد کې په ژبني بنسټ د ورکو شویو قومي ګروپونو فیصدۍ لاس ته راوړې دي. دلته یوازې څو مثالونه وړاندې کوو.

په فراه کې په سلو کې ۵۵، په هرات کې په سلو کې ۳۳، په غور کې په سلو کې ۴۱، په پروان کې په سلو کې ۲۱، په کابل کې په سلو کې ۴۲ او په پای کې په ټول هېواد کې په سلو کې ۷,۷۳ پښتانه له کلتوري ژبني پلوه ویلي شوي دي.

هزاره ګان، ایماق، ازبک او ترکمن هم په همدې ډول له کلتوري ژبني لحاظ ویلي شوي دي. داسې چې هزاره ګان او ایماق څه ناڅه په سلو ۳۳.

ازبکي ژبې په سلو کې ۵,۸.

ترکمني ژبې په سلو کې ۱,۴.

د یادونې وړ ده چې یو شمېر تاجک (۱) د پکتیکا ولایت په ارګون، د ننګرهار ولایت د چپلیار او روداتو په ولسوالیو او د کونړ ولایت په دم کلي کې په ژبني لحاظ پښتانه شوي دي. د ننګرهار ولایت د خوږیانیو د ولسوالیو د قلیغو په کلي کې نژدې پنځوس کورنۍ اباد قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنیان) شوي دي. دا یو نادر مثال دی چې مذهبي چاپېریال د ګوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فوندېشن خېړنې ښيي چې مذهبي برلاسی یا مذهبي اکثریت په افغانستان کې قومیت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولایت د کران او منجان روشان، شغنان، واخان او زیباک د ولسوالیو اسمعیلیه تاجک شیعه ګان اوس هم په خته تاجک دي. قزلباش د ژبې له پلوه پښتانه او د مذهب له مخې په مطلق ډول (سنیان) شوي دیز دا یو نادر مثال دی چې مذهبي چاپېریال د ګوتو

په شمار خلک په مذهبي چاپېريال د ګوتو په شمار خلک په مذهبي لحاظ اړولي دي.

د واک فونډېشن څېړنې ښيي چې مذهبي برلاسيو يا مذهبي اکثريت په افغانستان کې قوميت نه دي اړولي. د مثال په ډول د بدخشان ولايت د کران او منجان روشان، شغنان، واخان او زيباک د ولسواليو اسمعيليه تاجک شيعه ګان اوس هم په ختکه تاجک دي. قزلباش شيعه ګان (پرته له پورتني استثنا نه) د يوه ډېر کوچني اقليت په توګه چې د پښتنو، تاجکو او نورو سني قومونو سره ګډ اوسېږي اوس هم قزلباش دي. د بغلان د ولايت د دهنه غوري، دوشي او پلخمري د ولسواليو اسمعيليه شيعه ګان هم په ختمه هزاره پاتې دي. سره له دې چې سني او شيعه هزاره ګانو د نورو افغان قومي ګروپونو په څېر نړيوالې نه دي مات کړي بيا هم په باميان، بلخ، کندز، ارزګان، جوزجان او غزني کې هماغسې هزاره ګان پاتې دي.

نو ويلای شو چې: برلاسي په افغانستان کې په عمومي ډول کلتوري ــ سياسي وه! نه قومي او مذهبي ياني د اکثريت مذهب نه اقليتي مذاهب او نه يې د اقليتونو قوميت، يو هم نه دي اړولي. همدې کلتوري ژبنۍ برلاسي منځ ته راوستې وه.

په افغانستان کې د قومونو د ويلي کېدلو او ژبني ورکېدنې عدد زموږ د څېړنې له مخې ۲۱ دي. ياني، په ټول افغانستان کې د غيرتاجک قومي ګروپونو ۲۱ تنه له کلتوري ـ ژبني پلوه فارسيوان شوي دي. نو افغان ژبنی جوړښت په لاندي ډول ګڼلای شو.

د پښتو ژبني جوړښت په سلو کې ۵۵، لومړنی مستقل ژبنی ګروپ.

دري ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳، دويم ژبنی خو ائتلافي ګروپ:

په دې ډول چې تاجکو په ژبني لحاظ:

په سلو کې څه ناخه ټول هزاره ګان،

په سلو کې سل واړه ایماق.

په سلو کې ۱,۲۹ ترکمن،

په سلو کې ۰,۳ ازبک،

او په سلو کې نږدې اته (۷,۷۳) پښتانه په خپل ځان کې ویلې کړې دي. نو د افغانستان ژبنی جوړښت په لاندې ډول دی:

پښتون ژبنی جوړښت په سلو کې ۵۵.

تاجک، ژبنی جوړښت په سلو کې ۳۳.

هزاره ژبنی جوړښت په سلو کې څه ناڅه صفر.

ازبک ژبنی جوړښت په سلو کې ۵,۸.

ترکمن ژبنی جوړښت په سلو کې ۱,۴.

قومي تجانس:

یو په بل کې د قومي – ژبني ګروپونو ویلې کېدل او ورکېدل عامه خبره ده.

نه یوازې په افغانستان، بلکې په درسته بشري ټولنه کې دا ویلې کېدل لیدل کېږي. دا ویلې کېدنه په لنډه موده کې کلتوري او په پای کې د ملي ټولنې د جوړېدو په درشل کې قومي تجانس منځ ته راوړي.

طبعي قومي تجانس په افغانستان کې د نولسمې پېړۍ له پای څخه کمزوری شو. د ۱۹مې پېړۍ تر پایه ۱۸۹۳ قومي تجانس په افغانستان کې څه ناڅه ۸۰ و.اوس قومي تجانس ۶۳ او کلتوري ژبنی تجانس د پښتو ژبې په بنسټ ۵۵ او د دري ژبې پر بنسټ ۳۳ دي.

قومي تجانس په پاکستان کې ۴۸، په ایران کې ۴۵,۶، په تاجکستان کې ۶۲، په ازبکستان کې ۷۱ او ترکمنستان کې ۶۵ دي.

په پاکستان کې په سلو کې ۲۳، پښتانه په پنجابي، سرایکي، سندي او بلوڅي کلتور کې ویلې شوي دي، نه یوازې پښتانه، بلکې

د پښتنو په ګډون ټول پاکستان مېشت پورتني قومي ژبني ګروپونه په (پنجابي قومي- ژبني) ګروپ کې ويلي شوي دي. ويلای شو چې په پاکستان کې قومي تجانس ۴۸ دی، خو کلتوري- ژبني تجانس تر دې ډېر اوچت دی.

په ايران کې غټ قومي ګروپ فارس دی. چې د ايران د ټول نفوس په سلو کې ۴۵,۶ کېږي. د ايران ملي ژبه فارسي ده. د ايران نور غټ او واړه قومي ګروپونه اذري، کرد، عرب، بلوڅ، قشقاري، ترکمن، بختاري، لر ارمنيان او نور ټول او ټول په فارسي کلتور کې دل شوي دي.

ويلای شو چې د پاکستان په څېر په ايران کې هم ژبنی کلتوري تجانس د قومي تجانس نه ډېر اوچت دی او ليدل کېږي چې:

په ايران کې اقليتونه د اکثريت په کلتوري ژبني بتۍ کې ويلي شوي دي.

په پاکستان کې د غټو او کوچنيو قومي ګروپونو د کلتوري ويلي کېدنې په نتيجه کې يو نوی قومي ژبنی جوړښت منځ ته راغلی دی، خو:

په افغانستان کې د غټ قومي ګروپ پښتانه په ګډون يو شمېر کوچني قومي ګروپونه په تېره بيا هزاره او ايماق په يوه کوچني قومي خو پياوړي قومي ژبني ګروپ، تاجک کې ويلي شوي دي.

د کلتوري ويلي کېدنې بهير په پاکستان او ايران کې د پاملرنې وړ ملي احساس منځ ته راوستی دی، خو په افغانستان کې په تاجک کلتوري بتۍ کې په سلو کې د ۲۱ غير تاجک قومي ګروپونو له ويلي کېدنې سره سره بيا هم ملي احساس او د ملي تولنې د جوړېدو يو "افغان" بهير بريالی نه دی.

د تېرو څلوېښتو کلونو سياسي ــ کلتوري تجربو وښوده چې افغان قومي توکي د ملي تولنې د جوړېدو په افغان بتۍ کې هماغسې لوار پراته دي، لکه د کمونېزم د ۷۰ کلن پخلي په بتۍ کې د مرکزي اسيا قومي توکي.

ښکاره ده چې د قومي تجانس او د ملي ټولنې د جوړېدو لپاره تاجک کلتوري بڼه په سلو کې په خپل ۱۲ قومي ظرفیت په سلو کې د پاتې ۸۸ افغان قومي ظرفیت د ویلې کېدو لپاره ډېره کوچنۍ ده. ویلای شو د قومي تجانس او ملي ټولنې د جوړېدو لپاره ۶۳ پښتون قومي ظرفیت او ۵۵ پښتون کلتوري ژبنی ظرفیت مناسب ظرفیتونه دي، خو؛ بیروکراسۍ له دوه نیمو پېړیو او ایډیالوژۍ له نیمې پېړۍ راهیسې د ملي ټولنې د جوړېدو لپاره په افغان پټۍ کې د قومي جوړښت د ویلې کولو ناکامې تجربې کړې دي.

د پښتو ژبني جوړښت مخالف مثلث

الف، ایډیالوژي:

۱- یو نیم افغان سیاسي سازمان، لکه د افغان ملت گوند، چې څه یې پرون او څه یې نن د ډموکراټیکو اصولو له مخې له کلتوري پلوه د پښتون ژبني جوړښت په بنسټ د ملي ټولنې په جوړېدو باندې ټینگار کړی خو په عمل کې یې څه غټ گام نه دی اوچت کړی.

۲- د داسې ایډیالوژیو په تېره ولاړ سیاسي سازمانونه چې د ژبې ستونزه ورته ملي ستونزه نه ښکارېده او نه ښکاري، او نن دې سازمانونو ته یوازې او یوازې پښتانه غړي پاتې دي.

پښتانه خلقیان او پښتانه مذهبي بنسټپالي د مثال په توگه اخوانیان او طالبان.

پښتانه خلقیان: سره له دې چې د خلقیانو د لنډمهالي حاکمیت په دوره کې د ژبې او قومي په بنسټ نه، بلکې د اجتماعي ـ اقتصادي طبقه بندۍ په بنسټ د اکثریت او اقلیتونو تفکیک له یوې خوا او د اکثریت او اقلیتونو ټولو ژبو ته د ملي او یوې ته په دولتي ـ رسمي سترگه په کلتوري له بلې خوا، د ژبې دملي مسئلې

د حل پالیسي د ستالیني مکتب د ایډیالوژیک تاثیر لاندې وه، خو بیا هم په دې لاره کې په یوه نه یوه بڼه څه کار وشو.

پښتانه اخوانیان: دوی لا هم د "پښتو او فارسي په اسلام کې نه شته" او د "اکثریت او اقلیت په اسلام کې نه شته" په نظریاتو باندې کلک ولاړ دي.

یو څوکسان او یوه نیمه سیاسي حلقه شته چې د پښتو پښتو خبره کوي، خو د هغوی د دې خبرو په ورو کې د هغوی د ایډیالوژۍ شګه ګډه ده او له پښتو نه د یوه سپر کار اخلي.

پښتانه بنسټپالي لکه څنګه چې په شلمه پېړۍ کې د خپل ایډیالوژیک انجماد په تېره کلک ولاړ و، نن په یوویشتمه پېړۍ کې هم هماغسې ولاړ پاتې دي. دوی ته د ژبې ملي ستونزه او نور ملي منافع له خپلې ایډیالوژیکي ونې نه ډېر تیټ ښکاري.

ایا په ختمه پښتنه مذهبي بنسټپالنه هم شته؟

اسلامیزم په ټوله مرکزي او جنوبي اسیا کې په پښتنو کې ډېره وده وکړه، خو دا چې ایډیالوژي قومي پولې نه پېژني او هغه ماتوي هم. نو؛ پښتون اسلامیزم شونی دی؟

ایا د طالبانو دوره د پښتون اسلامیزم دوره وه؟ که د پښتون نشنلیزم؟

او که د دې دواړو "ایزمونو" د ګډون او امتزاج دوره؟

ځینې افغاني پوهانو د طالبانو دوره د پښتون نشنلیزم دوره ګڼلې ده او ځینې یې پښتون اسلامیزم ګڼي. خو دا یوه درنه تېروتنه او سرسري نظر دی.

واک فونډېشن د ١٩٩ کال په وروستیو دریو میاشتو کې په پاکستان او افغانستان کې د یوې سروې په ترځ کې له ٢٠٠٠ دوه زرو تنو باخبرو افغانانو څخه د طالبانو "د سیاسي ایډیالوژیک" هویت پوښتنه وکړه. په سلو کې ٨٦ کسانو نه یوازې د طالبانو

تحریک "پښتون نشنلېزم" او "پښتون اسلامیزم" و نه ګڼه، بلکې هغه یې سوچه بنسټپالې اسلامي وباله.

واقعیت دا دی چې له تیوریکي پلوه هم نه پښتنه مذهبي بنسټپالنه شته او نه په عملي لحاظ مذهبي بنسټپالنه، د ۱۹۹۲ کال نه تر ۲۰۰۰ کال پورې د اخوانیانو او طالبانو په خپلو دوارو بڼوکې نه د پښتو ژبې او نه د نورو پښتني او افغاني ارزښتونو په یوه تیره هم و نه درېده، نو ویلای شو چې:

ایډیالوژي په خپلو دوارو "کمونیسي" او "مذهبي" بڼو کې د پښتو ژبنی جوړښت په وړاندې د مخالف مثلث یو کونج جوړ کړ.

ب، بیروکراسي:

بیروکراسي نه د افغانستان د ۱۳۴۳ ل کال د اساسي قانون دریمه ماده چې پښتو او دري ژبې د هېواد رسمي ژبې ګڼي او نه د همدې اساسي قانون پینځه دیرشمه ۳۵ ماده چې پښتو ژبه د هیواد ملي ژبه "ګڼي" یوه هم په رسمیت نه پېژني، بیروکراسي نه پښتو لیکي او نه په پښتو غږېږي. بېروکراسي په واقعیت کې یوازې او یوازې دري ژبه د هېواد رسمي او ملي ژبه منلې ده.

یانې:

بېروکراسي د پښتو ژبې جوړښت د مخالف مثلث راس.

ج:

یوه ډله دوه اتشه غیر ګوندي پښتانه څېړونکي او لیکوالان شته چې سوچه پښتو لیکي او له هر چا زیات د پښتو ژبې جوړښت ملاتړ کوي، خو دا ښاغلي په خپلو کورنو کې له خپلو ماشومانو سره په پښتو ژبه نه غږېږي.

له یو غیر پښتو ژبي افغان سره څو کسه ناست پښتو ژبي افغانان په دري ژبه غږېږي.

څینې پښتانه څېړونکي د پښتو ژبې شپږ اوه سوه څېړنیز کتاب په پښتو، خو سریزه یې په دري ژبه لیکي.

دا ډول درانـه څېړونکـي لـيکوالان، پښـتو ژبـي پښـتانه او فارسـيوان پښـتانه او د پښـتو ژبـنى جوړښـت انقلابـي غوښتونکـي پـه لوى لاس د پښتو ژبنى جوړښت د مخالفينو تبر ته لاستي اچوي.

ويـلاى شـو چـې پـه بېروکراسـۍ پـورې نښتـي ښـاري شـوي او محافظـه کـار پښـتو روښانفکـره قشـر لـږ تـر لـږه لـه دغسـې يـوه کلتوري انحطـاط او لوېدنـې سـره وران نـه دى، يـانې دا دول کلـتوري ـ ژبنـي بهير د پښتو ژبني جوړښت د مخالف قشر بل کونج.

لنډيز

ايډيـالوژي، بېروکراسـۍ او نومـوړي کلـتوري ـ ژبنـي بهـير د پښـتو ژبني جوړښت پر وړاندې د مخالف مثلث جوړ کړي.

واقعيـت دا دى چـې قومـي جوړښـت بېلـه کلـتوري ـ ژبنـي جوړښـت څخـه يـو کمـزورى او بـې بنسـته جوړښـت دى. دا خـو ژبـنى جوړښـت او بنسټ دى چې قومي جوړښت ښکته پورته بيايي.

کلتوري ـ ژبنى جوړښت په افغانستان کې پښتانه په سلوکې ۱۳ ؛

او هزاره ګان په سلو کې سل را ښکته کړي.

خو،

تاجک يې درې ځلې پورته کړي دي.

پورتنۍ څېړنې او ارقام ښيي چې:

پښـتون "قومـي اکثريـت" پـه واقعـت کـې پـه سياسـي لحـاظ پـر يـوه کلتوري اقليت بدل شوى دى.

پښـتو ژبـه لـه "يـوه سياسـي واقعيـت" نـه يـوه کمـزوري کلـتوري واقعيت" ته راښکته شوې ده.

پـه حقيقـت کـې قومـي، جوړښـت د يـوې ټولـنې بطـي او "ژبنـي جوړښـت" يـې سياسـي پولـه ده. يـو پـه بـل بـاندې د دې پولـو لـړول مطلوب قومي تجانس منځ ته راوړل شي.

وړاندیز

پښتو ژبنی جوړښت لـه مخالف سیاسي کلتوري مثلث نـه لـړ تـر لږه د خلاصون درې پخې رسمي، ملي او دموکراتیکې لارې لري:

د نوموړي اساسي قانون د دریمې مادې لـه مخې د پښتو ژبې رسمي موقف؛ د همدې اساسي قانون د ۳۵ مادې او د اکثریت د ژبې په توګه د پښتو ژبې ملي موقف؛

او په مرکزي او جنوبي اسیا کې د یوې سیمه ییزې ژبې سیمه ییز موقف،

نو؛

د پښتو ژبني جوړښت غوښتونکي، د ټولنې د کلتوري واقعیتونو په توګه د هېواد نورو ژبو ته په احترام، د پښتو ژبې د کلتوري او علمي انکشاف لپاره نوموړي لارې خپلولی شي.

تر څو پښتو ژبه له ننني کمزوري "کلتوري واقعیت" نه "سیاسي واقعیت" ته اچته شي.

پوهنمل محمداسمعیل یون

راتلونکې لویه جرګه او انتخابات

تشویشونه، اټکلونه او وړاندیزونه

تشویشونه: وخت او ژوند د باد او اوبو مثال لري، ډېر ژر ژر تېرېږي او شاته نه ګوري. هوښیار خلک هغه دي چې له وخت څخه پر خپل وخت ډېره ګټه پورته کړي، رحمان بابا خو ان تېر وخت او تېر ساعت د لحد مړی ګڼي چې ان په سختو ژړاګانو هم نه را ژوندی کېږي او نه بېرته لاس ته راځي.

د بن د تړون او د بېړنۍ لویې جرګې د پرېکړو له مخې د همدې بېړنۍ لویې جرګې تر جوړېدو یو نیم کال وروسته د اساسي قانون د تصویب لپاره بله لویه جرګه رابلل کېږي او تر هغه وروسته بیا د شپږو میاشتو په بهیر کې عمومي انتخابات کېږي او په نتیجه کې به یو منتخب حکومت رامنځ ته کېږي. اساسي قانون، لویه جرګه، انتخابات او منتخب حکومت هغه ډېرې سترې سیاسي مسئلې دي چې د افغانانو او افغانستان برخلیک ټاکي. د زماني څرخ په ډېره بیړه تاوېږي، خو زموږ ولس په تېره بیا ملي سیاسي ډلې، ملي شخصیتونه او نورې سیاسي ډلې لا تر اوسه کوم فعال سیاسي تحرک، خوځښت او فعالیت نه لري او ددې طلایي وخت طلایي شېبې یې له لاسه وځي. راتلونکې لویې جرګې او انتخاباتو ته خورا کم وخت پاتې دی که سیاسي ډلې همداسې ویدې پاتې شي او یا هم نوې متحرکې سیاسي ډلې او ګوندونه رامنځته نه شي، نو داسې اټکل کېږي چې د افغانستان راتلونکې به تردې هم مبهمه او بدتره شي.

که چېرې په هېواد کې د ملي ګوندونو همدا ډب حالت همداسې ډب پاتې شي او د اوسني واکمنې انحصارګرې ډلې پر وړاندې یو ملي بدیل، جبهه او ائتلاف جوړ نه شي او د هېواد په سیاسي چارو کې د اوسني واکمنې سیاسي ډلې لاس همداسې خلاص پاتې شي نو د سترو سیاسي ناورینونو د پېښېدو اټکل کېدی شي چې ځینې یې دلته په ګوته کوو:

اټکلونه:

الف_ د بدیل مخنیوی: اوسنی واکمنه سیاسي ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرګې پورې په هېواد کې هېڅ یوه لویه سیاسي ډله او جبهه چې ددوی ګټو ته خطر او ضرر پېښولای شي رامنځ ته نه شي، دوی غواړي همدا حالت تر لویې جرګې پورې همداسې وساتي. که چېرې دوی تر بلې لویې جرګې پورې له یوځي پلوه همداسې برلاسي پاتې شي، نو بیا هم لویه جرګه تر خپل اغېزلاندې راوستلای شي، لکه څنګه چې دې جرګه کې امریکایانو او ملګرو ملتونو دوی ته د ویتو حق ورکړ او سولې ته دګواښ په پلمه یې دوی ته امتیازونه ومنل. نو بله لویه جرګه هم همداسې وګڼه. واکمنه انحصارګره ډله غواړي د زور او پیسو په وسیله د قوي اپوزیشن مخه ونیسي، هر مخالف ته د طالب او القاعدې نوم او رنګ ورکړي او د هغو د ځپلو لپاره د بهرنیو ځواکونو په تېره بیا د امریکایي ځواکونو پام راواړوي.

ب_ راتلونکی اساسي قانون: د راتلونکي اساسي قانون مسوده دیوه ځانګړي کمیسیون له خوا ترتیبېږي او لویې جرګې ته د تصویب لپاره وړاندې کېږي، په اساسي قانون کې به دوه موضوعګانې تر نورو زیاتې جنجالي وي، یوه د فېډریشن موضوع او بله د ملي ژبې موضوع. د فېډریشن پلویان اوس دومره ځواکمن نه دي، خو کېدی شي په افغانستان کې د یو مرکزي حکومت موضوع د زیات تائید وړ وګرځي، نو د پښتو ژبې هغه خپل حقوق چې د ۱۳۴۳ل کال اساسي قانون کې ورته ورکړل شوي او هېڅکله عملي نه شول، هغه هم کېدی شي له ګواښ سره مخامخ شي، ځکه چې اوس د پښتو ژبې هغه ډېر شعوري مخالفین په بشپړ واک کې

دي، دوی به اوس هڅه کوي چې پر کميسيون خپل فشار راولي چې د اساسي قانون ددې مادې متن بدل کړي او بيا به په لويه جرګه کې د خپلو پلويانو لـه لارې هڅه وکړي د پښتو ژبې حق سلب کړي. د فيډريشن او ژبې لـه موضوع پرته په اساسي قانون کې نورې موضوعګانې څکه د زيات تشويش وړ نـه دي چې هغـه پر ټول ولس، پر شمال وجنوب، ختيځ او لوېديځ يو شان تطبيقېږي.

ج ـ عمومي ټاکنې (انتخابات): په اساسي قانون کې به د انتخاباتو ماده هم راځي او کېدی شي د يوې بلې ځانګړې ضميمې په توګه د انتخاباتو قانون جوړ شي، د هېواد د راتلونکي سياسي برخليک او حکومت په ټاکلو کې د انتخاباتو قانون تر ټولو مهم رول ادا کوي، دلته مهمه خبره داده چې د انتخاباتو قانون د ټولنيز عدالت او ټولنيزو واقعيتونو پر بنسټ جوړېږي او که نه؟ دا هم تر اوسه معلومه نه ده چې د انتخاباتو د قانون بشپړ متن لويې جرګې ته وړاندې کېږي او که نه؟ که چېرې د راتلونکو انتخاباتو لايحه د بېړنۍ لويې جرګې د ځانګړي کميسيون د انتخاباتو په شان وي، نو بيا خو ښکاره خبره ده چې ټولنيز عدالت تر پښو لاندې کېږي، د بېړنۍ لويې جرګې د انتخاباتو يوه بېلګه به وړاندې کړو: په بېړنۍ لويه جرګه کې د لغمان لـه ولايت څخه ټول (۲۵) لـه لوګر څخه ټول (۱۸) خو لـه پنجشېر ولسوالۍ څخه لـه بېلابېلو لارو تر (۳۰) تنو هم زيات راغلي وو. د بدخشان اداري واحدونه لـه (۱۳) څخه (۲۸) ته پورته شوي وو. د انتخاباتو په قانون کې بـه حتما د اداري واحدونو او نفوسو خبره زياته مطرح کېږي. دې کې بيا د ټولنيز عدالت تـر پښو لاندې کولو اټکل زيات دی، يو خو دا چې په تنظيمواکۍ کې استاد رباني پـه خپل سر د تاجک مېشتو سيمو اداري واحدونه زيات کړي او د نفوسو پـه اټکل کې هم کېدی شي مبالغه وشي لکه په تېره لويه جرګه کې چې دا کار وشو، په بېړنۍ لويه جرګه کې د خوست يو وکيل محمداکبر نېکزاد استاد رباني ته د پارلمان د اشخاصو د ټاکنې په برخه کې وويل: "استاد در افغانستان شما (تاجيکها) اکثريت هستيد يا ما (پشتونها)؟" استاد رباني ورته وويل: "شما" نو نېکزاد صيب ورته وويل: " دا نو چې زه په لويه جرګه کې لـه هر لسو تنو څخه يو تن د

پارلمان د غړو په توګه ومنم نو دې کې خو ته اکثریت کېږې او موږ په اقلیت کې راځو. نو دا خو معلومېږي چې تاسو او د لویې جرګې کمیسیون له موږ سره درغلي کړې او زموږ حق مو سلب کړی. اکثریت مو په اقلیت بدل کړی. نو هغه پارلمان چې اکثریت په کې په اقلیت بدلېږي نو موږ یې ولې ومنو؟ ښه به دا وي چې له هر ولایت څخه دوه دوه تنه پارلمان ته راشي". استاد رباني چې د اکبر نېکزاد دا خبرې واورېدې نو غلی شو او ځواب یې نه درلود.

نو ګه د انتخاباتو په قانون کې بیا هم څوکې په همدې ډول وویشل شي، لکه د بیړنۍ لویې جرګې له خوا چې وېشل شوې وې. نو ښکاره خبره ده چې د انتخاباتو په نتیجه کې به یو ملي حکومت رامنځته نه شي. ځکه چې د هېواد اکثریت به په لومړي ګام کې له واکه محروم شي.

د- راتلونکې لویه جرګه: تر اوسه دا معلومه نه ده چې د راتلونکې لویې جرګې لپاره بیا انتخابات کېږي او که نه؟ یا همدا وکیلان لویې جرګې ته ځي؟ او که نه په دې برخه کې به څه کمی وزیاتی او یا غورچاڼ کېږي؟ او که غوراوی کېږي دا به دچا له خوا کېږي؟ د انتسابي غړو، وزیرانو او والیانو د ګډون مسئله به چې اکثره د واکمنې ډلې پلویان وو څنګه اوارېږي؟ دا ټولې هغه پوښتنې دي چې باید تر لویې جرګې ډېرې دمخه سپینې او اوارې شي. که لویې جرګې ته د همدې انتسابي غړو په ګډون همدا ترکیب بیا راشي او واکمنه ډله هم تر هغه وخته په هېواد کې قوت کې پاتې وي او بهرنیان یې هم همداسې ملاتړ وکړي، نو داسې دې وګڼل شي چې نه به داسې اساسي قانون تصویب شي چې هغه پر عدالت ولاړ وي او نه به هم د انتخاباتو عادلانه قانون.

هـ- راتلونکي انتخابات: راتلونکي انتخابات د راتلونکې لویې جرګې، اساسي قانون او د انتخاباتو د لایحې له کیفیت څخه ښه څرګندېږي، که چېرې لویې جرګې ښه ورتیا درلوده او د پوره عدالت پر بنسټ یې اساسي قانون تصویب کړ او تر هغه وروسته د انتخاباتو قانون هم د ټولنیز او ملي انډول او عدالت پر بنسټ ولاړ و. نو بیا خو د راتلونکو انتخاباتو نتیجې هم

مثبتې بوله. کله چې د انتخاباتو نتيجې د عام ملت د هيلو ښکارندويې وي، نو د هغو پر اساس به جوړ شوی حکومت هم ملي او د ولس د خوښې وړ وي او که په پورته ټولو مسايلو کې درغلي شوې وه، نو حکومت يې هم همداسې بې کفايته او بې ثباته وګڼه.

و ـ د ټاکنو د نتيجو تضمين: تر ټولو ستره او سياسي وېره د انتخاباتو د نتيجو تضمين دی، که چېرې په افغانستان کې رښتيني انتخابات هم وشي او د ولس د خوښې استازي په ټاکنو کې غوڅ برې هم ترلاسه کړي، خو دې سره سره بيا هم واکمنه نظامي ډله د واک له اساسي لېږد څخه ډډه وکړي نو ايا داسې کوم تضمين او سرچينه شته چې واکمنه ډله دې ته اړه کړي چې واک نوي منتخب حکومت ته پرېږدي؟

په خواشينۍ سره بايد ووايو چې تر اوسه داسې کوم تضمين او د واک کومه بله سرچينه نه شته چې واکمنه ډله واک پرېښودو ته اړه کړي. په افغانستان کې اوس د واک اساسي سرچينې بهرني پوځي ځواکونه او په کورنۍ کچه د نظار شورا پوځي سياسي ډله ده. بهرني پوځونه نه غواړي چې په افغانستان کې د ټولنيز عدالت د تضمين او تامين لپاره خپله وينه قربان کړي، غوره مثال يې همدا تېره بهرنۍ لويه جرګه ده.

دا واقعيت ټولو ته څرګند دی. چې که پخوانی پاچا اعليحضرت محمدظاهرشاه په لويه جرګه کې ځان کانديد کړی وای نو (۸۰ ـ ۹۰) سلنې وکيلانو ښځه ته رايه ورکوله. خو د نظار شورا د مخالفت له وجې هغه ځان کانديد نه کړ او امريکايانو نه غوښتل له نظار شورا سره د جګړې او يا د هغوی د خپګان په بيه د شاه ملاتړ وکړي، په دې وخت کې له ملګرو ملتونو او امريکايي پوځونو پرته بل مطرح قوت نه و چې پر نظارشورا باندې يې د زور له لارې د ولس حق منلای وای. کله چې پخوانی پاچا له خپلې کانديدۍ تېرشو، نو په کانديدانو کې تر ښاغلي حا... رزي بل غوره شخص نه و، نو څکه وکيلانو هغه په ډېر اکثريت يانې (۱۵۰۰) رايو څخه په (۱۲۹۵) رايو د هېواد د مشر په توګه په دې نيـ... چې د اوسنۍ واکمنې ډلې انحصاري واک پای ته ورسوي.

خو کله چې د حکومت د جوړېدو خبره شوه بیا له جرګې څخه واک واخیستل شو او خبره د پردې شاته ولېږدول شوه. نظار شورا څکه اساسي پوستونه او کابینه انتخاباتو ته وړاندې نه کړه چې دوی پوهېدل د انتخاباتو له لارې یې نه شو ګټلای. د لویې جرګې د رئیسه هیئت د پنځو څوکیو لپاره انتخابات دوی ته غوره بېلګه وه، چې د نظار شورا یا پنجشېر ولسوالۍ دکاندیدانو له جملې څخه یو تن هم بریالی نه شو، نو کله چې د جرګې د رئیسه هیئت څوکۍ نه شي ګټلای، نو وزارتونه به څنګه وګټي؟

همدا علت و چې بیا یې له خپل نظامي زور څخه ګټه پورته کړه، کرزي صیب امریکایان او ملګري ملتونه یې دې ته اړ کړل چې اساسي وزارتونه بیا دوی ته ورکړي او بیا په داسې وخت کې یې جرګې ته اعلان کړي چې د مخالفت لپاره هېڅ وخت پاتې نه وي. د کابینې تر معرفۍ څه موده وروسته په یوه خصوصي غونډه کې ښاغلي کرزي صیب دا اعتراف کړی و چې: " موږ په لویه جرګه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو ترجیح ورکړه". له "سولې ته ترجیح" څخه دښاغلي کرزي مقصد دادی چې نظار شورا اخطار ورکړی چې "که چېرې د کابینې په ټاکنه کې زموږ شرطونه ونه منل شي نو موږ به کابل په وینو ولمبوو". نو کرزي صیب څکه غوره وبلله چې څه که عدالت تامین نه شي نو لږ تر لږه خو به موقتي سوله رامنځ ته شي، نو د راتلونکو انتخاباتو د مثبتې نتیجې د تطبیق او تضمین لپاره هم همدا وېره شته چې بیا به د بېړنۍ لویې جرګې پېښې تکرارېږي.

اوس پوښتنه داده چې راتلونکې لویې جرګې، اساسي قانون، انتخاباتو او منتخب حکومت ته د دومره تشویشونو او اټکلیزو خطرونو د مخنیوي لپاره د حل کومه لاره هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې په ځواب کې باید وویل شي چې د حل لارې شته، خو دا د حل لارې زیات کار، زغم، پوره تدبیر او زیاته قرباني غواړي، دلته به څینو حل لارو او وړاندیزونو ته هم اشاره وکړو:

وړاندیزونه:

۱. **د یوه ملي سیاسي بدیل جوړول:** د اوسني انحصار د مخنیوي لپاره تر ټولو ضروري خبره د یوه افغانشموله سیاسي بدیل جوړول دي. په دې سیاسي بدیل کې باید په افغانستان کې د ټولو قومونو د استازي تمثیل وشي، که چېرې داسې وشي نو د یوې ځانګړې ډلې د انحصار ماتېدل ډېر اسانېږي، اوسنی انحصارګره ډله غواړي تر راتلونکې لویې جرګې او انتخاباتو پورې هم سیاسي حالات او هم نظامي وضع همداسې پاتې شي او په دې موده کې کوم قوي مخالف تحریک سر راپورته نه کړي، که چېرې حالات همداسې بې تحرکه روان وي، نو د اوسنی سیاسي نظامي ډلې د برې اټکل زیاتېدی شي.

۲. **د لویې جرګې د وکیلانو رول:** که چېرې د راتلونکې لویې جرګې لپاره بیا له سره ټاکنې کېږي، نو باید د هغو لپاره سم ترتیبات ونیول شي او هغه نیمګړتیاوې چې په بېړنی لویه جرګه کې وې د هغوی د مخنیوي لپاره باید هڅه وشي، کوښښ دې وشي چې غوره ملي او مسلکي شخصیتونه لویې جرګې ته ولېږل شي، ولایتونو او ولسوالیو ته د زیات وکم سهم د ورکړې هغه نا انډولي چې په بېړنی لویه جرګه کې وه هغه باید بیا تکرار نه شي او که چېرې همدا وکیلان بیا لویې جرګې ته ځي او یا په کې غورچاڼ کېږي، نو ددې لپاره باید یا یو بېل ناپېیلی کمیسیون وټاکل شي چې د هېڅ سیاسي ډلې اغېز پرې پروت نه وي او یا دې هم د هر ولایت له خپلو وکیلانو یوه یوه جرګه جوړه شي او هغوی دې له خپل منځه لویې جرګې ته غوره او مسلکي کسان ور وپېژني، په دې لویه جرګه کې د مسلک پر خاوندانو ځکه زیات ټینګار لازم دی، چې دا د اساسي قانون د تصویب لپاره جوړېږي، نو د فن او مسلک خاوندانو ته په کې ډېره اړتیا لیدل کېږي، که لویې جرګې ته په رښتیا هم ډېر غوره غوره وکیلان لاړ شي نو زیات اټکل دی چې دوی به په هېوادنی کچه غوره پرېکړې وکړي او د اساسي قانون هغه مادې چې د ملت د ګټو پر ځای د ځینو خاصو ډلو د نظر او ګټو د تمثیل لپاره وړاندې کېږي د هغو مخه به ونیسي.

۳. د انتخاباتو څانګړی کمیسیون: د انتخاباتو څانګړی کمیسیون باید بشپړ ناپېيلي او د ملګرو ملتونو تر مستقیمې څارنې لاندې کار وکړي، د واکمنې ډلې او نورو تنظیمي ډلو تر اغېزې لاندې باید نه وي. انتخابات هم باید د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې ترسره شي. د انتخاباتو طرزالعمل باید روښان او د عدالت پر بنسټ ولاړ وي، که چېرې سیمه ییزه، ژبنۍ، قومي او تنظیمي لېوالتیا په کې په پام کې نیول شوې وي او په انتخاباتي حوزو کې د څوکیو او یا استازو شمېر ناعادلانه وي، نو مخکې تر دې چې عملي انتخابات پیل شي ـ باید سمون په کې راوستل شي، که د انتخاباتو د ناعادلانه طرزالعمل له مخې عادلانه ټاکنې هم ترسره شي نتجیه به یې منفي وي، د ساري په توګه که د انتخاباتو په طرزالعمل کې یوې ولسوالۍ ته (۱۰) څوکۍ او یوه ولایت ته (۱۰ یا ۱۲) څوکۍ ورکړل شي نو دا عدالت نه دی. د بېړنۍ لويې جرګې د طرزالعمل له مخې پنجشېر ولسوالۍ (۹) څوکۍ، لوګر او نورستان ولایت ته (۱۷) (۱۷) څوکۍ ورکړل شوې وې، خو وروسته د بنځینه استازو او نورو غړو په ګډون له پنجشېر ولسوالۍ څخه (۳۰)، له لغمان څخه (۲۵)، له نورستان څخه (۱۹) او د لوګر څخه غالباً (۱۸) کسانو ګډون کړی و، نو که دا او دې ته ورته نورې دا ډول هڅې کېږي، نو دا به طبعاً انتخابات تر پوښتنې لاندې راولي، که فرضاً د انتخاباتو طرزالعمل له دا ډول بېلګو څخه ډک وي. نو بیا انتخابات څکه ضرور نه دي چې طبعاً یې همغه خلک ګټي چې چا پر طرزالعمل خپل دا ډول نظر او غوښتنه تحمیل کړي. په تنظیمي پړاو کې د اداري واحدونو خبره بله لانجمنه مسئله ده، که د هغو پر بنسټ نویو زیاتو شویو اداري واحدونو ته امتیازات ورکړل شي، نو بیا به اکثره مستحق ولایتونه او د هغو اوسېدونکي زیانمن شي، د تنظیمي پړاو له مخې د پنجشېر یوه ولسوالۍ پر څلورو ولسوالیو بدله شوې، لغمان ولایت هم څلور ولسوالۍ لري، مانا دا چې لغمان او پنجشېر ولسوالۍ ته به یو ډول حقوق ورکول کېږي، که چېرې د انتخاباتو کمیسیون هم د بېړنۍ لويې جرګې د کمیسیون لاره تعقیب کړه نو څرګنده خبره ده چې عدالت تر پښنو لاندې کېږي.

د اداري واحدونو تر څنګ د نفوسو شمېر بله جنجالي مسئله ده چې د انتخاباتو کميسيون به ورسره لاس وګرېوان وي. په افغانستان کې هېڅ قوم هم پر خپل هغه شمېر چې په ځينو احصائيو کې ښودل شوى قانع نه دى، اکثره احصايې هم دقيقې نه دي، نو که د نفوسو د همدې اټکلي شمېر له مخې ولايتونو او ولسواليو ته سهم ورکړل شي، ځينې نور به پرې څکه قانع نه شي چې هېڅوک تربل ځان کم نه ګڼي او که په انتخاباتو کې نفوس په پام کې ونه نيول شي نو دا هم لويه بې انصافي ده، که چېرې د ملګروملتونو له خوا واقعيت ته کومه نږدې احصائيه وي، نو هماغه دې په پام کې ونيول شي، هم نفوس او هم اداري واحدونه دواړه دې په پام کې ونيول شي او که دقيقه احصائيه نه وي، نو د هرې سيمې او په مجموعي ډول د هېواد د نفوسو تر دقيقې سرشمېرنې پورې دې انتخاباتي سيستم تر تنظيمي اداري دمخه اداري واحدونو له مخې اعيار شي. هغه ولايتونه چې په ښکاره تر نورو لوى دي او زيات نفوس لري لکه کابل، ننګرهار، کندهار، هرات، مزارشريف او پکتيا دوى ته دې تر نورو ولايتونو نسبتاً زيات سهم ورکړل شي او نورو ولايتونو ته دې مساويانه ونډه ورکړل شي، کله چې تر منتخب حکومت وروسته په هېواد کې عمومي سرشمېرنه وشوه بيا دې په نورو انتخاباتو کې هم اداري واحدونه او هم نفوس دواړه په پام کې ونيول شي، لنډه دا چې د ښېرنۍ لويې جرګې د ځانګړي کميسيون له خوا چې داخل کومه بې انصافي شوې وه هغه بايد بيا تکرار نه شي.

۴. د انتخاباتو د نتيجو د برې د عملي کولو تضمين: ډېر زيات احتمال دى چې تر انتخاباتو پورې به په افغانستان کې ملي پوځ او ملي پوليس (ځارندوى) جوړ نه شي، البته تر اوسني حالت به يو څه پرمختګ وشي، خو د داسې ملي پوځ او ملي پوليسو جوړول چې د ولس زړه پرې راټول او ډاډه شي تر هغه وخته ستونزمن برېښي، که چېرې اوسنۍ واکمنه ډله په همدې ډول له خپل نظامي او سياسي زور سره په واک کې پاتې وي، نو طبيعي خبره ده چې نه يوازې پر ټاکنو خپل اغېز غورځولاى شي، بلکې د هغو تګلورى هم بدلولاى شي، که چېرې همدا ډله انتخابات وګټي نو بيا يې د نتيجې د عملي کولو لپاره تضمين ته څکه اړتيا نه پيدا کېږي چې خپله

همدوی دي نو دوی به په خپله دولت هم جوړوي او خپل نظامي دريځ به هم غښتلی کوي. خو که چېرې د دوی مخالفينو انتخابات وګټل لکه په تېره لويه جرګه کې چې تقريباً اکثره وکيلان د دوی له انحصار سره مخالف وو، نو بيا به څه کېږي؟ واکمنه ډله به په خپله خوښه نظامي او سياسي واک پرېږدي او که نه؟ په هېڅ ډول فکر نه کېږي چې هغوی دې په خپله خوښه واک پرېږدي. که فرضاً ډېر زيات نړيوال سياسي فشار پرې راشي نو بيا به هم ووايي چې څه ملکي برخه يې د منتخب حکومت خو د نظامي چارو امتياز بايد موږ سره وي، ځکه چې د "طالب او القاعدې پر ضد مو جګړه کړې ده؟!!" نو که بيا هم همداسې حکومت چې نظامي چارې يې د تنظيمي اشخاصو او ملکي چارې يې د ملت د استازو له خوا ترسره کېږي رامنځ ته شي ګومان نه کېږي چې ډېر دوام به وکړي. تل به ملکي حکومت د پوځي هغو له خوا ترګواښ او خطر لاندې وي. نو تر ټولو ښه لاره يې داده چې يو نړيوال سياسي او پوځي تضمين موجود وي. ګومان نه کېږي چې امريکايي پوځونه او نړيوال سوله ساتي ځواک تر راتلونکو انتخاباتو دمخه له افغانستان نه پښې سپکې کړي، ځکه که دوی ووځي د اوسني حکومت عمر هم شايد را لنډ شي.

نو ښه لاره خو داده چې د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې سوله ساتي ځواکونه تر نويو انتخاباتو پورې د اوسنۍ واکمنې ډلې ټولې ملېشې بې وسلې کړي او د ملي پوليسو او ملي اردو د جوړولو کار دې ډېر زيات ګړندی کړي، په ملي اردو او پوليسو کې بايد د جهاد او الحاد په نومونو د تنظيمي اشخاصو او ټوپکوالو داخلول بند شي. د بن کنفرانس پرېکړې هم وايي چې له کابل ښار څخه بايد ټول وسلوال کسان ووځي. تر هغه چې کابل ښار له وسلوالو ملېشو څخه پاک نه شي او د ملګرو ملتونو تر چتر لاندې سوله ساتي ځواکونه او همدارنګه د نړۍ ستر زبرځواکي؟ د امريکا متحده ايالتونه، انګلستان او نور مطرح هېوادونه په افغانستان کې د راتلونکو انتخاباتو د نتيجو تطبيق تضمين نه کړي او افغان ملت ته يې ډاډ ورنه کړي راتلونکي انتخابات به بې باوره او بې نتيجې وي.

پوهاند دکتور مجاور احمد زيار

د افغانستان اوسنی ژبتو کمیز رغښت

(Ethno – Linguistic composition of Afghanistan)

پورتنۍ ليکنه چې د پوهاند صاحب زيار يوه ژوره څېړنيزه او پوهنيزه ليکنه ده، د "پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې" خپره شوې ده او د ليکنو له دغې ټولګې سره سمون خوري. ځکه درانه لوستونکي د نوموړې ښوونيزې ليکنې لوستلو ته رابولم چې د اثر په شپږم څپرکي کې (۲۶۸ ـ ۲۹۸ مخونو) بشپړه راغلې ده.

په مينه اومننه

ډاکټر جاويد

ډاکټر جاوید

د افغانستان په شمال کې
د طالب او القاعده په نومونو د پښتنو وژنې

د لیلي دښته یوازې دښته نه ده
چې له مني نه یې زه پکښې مدفون یم
هره دښته د وطن لیلي - لیلي ده
زه د خپل وطن له سره تېر مجنون یم

یادښت:

د روان زیږدیز کال د اګست په پیل کې د همدغه کتاب چې اوس یې تاسې لولئ د لیکنو د راټولو هوډ وکړ او د همدغې مقالې تر سرلیک لاندې مې موضوع ښاغلي ډاکټر سبحان هاتفي ته وسپارله. هغه په ورین تندي ومنله. خو وروسته بیا ښاغلي هاتفي صاحب زیات بوخت شو، او د نومبر تر اومې نېټې پورې مې په دې اړه د هغه له خوا کوم احوال تر لاسه نه کړ، نو پرېکړه مې وکړه چې د په همدې برخه کې په مطبوعاتو کې خپرې شوې مستندې لیکنې او راپورونه ستاسې په وړاندې کېږدم.

په دې کې خو هيڅ شک نه شته، چې پښتانه له خپلې ژبې سره ګډه رېښه لري او د مېشتېدنې اولېږدېدنې لومړني مرکزونه يې د هندوکش شمالي برخې دي. چې ګڼو بهرنيو څېړونکو او ختيځپوهانو لکه، ګايګر، ډاکټر مارګنستېرزن او ډېرو نورو په اثبات رسولې او همداراز يو شمېر افغاني څېړونکواوپوهانو هم په خپلو اثارو کې ورته اشاره کړې ده.

که چېرې مونږ د خپل تاتوبي د لېږديدنو لنډ تاريخ ته ځير شو نو د موتنګرې په قول په منځنۍ اسيا کې د کمونستانو تر واکمنېدو وروسته (۱۹۱۷ - ۱۹۲۶) څه له پاسه نيم مليون په تېره بيا تاجک او ازبک کډوال زمونږ هېواد ته راوکوچېدل او ګڼ شمېر يې د افغانستان په شمالي سيمو کې مېشته شول او د هغه مهال افغاني واکمنانو په ډېره ورينتدي او اسلامي روحيه ځمکې او افغاني هويت وروبخښل

(رښا او دفاع. د محمد حسن سهاک ليکنه)

خو د ډېموکراسۍ له لسيزې را په دېخوا کله چې د افغانستان په اساسي قانون کې پښتو د ملي ژبې په توګه ومنل شوه، روسيې د همدغو کډوالو په مرسته د اقليتونو او مليتونو د مارکسېستي اصطلاحاګانو او اطلاعاتو په مرسته زمونږ د ملي کور د ورانېدو بنسټ کېښود، چې په يو اړخيزه توګه د پښتنو پر وړاندې، ان تر ننه دوام لري.

"د ټولنپوهنې علم، په بېلا بېلو ټولنو کې ورځنی ژوند او سياسي چارو دا ثابته کړې چې اقليتونه يا لږکي په هره ټولنه کې د هغې د اکثريت په اندول بې ثباته وي، له استثنايي حالاتو پرته دوی هغه وخت زيات سر راپورته کوي چې هېواد له عمومي بحران سره مخ وي او همدا حالت دوی د خپل خان او ژوند د خوندي‌ساتلو او د خپلو غوښتنو د لاس ته راوړلو وخت بولي. ان که د دوی غوښتن په د ټولنې او د هېواد له ملي ګټو سره په تضاد کې هم وي. هر هغه ټولنه چې لږکي ولري په خپل ځانګړې موقعيت او حالت کې د خپلو اقليتونو له دې ډول غوښتنو سره مخ وي. اقليتونه کېدای شي مذهبي وي او يا کيدای شي قومي وي. هغه هېوادونه او ټولنې چې ګڼ قوميزه وي له دې ستونزو سره مخ وي. په ځانګړې ډول هغه ټولنې چې

اقليتونه يې له نورو هېوادونو سره قومي او مذهبي اړيکي لري، په خطرناک ډول له دې بحران سره مخ وي.

افغانستان هم له هغو هېوادونو څخه دی چې د يو لوی (اکثريت) قوم تر څنګ ځينې واړه قومونه او مذهبي لړکي هم په کې ژوند کوي. دا اقليتونه کېدی شي پر دوو کټګوريو ووېشل شي: يو هغه لړکي چې له بهرنيو هېوادونو سره ژبني، قومي او مذهبي اړيکي لري او په اصطلاح د طمعې، لمسونې، هڅونې او پاروني اصلي سرچينې يې هم هماغه هېوادونه وي.

دويم هغه ډول اقليتونه دي چې تر هېواد دننه ژوند کوي، ځانګړې ژبه، تقريباً ځانګړی کلتور لري، خو له بهرنيو هېوادونو سره قومي اړيکي او نور ټينګ تماسونه نه لري.

افغاني ټولنې ته د لومړي ډول اقليتونو د حقوقو مدعيان د زيات خطر او سر دردی سبب کېږي. په دې لړکيو کې تاجکان، چې د پخوانې شوروي له تاجکستان او له ژبني پلوه له ايران، ازبکان چې د پخواني شوروي له ازبکستان او هزاره ګان چې له مذهبي پلوه له ايران سره اړيکي لري، ځينې وختونه په افغانستان کې د خپلو قومي، ژبنيو او مذهبي "حقوقو" د تلف کېدو چيغې پورته کوي.

سره له دې چې افغانستان يو داسې هېواد و چې د اقليت او اکثريت خبره په کې چندان مطرح نه وه، که ظلم هم شوی، نو پر ټولو شوی او که د سوکالۍ لمر هم لګېدلی نو پر ټولو لګېدلی دی. البته د ځينو واکمنو له خوا به د پردي تېري د مخنيوي او اقتدار ته د خطر د له منځه وړلو په نيت پر کوم ځانګړي اتنيکي ګروپ فشار راوړل شوی وي، خو دا ټولتال په دې مانا نه دي چې ګڼې چا پر کوم ځانګړي اقليت ظلم او تعدی کړې دي. د نفوس په انډول په افغاني ټولنه کې تر ټولو خراب ژوند د پښتنو و او دی، يوازې د کوچيانو پښتنو له خواريو ډک ژوند او د هغو د وګړو شمېر. د افغانستان د هر اول، دويم او درېيم اقليت له وګړو څخه زيات دی، پاتې نور پښتانه لا خو پر ځای پرېږده. له دې سره سره بيا هم په افغانستان کې ځينو اقليتونو ته منسوب اشخاص په قراره کېنناستل او له لرې او نژدې

سرچینو سره یې اړیکې ټینګ کړل. یا هغوی ورسره اړیکي وساتل او په افغانستان کې یې د "اقلیتونو"، محرومو اقلیتونو "ملیتهای ستمدیده" او په نورو نومونو شعارونه پورته کول.

له پخوا زمانې راهیسې روسان په دې ګروهه وو چې د منځنۍ اسیا د قومونو تر اپل کولو وروسته به د افغانستان ځیني سیمې هم د همدغو قومونو د قومي اړیکو په واسطه اپل کړي، خو ځینې پښتانه د دوی پر دې نیتونو پوه وو. نو د روسانو د احتمالي او یا هم څرګند او جدي خطر پر وړاندې یې پښتانه په شمال کې د یوه پولادي دیوال په توګه ودرول او هم یې د هغه ځای شاړې ځمکې پرې ابادي کړې. روسان هم ارام کېنناستل او خپلې هڅې یې پیل کړې. کله چې د افغانستان په اساسي قانون (اعلیحضرت محمد ظاهرشاه د وخت) کې پښتو ژبه رسمي او ملي اعلان شوه، نو روسانو د یوې تبصري په ترڅ کې وویل: "د افغانستان د دولت سیاست د پښتو پالنې پر لوري روان دی".

دویمه سقاوي، سمسور افغان

بې وزله افغانانو لا د شوروي پوځ او بیا ورځېرمه دویمې سقاوي وروسته د سولې اوهوساني دمه نه وه ایستلې چې د سپتمبر یوولسمې د بدمرغۍ غبرګون هم زموږ پر ولس وروتپل شو. تر نوموړې نېټې وروسته زموږ مظلوم ولس چې د امریکا تر سختو اوغیر انساني بمباریو لاندې شو، د "الجزیره" تلویزیون د ارقامو له مخې څه له پاسه ۶۳ زره افغانان په شهادت ورسېدل، شمالي ټلوالي ته یو ځل بیا موقع په لاس ورغله چې د کلدارو او روبلو ځای ډالرو ونیو. په دې ترڅ کې امریکا د خپلو موخو د ترلاسه کولو لپاره پر هغو کسانو تکیه وکړه چې په افغانستان کې د ترهګرۍ (ټروریزم) بنسټ اېښودونکي، د مخدره توکیو دقاچاق مافیا او د همدې مظلوم ملت ښکاره او څرګند جنایتکاران دي.

عام ولس او څېړونکیو دا تمه لرله چې په دې ځل به د امریکا دا نوی سیاست څه نا څه د دوی په ګټه وي او د هېواد د بیارغونې کار به په ډېره چټکۍ پر مخ لاړ شي. څه له پاسه درې نیم میلیونه کډوال به په تېره بیا له

ګاونډیو هېوادونو څخه ژر بېرته هېواد ته راستانه شي او همداراز په سوله او امن کې به د کاروبار او عزت څښتنان شي، خو دا د عام ولس یو خوب و، چې نه یوازې هېڅکله رښتیا نه شو، بلکې په ځانګړې توګه د پښتون تبر پر ضد د هېواد په هر ګوټ کې د وژنو، تېلوژنو او نورو جنایتونو لکه د کورونو، شتمنیو غلاوې او بې ناموسۍ د قومي تصفیې تر بریده دود شوې او د دې جنایتونو او بې ناموسیو ریکارډ ــ فاشیزم، سهیونیزم او ستالینیزیم ته پېغور شو.

هو، په دې ځل بیا د شمالي ټلوالې جنایتونه لکه تېر ځل چې د روسیې، ایران او نورو غلیمو هېوادونو له خوا رهبري شوي وو او د جنرال مالک او د شمالي ټلوالې د نورو غړو له خوا په نامرده ـ غیر افغاني، غیراسلامي او غیرانساني عمل چې په زرګونو تشلاسي طالبان او د طالب په پلمه د شمال بې وزله اوسېدونکي پښتانه یې په ډله ییزه توګه په ډېر بربریت سره ووژل، نه یوازې دا چې بې محاکمې پاتې شول، بلکې نن د امریکا په پلوۍ دغه بې فرهنګه قاتلین او ګوډاګي داړه ماران د سولې حامیان او مدعیان هم وبلل شول او دا خو لا څه چې دغه نالوستي غله زموږ د مظلوم ملت پر ضد پر جنرالۍ، ستر جنرالۍ، مارشالۍ او ان وزارتونو هم ونازول شول، چې سلیم عقل یې په هیڅ وجه نه شي منلی. په هېواد کې د تنظیمي سیالیو ځای پردو غلیمانو ته د یو څو ډالرو په بدل کې د جاسوسۍ ناوړه عمل په تولیزه شمالي ګډۍ (ټلوالې) او په ځانګړي توګه د نظار پنجشېرۍ او منفورې مافیا ورځنۍ روزي وګرځیده، چې په وجه یې ډېرې پښتون مېشتې سیمې، کورنۍ او د پښتنو مخور مشران د طالب یا القاعده په نامه شهیدان کړای شول چې تر ننه دوام لري او د همدغه ګوډاګیتوب په مرسته له دې کمکۍ ولسوالۍ څخه د منځمهالې ادارې شپږ ناأهله کسانو ځانونه په زور وزیران او په څنو نورو وزراتونو کې جګپوړي استازي وټاکل، څکه نن یې رښتینی مظلوم افغان ولس له خوږ ګوتې تینګ او یرغمل نیولی او هرې لوړې څوکۍ ته د رسېدو معیار یې له پوهې او وړتیا څخه پر پنجشېریتوب او دویم پړاو کې د شمالي ټلوالې غړیتوب اړولی دی. د

ایران او روسي په مرسته کابل ته د یو بین المللي جاسوس د عکسونو لپاره چاپخونی راوړل شوې او د دوی د عبادت معبود ګرځېدلي، چې پر ټول ولس یې غواړي وروتپي او سلو زر نور ورته جنایتونه چې یادون یې د دې کمکۍ ټولګې له وسه پورته ښکاري، خو د افغان شهیدپال تاریخ یې د حساب او عدالت تر ورځې تکي په تکي په پام کې ساتي او ثبتوي.

د دې ټولو غلاوو، وژنو، ډلوژنو او بې ساري جنایتونو په اړه به ډېري رسالې او پند پند مستند کتابونه چاپ شي او د نړۍ په سینماګانو کې به یې په اړه فلمونه خپاره شي، چې بیا به هم لږ وي، خو موږ دلته د مشت نمونې خروار په توګه یوازې د یو څو بهرنیو ژورنالیستانو او دوو هېوادوالو سترګو لیدلی حال په پوره امانتدارۍ سره راخلو او هیله ده چې د دغه ویده ولس د خبرتیا، ویښتیا او یووالي لپاره د اسرافیل شپېلۍ وګرځي، تش په نامه قبیله پرستۍ او سیمه ییزو توپیرونو ته شا کړي او ټول مجرمین او بې رحمه قاتلین په یو غږ د عدالت محاکمې ته وړاندې کړي.

د قعلـه جنګي قصابه

د لومړي ځل لپاره د قلعه جنګي په اړه دقيقترين او بوړنوونکی راپور

•

وروسته لـه يوې اوونۍ خوني جګړو په سلګونو عربان او لـه پرديو وطنو راغلي فدايان او طالبان پـه دې کـلا کې پـه داسې توګـه ووژل شول چې د انسـانيت پـه تـاريخ کې بـه د مـثال پـه توګـه يادېږي؛ څکـه چې دوی د جنګي کلا بغاوت پـه نـوم لـه دغـو محاصره شـويو کسـانو سره هغـه څه وکړل چې د شريف وجدان خاوندان يې هېڅکله هم نه شي تبرئـه کولی. خو زه نه پوهېږم پـه هغـو درواغجنو او غلطو راپورونو چې جنرال دوستم او امريکايي سرتېرو خبري رسنيو تـه ورکـړي، تـر څـه حـده د دې قصـابخانې پـه بربريـت پـرده غوړلې؟ خو زه پـه داسې حال کې هلته ورسېدم چې ګڼ شمېر مړي پراته وو، د هر لاش پـه سر دوو دريو خړ پړو خدرو سپيانو خپلې ژامې او پنجې ښخې کړې وې او داړل يې.

د دغـو مړو په منځ کې يو څو اسونه هم مړه پراته وو چې سپيانو يې خېټې څيرلې وې او بد بـوی تـرې لتېـدو. يـو بـل زخمـي اس هـم تـړل شـوی و چې د زخمونـو او درد لـه وجې لېوني شوی و. پورته پورته غوړځېدو او زګيروی يې خوت او چيغې يې وهلې، يوه پښه يې په لاندې بند کې پرې شوې وه، پورتـه پـه کړکيو کې څوکسـه مليشـې ورتـه ناسـت وو او خـنـدل يـې، دوی تـه د اس وحشي شغار او زخمونو د يوې ډرامې حيثيت درلود چې دوی په ډېر لذت او خوند ورتـه پـه تماشا بوخت وو. اقلاً پـه لږ نژدې فاصلـه کې يو دوه سوي

ټانکونه او څو سوي ډاټسنې هم پرتې وې، دغه ټانکونه د شمالي ټلوالې (دوستم د مليشو) وې، خو ډاټسنې د عربانو مربوطې وې.

د کلا په لويه دروازه چې ورننه شوم، نو کتل مې چې يو روسي غولپيکر ټانک په پولادي چينونو سره د کتار پرتو مړو او زخميانو پر سر ورخېژوي، د کتلو تاب مې نه درلود. هلته به د زخميانو د لااله الا الله فريادونه اورېدل کېدل. دغه اوازونه به ډېر لوړ شول، ټانګ به چې څومره نژدې کېدو د دوی د لا اله الا الله اوازونه به هم لوړېدل. د کلا پر بامونو بې شمېره مليشې ولاړ وو او له صحنې څخه په لذت اخېستو سره يې د مړو او زخميانو سرنوشت ته خندل. د مړو او زخميانو او ژونديو اسيرانو لاسونه او پښې سره ګډ تړل شوي وو او ټول په يوه اوږد کتار د چيندار ټانک مخې ته اچول شوي وو. د ټانک پر سر يو ازبک افسر له پيکا ماشيندار سره ناست و، مردکي اوګردنه يې تر غاړې او ملا تاو کړې وه، غټ کاڼي يې هم څنګ ته ايښي وو، ده به د پرتو کسانو سيل کاوه، اوکه به له دوی نه چا سر پورته کاوه او يا غوښتل به يې چې د ټانک له چين څخه ځان وژغوري، نو په همدې غټو کاڼو به يې پر سروېشتو، په همدې عجيب حالت کې يو مليشه د يوه مړه په خوله لګيا و او د سرو زرو غاښ يې ترې ايستو، په داسې حال کې چې سپي يې هم د همدې مړي په خېټه بوت و.

بله خوا د بامبوټي پر سر د فيروزيي ګمبدې (چې په چونې او ژېړو خاورو رنګ شوې) څنګ ته په مورچل کې د CIA افسر د يوه مړي لاش په داسې حال کې پروت دی چې يو عرب مجاهد له تړل شويو بمونو سره ځان پرې اچولی او د دواړو غوښې يې باد باد کړې دي، خو په مورچل کې د دواړو مړو د وجود زياتې برخې پاتې دي، په يوه بله مورچه کې دوه تکي عرب ځوانان په داسې حال کې مړه پراته دي چې د دواړو تر منځ د لاسي بم کړۍ تړل شوې او په مجرد د دې چې څوک دغه مړي وښوروي او يا يې سره بېل کړي، نو بم به هم ورسره والوځوي، بله خوا ته د يوې بلې خاورينې ګمبدې لاندې د زېرزميني لور ته د زينو لاندې لاره ده، نه پوهېږم په زېرزميني کې به څومره مړي پراته وي؟ ډېر څه په کې نه معلومېږي، ځکه چې ډېره ژوره او تياره وه، لرګيني زينې يې هم سوې وې، د سويو انسانانو بوی ترې

راخوت، چې سړی د لوګو او بوی زغم نه درلود. ووېرېدم او په بېړه بېرته ترې راستون شوم.

کلا ډېره لويه ده، هره خوا په کې سوړې او زېرزمينۍ او لغمونه دي. په ځينو زېرزمينيو کې مرداري او چټلې اوبه هم راغونډې شوې او د دغو مردارو اوبو پر سر تور تور مړي پراته وو.

د کوټو او زېرزمينيو د باندې ګډې وډې مليشې ګرځېدې راګرځېدې، چا پلنګي درېشي، چا ګوپيچې او چا برګ برګ څادرونه تر سر تاو کړي وو، د اکثرو مليشو عسکري بوټونه او د ځينو سسوړې په پښو وې. په دوی کې ځينې مليشې لګيا وې او د مړو لباسونه او بوټونه يې ايستل، د يوه مړه عرب پښو ته يو سورمخی جنګيالی ناست و او د هغه کرمچ يې را ايستل، ده په داسې حال کې چې د مړي يو کرمچ په خپله پښه کړی و او بله پښه يې لوڅه وه او غوښتل يې د مړي دويم کرمچ هم راوباسي، په داسې حال کې چې خپلې سسوړې (لېرېن بوټونه) يې د مړو خوا ته ورغورځولې وو. د کلا هرې خوا ته چې سترګې اړوې د بربادۍ او دهشت مناظر تر سترګو کېږي. هره صحنه او هره منظره د انسان زړه ګروي، هره خوا مړي او زخميان پراته دي، هره خوا وېرانۍ او بربادۍ ديو هره خوا پرې کړي سروڼه او بند بند شوي اندامونه او د وجود ټوټې پرتې دي، د بوی او وحشت ساری نه دي ليدل شوی.

افغانان دې ته جنګي کلا وايي خو اوس د جنګ تر څنګ څنګ بايد ورته د مړو او دهشت کلا هم ووايي.

زه دلته په داسې حال کې راغلی وم چې د نومبر مياشت وه، د سهار د لمر زرينې وړانګې او د ژمي ساړه بادونه او خيلې د سيمې فضا ته ډېر مغموم رنګ ورکړی و، زه که څه هم دغه کلا ته د معرکو تر کرارۍ او سکون وروسته لومړنی شاهد نه يم، خو له څو ورځو وروسته هم انسان د مړو او بربريت په ليدو سره اټکل کولی شي چې دلته به څه قيامت تېر شوی وي! د وسلو پاتې شوې ذخيرې او درجن درجن مړي د مقاومت او نبرد زور پخپله بيانوي. د کلا منځ له مرميو او پيکچکو (توليو) داسې ډک دی ته به وايې د مرميو فابريکه ده. د سپکو او درنو وسلو ګولۍ او باروت هره خوا

نامنظم او کوټه کوټه پراته دي، د لاسي بمونو او د PRG راکټونو چاودلې او ناچاودلې مرمۍ له شماره وتلې وې، د دې ټولو باروتو او مرميو د انبارونو په منځ کې په همدې خوني کلا کې زه هم ګرځېدم راګرځېدم، نه پوهېدم چې چېرته پښه کېږدم، تر څو د لاسي بمونو او ناچاودونو مرميو خوراک نه شم. عيناً د هغه پښو په څېر لکه چې د اوبو په فوارې کې را ايساره وي او زيار باسي چې اوبه پرې تويې نه شي. موږ هم د مرګ له وېرې په ډېر احتياط پل د بل پله پر سر کېښود. زما شاوخوا د امريکايي توغندبو ټوټې پرتې وې، چې هر څه يې تباه کړي وو. دغه راکټونه د کلا په منځ کې د موټر او ټانکونو تر منځ د کلا په دېوالونو او چتونو راپرېوتي وو. د سوځل شويو ډاټسنو په منځ کې هم دغه راکټونه ليګېدلي وو. په ډاټسنو کې د سپرو عربانو غوښې يې هره خوا باد باد کړې وې. د يوې ډاټسنې په منځ کې صرف څو سوي هډوکي پراته وو. په کلا کې د سنوبر ونې له چرو او کوفته شويو غوښو، داغ داغ ولاړې وې، جنګي کلا د مرګ باغچې ته ورته ښکارېدله. تا به ويل چې دا تورو داغدارو ونو هم خون کړی وي. مهيبه او وحشتناکه ولاړې وې. د باغچې دېوالونه هم تک تور اوښتي وو، يوه اوونۍ د کلا په باغچې کې اورونه بلېدل. د کلا تر مسجدي ګمبدو لاندې په يو لېرې کونج کې يوه پلنه بنده دروازه ده، ښکاري له کلونو کلونو پرې د چا ګوزر او دخول نه دی شوی. شاخوا يې وچ بوټي او کاڼي پراته دي، لکه د پېريانو ځای، څکه د کلا تر ټولو خلوت رکن همدا و. دلته بې شمېره پټکي، لونګۍ، څادرونه، او په وينو لړلي واسکټونه يو پر بل برسېره نامنظم پراته وو، لکه د پشمينه بافۍ زباله داني لوی ډېران ترې جوړ شوی و.

مانا دا چې دا کلا جنګي ده، يو وخت د شاهانو او ملکانو قصر و، دا د خانانو کلا وه، ۱۲۰ کاله پخوانۍ کلا. دا کلا په اصل کې ختينه ده، خو کاڼي او لرګي په کې هم پرېيمانه کارول شوي دي. د کلا دېوالونه او ودانۍ په ژېړې خاورې او ګچ رنګ شوي دي. خو کلونه کلونه کېږي چې چا يې مرمت نه دی کړی. د کلا محوطه لوړ لوړ پخڅه يي دېوالونه لريوچې تر نيم متر زيات سور لري. د دېوالونو لوړوالی يې ۱۰ مترو ته رسېږي. د کلا

د ننه ودانۍ په دوو برخو وېشل شوې، جنوبي او شمالي برخه د دواړو ودانیو پر سرد شلو مترو په لوړوالي برجي مورچلونه جوړ شوي دي، چې د کلا شاوخوا صحرا ترې په ښه توګه څارل کېدای شي. له همدې جګړو څخه مخکې په کلا کې د بزکشۍ ۳۰۰ اسان ساتل کېدل. د کلا شاهي اهمیت که څه هم د هر کلونه کېږي چې ختم شوی، خو د اسونو له غوجل خانې سره یې شکل او اهمیت بلکل ورک شو، کله چې په عربانو او طالبانو له هرې خوا حملې پیل شوې او له دوی څخه یې د پناه لاره ورکه کړه، نو ځینو یې (چې اکثره عربان وو) دې کلا ته پناه راوړه، په هغه ګړۍ کې لا په کلا کې د هر زیات اسونه ولاړ وو. د امریکا او محلي متحدینو (ازبکو ملیشو، د نظار شورا، د حزب وحدت او حرکت محسني) په ګډو عملیاتو کې د وسلو او وسایلو له فوق العاده تفاوت سره سره د دې عربانو مقاومت یو ځل بیا جنګي کلا ته نړیوال شهرت ورکړ، داخل به تاریخ څه چې د زمانې ضمیر هم د شوي استبداد او وحشت کیسه هېره نه کړي، د ژوند په صفحه کې مې دغسې کیسه بله نه شته او نه پوهېږم نورو ته به دا روایت څنګه ښکاري او څه ډول به یې تعبیروي؟

خو زه یې د یو بې طرفه انسان په توګه لیکم او بیانوم، یوازې د صحنې د یو شاهد او ګواه په توګه، او کیسه داسې وه:

د کلا جنګي محاصره شویو جنګیالیو د تسلیمۍ اعلان وکړ، دوی پوهېدل چې په هېڅ صورت کې جنګ نه شي ګټلی. د سیمې قوماندان شمس الحق ناصري وایي: زما کسان په دې بریالي شول چې بې شمېره طالبان او عربان په مزارشریف کې اسیران کړي، موږ دغه نیول شوي، کسان ژوندي او سلامت دجنرال دوستم ځواکونو ته تسلیم کړل.

شمس الحق ناصري اوس د بلخ سرپربست دی، لوړه ځواني او توري برندې سترګې لري، خړه پلوي لونګۍ یې تر سر تړلې، له مظاهرو یې بربښي چې د بارسوخه کورنۍ غړی دی. په پیاوړي اوګټیالي چاپنداز یې هم شهرت موندلی.

کله چې زما سره غږېده، نو له ډېر ځوراو غضب څخه یې ګوتې پرېدلې. دی ځان ته د جنګي کلا د بغاوت د ختمولو فاتح وایي او په فخر سره وایي

چې په ترکمنستان کې د امریکا قونسلګرۍ سره تعهد لري. د سپتمبر له پېښې وروسته يې له امريکايي ډيپلوماتانو سره اړيکي نور هم پاخه شوي. اوس چې په سيمه کې طالبان او القاعده ختم شوي، د دوی راج چلېږي، امريکايان اوس په مزارشريف کې درې مخابروي مرکزونه لري چې په هوا کې د دريو مصنوعي ستوريو له خوا ورته اطلاعات راغونډېږي.

له مزاره تر کندز پورې:

د مزار له سقوط څخه يوازې دوه اوونۍ مخکې امريکا، جنرال دوستم ته د مزار د عملياتو لپاره ۳۰۰۰۰۰ ډالره ورکړل. په داسې حال کې چې شمس الحق ته يې ۵۰ زره ډالر او ستلايتونه ورکړل. د ورځې په اوږدو کې د قوماندان شمس الحق جنګيالي لومړۍ ډوله وه چې د مزارشريف مقاومت يې ختم کړ. شمس الحق د دوستم په مشوره او د هغه د حکم په اساس د کندز په لور روان شو. دی په دې هم مکلف و چې د طالبانو او القاعدې غړي چې په هر ځای کې پټ او پراګنده شوي بايد ژوندي يا مړه تر لاسه کړي. شمس الحق ته امريکايانو د سپوترس Spotters دستګاه هم ورکړې، چې په ډېر دقت سره د معلوماتو په لېږدولو کې ترې کار اخېستل کېږي، د همدې د ستګاه د شفري فعاليت په اساس امريکايان کولی شي خپل اهداف په نښه کړي او د عسکري نقشې په درلودو سره يې په اتوماتيک ډول او له رادار سيستم سره تماس ټينګېږي، دغه دستګاه په اسانۍ سره د توغنديو او الوتکو بمبارد رهبري کوي. شمس الحق د مزار د سقوط په اړه وايي: "کله چې د مزارشريف نظامي مرکزونه او امنيتي کمربندونه د هوايي بريدونو په واسطه فلج شول، زموږ جنګياليو پلي عمليات پيل کړل. مزار مو لاندې کړ، د عربانو په شمول مو د طالبانو ۴۰ ډاتنسې او ۲۰۰ سړي ژوندي ونيول. د نومبر پر نهمه د شپې لس بجو د کندز په لور را روان شو. دوستم راته وويل چې د مزارشريف او نورو سيمو ټول وسله وال طالبانو او عربانو کندز ته تللي او زموږ کوښښ به دا وي چې په سوله ييزه توګه د کندز مسئله حل کړو، په کندز کې د طالبانو او د القاعدې (له ۸۰۰ څخه تر ۱۰۰ تنه) خارجي جنګيالي (چيچنايي، عرب،

ازبکستاني، پاکستاني او...) راغونډ شوي وو. په کندز کې اصلي مشکل د طالبانو نه و، ټول مشکل د هغو خارجي جنګیالیو چې تر مرګ پورې یې د مقاومت ژمنه کړې وه. د کندز شاوخوا ته له رسېدو سره سم مې خپل پخوانی دوست امیر جان چې ډېره موده د طالبانو ملګری پاتې شوی و، ور ولېږو. امیرجان په کندز کې د طالبانو له نظامي قوماندان ملا فاضل سره په تماس کې شو او زموږ سره په مذاکراتو کې قانع کړ. لومړني مذاکرات مو د دوستم په مشرۍ په جنګي کلا کې تر سره کړل، په مذاکراتو کې د هزاره وو مشر محقق، د نظار شورا عطاء محمد او دوه نور محلي قوماندانان او یو لوړ، سور او سپین امریکایي چې ازبکي لباس یې په تن و هم شامل وو.

جنرال دوستم ویل چې که چېرې دوی خپل خیر غواړي، نو بهترینه لاره دا ده چې موږ ته وسلې او سامان وسپاري، موږ به دوی په اطمینان سره کندهار او نورو جنوبي سرحدونو ته ورسوو، خو خارجي طالبانو به امریکایانو ته تسلیموو ملا فاضل ته د دې خبرې منل ګران وو چې عربان او نور خارجي طالبان دې امریکا ته وسپارل شي، خو کله چې جنرال دوستم د وروستي ځل لپاره ګواښ وکړ، که چېرې زموږ پر شروطونو توافق و نه شي نو نه به روغ انسان له دې سیمې ووځي او نه به په کندز کې د چا کور او مال سلامت پاتې شي، ځکه زه به ټول ژوندي وګړي د ټانک تر چینونو لاندې کړم.

له دې مذاکراتو وروسته کله چې د کندز د محاصرې کړۍ نوره هم تنګه شوه، د ملافاضل موقف ډېر بدل شوی و، په دویم ځل مذاکراتو کې یې نه یوازې د دوستم ټول شرطونه ومنل بلکې ملا فاضل دا هم وویل: که چېرې دوستم په خپل کړیو ژمنو صادق پاتې شي، نو دی به اسامه هم لاس تړلی ورته تسلیم کړي او ټېر کابل او نورو سیمو پورې به شمالي ځواکونو مرسته وکړي. په همدې توګه کله چې مزار د نومبر پر نهمه او ورپسې کابل د نومبر پر ۱۳مه سقوط وکړ، لس ورځې وروسته (د نومبر ۲۴) کې کندز هم سقوط وکړ. د نومبر په ځلورویشتمه ملا فاضل امیر جان ته اطلاع ورکړه چې موږ ټول تسلیمېږو، خو زر تنه عربان چې زموږ سره موافق نه وو له

کندز څخه وتلي او د مزار په لور روان دي. که څه هم د دوی له جملې څخه ۴۰۰ تنه موږ دې ته متقاعد کړې چې زموږ لاره ونیسې، خو ۶۰۰ نورو یې زموږ له فیصلو سرغونه کړې، دغه ۶۰۰ کسان چې په خپلو ډاټسنو او جیپانو کې سپاره وو او د مزار په یوه څنډه کې متمرکز شول. ملا فاضل او امیر جان له دې وېرې چې د مزارشریف د سلطان راضیې د ښوونځي پېښه تکرار نه شي. د هغوی په تعقیب شول (د سلطان راضیې په ښوونځي کې ۵۰۰ ایسار شوي عربان او پاکستانیان د شمالي تلوالې او امریکایانو له خوا په ډېرې رسوایۍ سره ووژل شول او څه یې تېښیان هم شول)، که څه هم له کندز څخه د دغو ۶۰۰ تنو د وتلو هدف په مزار د حملې نه و. دوی غوښتل چې یوازې او یوازې ځانونه امیرجان ته چې دا خلک ورسره بلد وو تسلیم کړي، ځکه چې امیرجان یو باغیرته پښتون او مهربان انسان دی، خو په دې شرط به تسلیمېدل چې په صحنه کې به هېڅ امریکایي افسر نه وي، د دوی د شرط په اساس د امیرجان له خوا (د دوستم او نورو متحدینو په حضور) د دې کسانو د خلع سلاح کول کار پیل شو، خو دا څه اسانه کار نه و، ځکه چې ځینو افراطي عربانو له خپل ځان سره لاسي بمونه، پیسې، چاقو او تمانچې پټې ساتلې وې. خو کله چې د دوستم کسانو له دوی تلاشي اخیستنه د دوی د پیسو په سر یې په خپلو کې هم ټکر او شخړې راغلې، خو کله چې ماښام نژدې شو او د دې مجاهدینو د روژه ماتي وخت راغی، د اسیرانو د شپې تېرولو لپاره د ځای بندوبست په کار و. دوستم غوښتل دا کسان د مزار هوایي ډګر ته انتقال کړي، خو هلته امریکایانو د خپلو ماموریتونو په پلمه اجازه ور نه کړه. نو د مجبوریت له مخې یې جنګي کلا انتخاب کړه، تر څو شپه هلته تېره کړي. تر جنګي کلا بل داسې مضبوط او ستر ځای په نظر نه راتو.

د جنګي کلا شپه:

کله چې اسیران جنګي کلا ته را ورسول شول، نو د دقیقې تلاشۍ لپاره د جنرال دوستم قوماندان "نادر" او د هزاره وو د ډلې "سیدالله مسرور"

کسانو د اسیرانو په پلټنې پیل وکړ. د تلاشۍ اخیستو په جریان کې یوه عرب ځان په لاسي بم والوزاوه، چې له دې انفجار سره د شمس الحق ناصري دوه تنه هم له منځه لاړل. دا خو هسې مازې د کار پیلامه وه. عربان په دې ناراضه وو چې له دوی سره غلطي وشوه. لومړۍ غلطي دا وه چې دوی ځانونه امیرجان ته تسلیم کړي وو، خو په منځ کې تول واک او اختیار د دوستم ملیشو ترې واخیست. بل دا چې له دوی سره وعده شوې وه چې تر هرات پورې به دوی سلامت رسول کیږي. خو له وضعې بربنېده چې دوی امریکایانو ته ورتسلیموي. له پېښې وروسته یې اسیران په ډېرې چابکۍ سره د کلا د جنوبي برخې زېرزمینیو ته ښکته کړل او تول هماغلته ځای پر ځای شول. د شپې ناوخته اسیرانو یو بل پسې خپل ځانونه پر بمونه الوزول، ښایي دوی ته دا کار تر هغه مرګ ښه بربنېده چې سبا ته د امریکایانو له خوا ور رسېږي. په دې زېرزمینیو کې شل کلن "جان فلیپ واکر" هم موجود و چې ملګرو یې د عبدالحمید په نامه پېژانده. هېڅوک نه پوهېدل چې دی دې د امریکا د "مارېلاند" سیمې اوسېدونکی امریکایی وي. واکر د امریکا په سانفرانسیسکو کې د یوې کاتولیکې کورنۍ په غېږ کې رالوی شوی دی.

دا چې د زېرزمینۍ له لومړۍ ځان وژونکې چاودنې وروسته هلته نور څه پېښ شول، جان واکر داسې وایي: د نومبر پر ۲۵مه نېټه د شمال تلوالې ملیشو سهار وختي له زېرزمینیو څخه زموږ را ایستل په داسې حال کې پیل کړل چې زموږ لاسونه یې تر شا راته کلک تړل او بیا یې یو یو را ایستلو، د لاس تړلو پر مهال دغو ملیشو له سختو وهلو او ټکولو هم کار اخیست، هېڅوک نه پوهېدل چې له څه ډول سرنوشت سره به مخامخیږو، په دې د تولو یقین و چې تر هرات پورې د دوی رسول هسې یوه دوکه او فریب و، په موږ کې ډېرو اسیرانو په کړس کړس ژړل، ځکه اوس تر ډېره حده دا محسوسېده چې یا خو به همدلته لاس تړلي وژل کېږو، او یا خو به مو په ډېر ذلت سره امریکایانو ته سپاري. موږ یې چې له زېرزمینۍ زاوویستلو، نو سملاسي مې سترګې په دوو امریکایانو ولګېدې، د یوه په لاس کې وړوکې ویدیویي کامره وه او زموږ عکاسي یې کوله.

جان واکر زیاتوي: دغه دوه امریکایي صاحبمنصبان د CIA غړي وو. د لومړي کس نوم: دایف Dave چې لوړ قامت او غټه سره ږیره یې درلوده او د ازبکانو لباس یې په تن کړی و، هغه په روانه لهجه په ازبکي او روسي ژبه خبرې کولی شوای، خو له دې ټولو سره سره له ورایه ښکارېده چې هغه امریکایی دی. د ده سور او سپین مخ، شنې سترګې او په ورانه پورې تړلې تمانچه او د خبرو سبک په خپله دا ښودله چې امریکایی دی. د دویم سړي نوم مایک (جاني مایکل سپاین (Jonny Micheal Spayn) و. مایک چې ۳۲ کلن و او د جین پلتون یې اغوستی و او تور بریتونه یې لرل، د ده له ویدیویي کامرې پوه شوم چې د CIA غړی دی. دغو دوو امریکایانو زما پلټنه کوله، خو زما په اړه یې هېڅ معلومات نه درلودل، او نه یې هم زه پېژندلم.

واکر وایي: همدا دوه امریکایان او ورسره د افغاني ملیشو سړي په څوکیو ناست وو او له هر بندي څخه یې په ډېر فاتحانه غرور پوښتنې کولې، دوی به هر بندي را غوښت او په ګوند به یې خپلې مخې ته کېناوه (په داسې حال کې چې لاسونه به یې تر شا کلک تړلي وو) او بیا به یې تحقیق ترې کاوه.

جان واکر چې په خیرن او ډنګر صورت د CIA افسرانو مخې ته کېښېنول شو، خو دوی تصور نه کاوه چې دا به د دوی په څېر یو امریکایی وي. د CIA مامورین په لوړ غږ غږېدل، او پوښتنې یې کولې، خو جان واکر چوپ او خاموش و، هېڅ ځواب یې نه ورکاوه. نور اسیران هم په کتار کې چوپ او غمګین ناست وو او د خپل تحقیق لپاره یې د نوبت انتظار کاوه.

دوی د مایک او دایف خبرې اورېدې. مایک خپل لاسونه په ډېر خور تر ملا نیولي وو. له خپلې څوکۍ پاڅېده او ویې ویل: زموږ هدف د هغو خبیثانو لاس ته راوړل دي چې په نیویارک کې یې بې ګناه خلک ووژل، په هغو چاودنو کې په سلګونو مسلمانان هم ووژل شول.

مایک په داسې حال کې چې جان واکر یې مخې ته ناست و، په لوړ اواز غږ وکړ:

خبرې کوې که نه؟ زموږ ځواب راکړه؟ خو واکر هېڅ نه ویل.

د ورځې يوولس بجې شوې، د تحقيق له مېز څخه ۳۰۰ متره لرې د سره صليب غړي سيمون بروکس Simon Brooks هم د دغې صحنې عيني شاهد و (ده له جنرال فوزي څخه چې د مليشو عمومي قوماندان و، د اسيرانو د سرنوشت په اړه د ملاقات لپاره وخت اخيستى و). بروکس خپل د سترګو ليدلى حال داسې بيانوي:

د کلا له يوې څنډې څخه د کلاشينکوف د ضربې اوازونه راغلل. ما لا له جنرال فوزي سره خبرې نه وې پيل کړې، دواړه د ده په يوه کوټه کې ناست وو، جنرال فوزي پاڅېده او ويې ويل اوس نو ملاقات نه شو کولى. زه يې په همدې کوټه کې پرېښودم، او دى ووت. د ډزو اوازونه وار په وار زياتېدل، ورسره ورسره د بمونو اوازونه هم راغلل. زه ووېرېدم، غوښتل مې چې کوټه پرېږدم، او جنرال فوزي ته ځان ورسوم. هغه د کلا له بام څخه خپلو ملګرو ته چيغې ور وهلې چې پام کوئ، ځوک و نه تښتي، زه پوه شوم چې حتماً اسيرانو د کلا په جنوبي برخه کې بغاوت کړى.

د جرمني تلوېزيون استازى چې هلته موجود و، کيسه داسې بيان کړې ده:

بنديان په ډله ييز ډول تحقيق ته راوستل کېدل، او د CIA افسرانو (مايک او دايف) ترې پوښتنې کولې، مايک له يوه بندي څخه پوښتنه وکړه چې ځوک دى؟ او ولې دلته راغلى دى؟ بندي په ځواب کې ورته وويل: ستاسو مرګ ته! او له دې سره سم يې ځان پر مايک ورغورځاوه. مايک خپله تمانچه راوويستله او بندي يې مړ کړ.

دايف يو بل بندي وپوښت او د شمالي ټلوالې له يوه کس څخه يې کلاشينکوف واخيست او انداخت يې پيل کړ. بنديانو ځانونه پر مايک ور واچول او په لغتو يې په خوله خوله وواهه، هغه په خپله تمانچه دوه نور عربان هم ووژل، او ده هم تر پښو لاندې ساه ورکړه. نورو بنديانو په عين وخت کې له مليشو څخه ځو ميله وسله تر لاسه کړه او ډزې زياتې شوې، دايف درې نور طالبان هم وويشتل او بيا يې د کلا د شمالي دېوال په لوري تېښته پيل کړه. هلته د سره صليب استازى هم موجود و، او پر هغوى يې چيغه وکړه چې ځئ، ځانونه وباسئ.

ضابط داود چې د بغاوت له پیل نه تر پایه پورې په صحنې کې و، وايي: لومړی هجوم او بغاوت څه کم یوه دقیقه وخت ونیو، خو وروسته وروسته يې لمن خورېدله، بغاوت درې مرحلې درلودلې. په لومړۍ مرحله کې د کلا د جنوبي څنډې له زېرزمینیو څخه بندیانو په لاسي بمونو پر پهره دارانو حمله وکړه او په دم ګړۍ کې يې هغوی ووژل او توپونه يې ترې واخېستل. په همدې کې د CIA ضابط مایک هڅه کوله چې په باغیانو فیرونه وکړي، خو د القاعدې هغه اسیر چې لاسونه يې تړلي وو، د سر په ضربې سره په مایک حمله وکړه او د مایک خوله او پوزه يې ورته مات کړل. مایک چې سرې وینې پرې رابهېدلې، غوښتل يې خپل حریف په تمانچه وولې، خو په همدې شېبه کې یو بل عرب راورسېد او پر مایک يې ډزې وکړې او ختم يې کړ. خو دایف په یوې ضربې سره خپل مخامخ دوه کسه عربان ووژل او په منډه يې ځان له صحنې څخه وویست او د کلا د شمالي برخې په لور يې تېښته واخېسته. معرکه نوره هم ګرمه شوه، په دغو ډزو کې جان واکر هم ټپي شو. بله خوا سیمون بروکس په تېښته تېښته د کلا د شمالي برجونو سر ته ځان ورساوه. هلته د المان د تلوېزیون ټیم هم راغونډ شوی و. په لږ شېبه کې همدې برج ته دایف هم ور ورسېد.

بروکس وايي: دایف په وېرې او وارخطایی سره وویل چې وضعه ډېره خرابه ده. بندیانو شل تنه ملیشې بې وسلې کړې، اوس تر شلو میلو زیاتې وسلې د عربانو لاس ته ورغلې دي. دایف له موږ څخه وغوښتل چې هر څرنګه چې وي باید تاسو له کلا نه ووځئ. موږ ورته وویل چې څنګه ووځو؟ ایا د کلا له سر څخه چې شل متره لوړوالی لري ځانونه وغورځوو؟ د دایف خبرې نورو وسله والو ملیشو رد کړې او ويې ویل چې د کلا شاوخوا سیمې په مینونو فرش شوې پام کوئ چې داسې اقدام و نه کړئ. په هماغه شېبه کې موږ په دې پوه شوو چې په مصیبت کې راګیر شوي یوو او له هرې خوا مرګ را روان دی. بروکس زیاتوي: دایف له ځان سره څه درودونه ویل او شک يې ایست چې له پېښې ژوندی راووت. ده د الماني تلوېزیون له ټیم څخه د هغوی ستلایت امانت واخېست او ويې ویل چې بله چاره نه لرو،

مجبور یوو له خپلو ملګرو مرسته وغواړو. ژر کوئ چې وضعه زموږ له کنټرول څخه وځي.

د کلا جنوبي برخه د باغیانو په کنټرول کې ولویده، دوی فوراً په لوړو برجونو کې خپلې مورچې ټینګې کړې. دوی ته د بمونو او د RPG راکټونو دوه ذخیرې هم په لاس ورغلې وې.

د ورځې پر یوه نیمه بجه معرکه پوره ګرمه او خوني شوه. د القاعدې کسانو غوښتل چې د کلا عمومي دروازه او پر سر یې برجونه هم قبضه کړي؛ خو د دوستم ملیشو په پوره زور او خشونت سره د هغوی مخنیرنه کوله. په همدې لحظه کې له یوه "لنډاور" موټر څخه د برتانیې د ځانګړي ګارډ (SAS) شپږ تنه په خپلو مجهزو یونیفورمونو کې راورسېدل، دوی پکول خولۍ پر سر کړې وې او مخامخ هماغه برج ته ورغلل چې سیمون بروکس د ټایم د مجلې خبریال، الېکس پیري د الماني تلویزون ټیم او د دایف په شمول ځیني نورې داخلي ملیشې په کې وو.

الېکس پیري خپله کیسه داسې بیانوي:

برېتانوي پوځیانو له موږ وپوښتل چې که څوک په انګرېزي پوهېږئ، نو موږ ته دې د کلا وضعه تشریح کړئ. لږ شېبه به نه وه تېره چې په یوه نظامي موټر کې د امریکایي پوځونو یوه ډله راورسېده. دوی هم همدې ځای ته راغلل او په درنګ ګړۍ کې ټولو په ګډه د شمالي ټلوالې له څو قوماندانانو سره پر پلان خبرې پیل کړې.

د امریکایي ځواکونو مشر د عسکري راډیو له لارې له خپلو مقاماتو سره په تماس کې شو او له هغوی څخه یې د الکترونیکي توغندیو د استعمال مرسته وغوښته... "...اورئ، هلو... اورئ..." د همدې راډیویي ارتباط په لړ کې دایف هم خپل راپور وړاندې کړ او ویې ویل چې مایک ضایع شوی او باغیانو په کافي پیمانه وسلې او مهمات تر لاسه کړي دي. په همدې شېبه کې دایف له موږ څخه لرې و او د جنوبي برج په کوم نژدې برج کې پټ و. د ده په غږ سره موږ ته د مقابل طرف ټول معلومات حاصل شول.

دایف چې د خپل سټلایت له لارې د خپل موقعیت معلومات ورکړل، ټول حیرانه شو. د یو بل برج په سر د ازبکو ملیشو یو قوماندان د سټلایت له

لاړې له امریکايي ځواکونو سره په تماس کې و او هغوی ته یې له خپل موقعیت څخه د لېزر په شعاع سره د دښمن ځایونه ښودل. لږ شېبه وروسته جېټ الوتکې راورسېدې او راکټونه ترې راخوشې شول. هماغه د لېزر په شعاع ښه نښه شوي ځایونه یې په نښه کړي وو. راکټونه د جنوبي برخې دېوالونو شا ته ولګېدل او سپېرې دوړې جوړې شوې.

بروکس وایي: موږ خپلو ملګرو ته وویل: موږ ته په کار ده چې دا موقعیت پرېږدو او ځانونه وباسو.

دا لومړنی هوایي برید و چې بیا پر څلورو بجو او پنځو دقیقو زموږ له سر څخه د راکټونو کتار تېر شو او د کلا په جنوبي برجونو ولګېدل، پاس د بام پر ناستو ملیشو چکچکې او شپېلاقونه پیل کړل، د راکټونو په ګردونو او لوخړو کې د دوستم ملیشو هم خپل شاجورونه په پټو سترګو ورتشول.

د ډزو لړۍ د شنبې تر سهاره روانې وې، تر هغې ګړۍ پورې لا هم د باغیانو روحیه او قوت غښتلی و.

د لسو بجو په شاوخوا کې امریکایانو تصمیم ونیو چې د باغیانو خبره ختمه کړي، اوس نو دوی د کلا په شمالي برجونو کې د ترصد او قوماندانۍ لپاره خپل ځای تثبیت کړی و.

د کلا پر جنوبي برخې له بهر نه هم درې څلورو غول پیکره ټاکونو، توپونه وویشتل، همدې انداختونو تر ډېره حده دجنوبي برخې برجونه فلج کړي وو. دجنرال فوزي له امریکايي او برتانوي ځواکونو سره په دې سلا شول چې دمخالفینو تر ولکې لاندې د وسلو ګدام باید له منځه یوسي.

له هوايي ځواکونو سره په راډیويي مخابرې تماس ونیول شو. د ګودام پوره کوروکي هوايي ځواکونو ته ورکړل شوه، د هدف نقطه (طول، عرض، مساحت او هر څه په انچ سر،) ښنانې شول.

طیاره راورسېده "...شرقي!! هول، شرقي خلکو!! پام... پام... تاسو ټاکلي هدف ته ډې نږدې یاست... لطفاً موقعیت مو بدل کړی... زموږ د برید تخریبي بمونه سل متر مربع ساحه له منځه وړي... لطفاً فاصله ونیسئ... فاصله... فاصله... څکه چې تاسو په همدې سل متره کې شامل یاست..."

د شمالي برج قوماندان په ځواب کې "...چاره نه شته.... موږ نه شو کولی دغه برج پرېږدو... ځکه چې موږ له همدې برج څخه د لېزر په شعاع تاسو ته د هدف نقطه په نښه کولی شو... له بل موقعیت ممکنه نه ده چې تاسې هدف معلوم کړئ...."

او تر لږ سکوت وروسته پیلوټ: "... متوجه... متوجه... بم در واستول شو..." ځمکنی قوماندان: "هوکې... هوکې... موافق یو...."

څو ثانیې نه وې تېرې شوې چې هماغه خوشې کړل شوی بم د دې پر ځای چې د وسلو ګودام له منځه یوسي د متحدینو د ترصد د برج پر سر راولوېد.

له کلا څخه دباندې فرانسوي کامره مین دامیان دیغول وکولی شو چې په تلوېزیون کامرې سره د منفجر شوي بم فلمبرداري وکړي. د ازبکو یو قوماندان په خپلې مخابرې سره لګیا دی چیغې وهي:

... دلته نه.... دلته نه... بلکل غلط هدف... بس کړ... بس کړئ.... نور بمونه و نه غورځوئ.... زموږ خپل کسان مو تباه کړل...

فوزي وایي:

په هماغه شېبه کې زه په برج کې وم چې بم زموږ پر سر راورسېد، د برج دېوال زما پر سر راوغورځېد، دا مې لا تر اوسه هم خوږېږي، تر همدې ورځې پورې زه سم غږ نه اورم. مخابره مې په لاس کې وه چې د بم چرو راڅخه والوزوله، خو زه الحمدلله ژوندی راووتم. دا یوه حقیقي معجزه وه، زموږ سره په برج کې هېڅ د دې امید نه کاوه چې څوک به ژوندي پاتې وي، له موږ سره ۳۰ امریکایان او برتانویان مړه شول، ۲۰ کسه زخمیان شول او ځینې نور چې ژوندي وتلي وو، د دوړو او خاورو له انبار څخه راووتل. په همدې یوه شېبه کې دغه شل متره لوړ برج د خاورو په انبار واوښت، دا بم دومره درونـد و چې د کلا شا ته یو ولاړ ټانګ سرچپه راواوښت او په بل مخ شو. له هغه وروسته بمبارد ودرول شو، خو کله چې شپه شوه، نو د امریکا مدرنترینه ځارندویه الوتکه AC ډوله الوتکه په کار واچول شوه، دغه الوتکه محشر جوړوي، په ډېره ټیټه فاصله کې پرواز کوي، خپل ښکار د شپې په تیاره کې کوي، الوتکه لیدل کېږي نه، نه یې

غږ شته، نه رنګ، خو دا هر څه ویني، مرګونه کړي، کله چې راورسېده نو په یوه ګوزار سره یې د باغیانو د وسلو ډیپو والوزوله. د چاودنې لمبې دومره لوړې وې چې د مزارشریف له ښار څخه هم لیدل کېدلې.

د سې شنبې د ورځې په اوږدو کې د نومبر پر ۲۷مه تصفیوي عملیات پیل شول، د ټانکونو او توپونو مشترکه بکتریا د مخالفینو مقاومت خنثی کړې و. وروسته همدغه ټانکونه په مورچلو او زېرزمینو ور وختل.

د چارشنبې تر سهاره پورې همدا تصفیوي عملیات روان وو. تر هغه ځایه چې د کلا په جنوبي برجونو کې پرته له کوفته شویو غوښو بل هېڅ نه وو پاتې. له یوې خوا شدید بمبارد او له بلې خوا د ټانکونو او توپونو فیرونه او بیا د باغیانو پر مړو د چین داره ټانکونو چین مالي هر څه ایره ایره کړي وو. یوازې د دغو مړو راټولول له سره صلیب سره څلور ورځې وخت ونیو. دوی په دې وتوانېدل چې ۲۳۷ لاشونه راټول کړي.

کله چې د متحدینو ځواکونه د مقاومت په ختمېدو مطمئن شول، پینځه کسه ملیشې یې په دې وګومارلې چې زېرزمینیو ته د زینو له لارې ور کوز شي او معلومه کړي چې که څوک ژوندي پاتې وي. پلټونکي له لږ شېبې وروسته راووتل او ویې ویل چې هېڅوک هم ژوندی نه دی پاتې، لږ شېبه نه وه تېره شوې چې دوه کسه زخمي عربان له زېرزمینۍ راووتل. دوی په ډېره بده وضعه کې وو، خټ خټ وو، یوازې ساه په کې چلېده. لږ شېبه وروسته دوه نور چې چندان ژوبل نه وو هم راووتل، دوی د مرستې او مدد نارې وهلې او ویل یې چې په زېرزمینۍ کې نور کسان هم شته.

د ځانګړي ګارډ قوماندان وویل، چې په کار ده زېرزمینیو ته پرېمانه اوبه ورخوشې کړو تر څو پاتې کسان یا خو راووځي او یا هم همالته د یخ له کبله کنګل شي. همداسې یې وکړل. وروسته له دې چې زېرزمینۍ ته یې اوبه ورخوشې کړې د اوبو په سر یې تېل هم ورخوشې کړل او اور یې ورته ولګاوه. په زېرزمینۍ کې جهنمي لمبې بلې شوې، تکې تورې لوخړې او سخته بدبویي ترې راووته، د اور د لمبو له منځه تورې بلاوې راووتې، د دوی مخونه او لاسونه سوي وو، په دغو محدودو کسانو کې چې د لمبو له سپرغیو سره راووتل یو هم امریکایي جان واکر و. دی تر اوسه پورې ژوندی

و. لـه څـه شپېو انتظار وروسته متحدینو زېرزمینۍ ته نارې وروهلې چې که څوک ژوند غواړي نو رابهر دې شي، خو د چا ځواب نه اورېدل کېده.

بیا نـو د دوی لـه هـرې سـوړې څخـه زېرزمینـۍ تـه ګـرنېټونه او چاودېدونکي مواد ورغورځول، او وریسې یې یخې واورینې اوبه یو ځل بیا ورخوشې کړې. که څه هم لـه دې کار سره ډېر ټپیان ووژل شول خو پوره یوه شپه په همدې توګه تېره شوه، دغه نور راوتلي اسیران دجان واکر په شمول د کلا په غولي سختې یخنۍ ته کېنول شوي وو او پاس د بامونو له سرو څخه ملېشو نظارت پرې کاوه.

سهار شو (د شبې پر ورځ سهار وختي) په داسې حال کې چې د متحدینو مشران او همداراز د ملېشو ګڼ قوماندانان او د سره صلیب ماموران د کلا په منځ کې راغونډ شوي وو او د ناستو اسیرانو تماشا یې کوله چې لـه زېرزمینیو څخـه داهونـو اواز او د اخ اخ فـریادونه تـر غـوږ شـول. ملیشـو ځانونـه بـرید تـه تـیار کړل او منتظر وو چې که څوک لـه زېرزمینۍ څخه د حملې په نیت راووځي نـو په ګولیو بـه یې سـوري سوري کړي. خو دا ځل د زېرزمینۍ پاتې شویو کسانو پناه غوښته او ځانونه یې تسلیمول.

د جنګي کلا تمرد چې د عـربانو لـه خوا پیل شو، د پېنځو پېړیو بربریت او د یووشتمې پېړۍ تـنکالوژۍ پر داسې داستان بدل کړ چې تاریخ هم پرې شرمېږي. عجیبه دا ده چې دا جګړه پر یوه تسلیمي پیل شوه او یوه اوونۍ وروسته پر یوه تسلیمي پای ته ورسېده؟!

په کلا کې راغونډو شویو کسانو اټکل کاوه چې کېدای شي تر پنځو یا شپږو تـنو زیـات کسـان نـه وي، خـو لـه دې محشـر څخـه (لـه دومـره اورونـو، بمونـو، یخـو اوبـو او لـوږو تندو سره سره) په شمار ۸۶ کسان راووتل. مخونه یې د لیدو نـه وو، تـا بـه ویـل چې مړي دي. مخونه یې سوي و. د ډېرو خو د سترګو کونجونـه هم له یخ څخه چاودې او خیري وو. د ډېرو غږونه لـه یخنۍ مـات شوي وو. پوزې یې لـه تورو لوږو ډکې شوې وې، جامې یې سوې وې، داسې بربښېدل لکه چې د دوزخ لـه سپرغیو جوړ شوي انسانان دي. کلـه چې دغـه ټول اسیران سره راغونډ شول او د هغو نورو اسیرانو چې لـه بېګاه څخه په همدې غولي ناست وو، یـوه امریکایي د ترحم لـه مخې یوه تنکي

ځوان ته مالته ورانديږ کړه، هغه سوي زخمي ځوان په انګريزي ژبه مننه ورڅخه وکړه، په هماغه کړۍ کې امريکايي ځواکونه په دې پوه شول چې دا هماغه ورک جان واکر دی.

خو د دې ژونديو او مړو له شمېر څخه بيا هم داسې ښکاري چې ۱۱۷ کسان ورک شوي. او همدا نن چې نن دی هم څوک نه پوهېږي چې له دې کلا څخه هم ۱۱۷ ورک شوي عربان څنګه وتلي؟ چېرته وتلي؟ او ايا بيا به پيدا شي که نه؟؟؟

خو موږ جنګي کلا په داسې وخت کې پرېښوده چې د مړو او زخميانو په ليدو مو خپله دنيا هېره کړې وه، موږ ته داسې ښکارېده چې ګوندې په ټوله دنيا کې به قيامت وي. کله خو وايم چې دا به خوب و، خو دا هر څه رښتيا وو، موږ ډېر هغه رازونه لا کشف نه شوای کړای چې د دې کلا د بربريت واقعي انداز ترې څرګند شي. خو زه وايم يوه ورځ نه يوه ورځ به زمانه داسې هم راځي چې د دې کلا اصلي سناريو موږ ته په رښتينې توګه راوسپړي او ملعومه کړي چې ايا دغه محشر د دې اسيرانو له خوا پيل شو، که فقط په دې خاطر چې د دې خونکاريو پرمخ پرده واچول شي، ورته د جنګي کلا د بغاوت نوم ورکړل شوی؟؟

جان پولي ماري:

له کلا څخه لرې کېدم، د ډاټسني په باډۍ کې ناست وم او تر اخره مې کلا ته کتل. کلا مې تر نظر وار په وار وړوکې کېده، د موټر په دوړو کې مې تر لرې ځای د کلا عکاسي کوله، تر هغو چې بلکل د موټرو په دوړو کې ناپيده شوه.

جان پول ماري، د فرانسوي مجلې نوفل ايزرفاتور ستر څېړونکی، پښتو ته ژباړه: عبدالرحمن سکوت، وطن مجله، د درېيم کال يوولسمه ګڼه، ۲۰۰۲ کال، اپرېل - مې، ۳۳-۴۱مخونه.

د شبرغان په دښتو کې د مرګ قافلې چېرته لاړې؟؟؟

د طالبانو بندیانو د ډلـه ییزو وژنو وروستنی بشپړ او ژوندی راپور

د شمالي ټلوالې د شبرغان لـه تور زندان څخه د موټر په مزل د پنځلسو دقیقو په فاصله کې یو پراخه کنډو کپر دښته راځي چې د لیلي په نامه یادېږي.

لـه دغې دښتې څخه هستوګنو سیمو تـه ځینو صحرایي حیواناتو پـه خپلو خولـو کې هډوکې راوړي وو. چې ځینې یې وچ او زاړه او ځینې یې لاهماغسې تازه او پـه غوښو کې نغښتې وو دا څرګندونې ډاکټر "هاګلند" چې د بشر پوهنې په څانګه کې استاد دی او د بشري حقوقو په یو ټیم کې یې په دغو تازه ورځو کې لـه شمال څخه د لیدنې په ترڅ کې دلیلي دښتې ته هم سر ورښکاره کړی، خپل راپورتاژ تهیه کړی.

نوموړي پـه دې هکلـه چې طالب بندیان څرنګه د مرګ کومې تـه ورسول شول یـو اوږد راپـور تـه تیار کـړی دی، چې موږ یې ستاسو مخې تـه ږدو.
نوموړی لیکي: ما د لیلي په دښته کې نیمې کیندل شوې ځمکې ولیدې چې ځـای ځـای د تسټیو مـرۍ او تارونـه، د سـرونو ګلګوټـي وېښـتان: د جمجمې هډوکي او همداراز بوټان پـه کې پراته وو، پـه ځینو ځایونو کې مې د بلډوزرونو هغـه نښې ولیدې چې د وینو لیکې او ځاپونـه یې تر ډېره لـه ځـان سره کش کړي وو. خو زه وایم چې د ډلـه یزو قبرونو موندل اسان کار نـه دی، ولې پلټونکي او د دغـه کار ماهرین پـه دې ښـه پوهېږي چې چېرته د بلډوزرو د عـرابو نښې او د کرهنې د ځمکې پـه پرتلـه د دغـو ځمکـو توپیر ښکارېږي، نو دا ښيي چې په دغه ځای کې ډلـه ییز قبرونه موجود دي.

مـا د لاسونو پټې او څه اندازه دستکشې ولیدې چې یوه خوا او بله خوا پرتې وې او دا هغه دستکشې دي چې وژونکي یې د مړو جسدونو د ښخولو پر وخت په لاسو کوي، نو دا هغه ثبوتونه دی چې په ډاګه دا معلومېږي چې د دغو بندیانو وژل یو پلان شوی کار و.

ډاکټر هاګلند وایې: د لیلي دښتې لـه لیدلو وروسته زه لـه خپلو دوو ملګرو سره چې دواړه د "بوستن" دي، د شبرغان جیل ته لاړم، دلته مو چې څه ولیدل ډېر دردوونکي دي، نژدې درې زره طالبان مو ولیدل چې په داسې یوه کوټه کې اچول شوي وو، چې یواځې د اته سوه تنو لپاره جوړه شوې ده. دا ټول هغه زخمیان، وږي او ناروغ طالبان وو چې د کندز د سقوط پر مهال د دوستم ځواکونو ته تسلیم شول، موږ د دوی د دغه دردوونکي حالت په اړه د زندان لـه یوه مسوؤل قوماندان سره خبرې وکړې، خو هغه د دغه بد حالت لـه شتون سره تر منلو وروسته موږ ته د پیسو د نشتوالي خبره وکړه او ویې غوښتل چې کـه تاسو دوی تـه د غذا تیارولو او د یو کوهي (څاه) ویستلو مرسته وکړئ چې دوی ته پاکې اوبه ورسېږي، نو ښه او کنه نو موږ یې نه شو کولای.

خو خبره داسې نـه وه، موږ د طالبانو لـه بندیانو څخه نورې دردوونکې کیسې واوریدلې، خو لـه دې پېښو سره چې دوی ورسره مخ شوي وو، اوس هم طالعمند وو چې ژوندي پاتې وو، هغوی ویـل چې موږ څخه په سلهاوو ملګرو هغـه وخت مـرګ تـه غـاړه وړکـړه چې لـه کندز څخـه پـه وسپنیز کانټینرونو کې تخته بند او په زور ځای پر ځای شوو، دروازې راپسې بندې شوې او ساوې مو تنګې شوې، تر دې چې په سلهاوو ملګري مو لـه خپل ژوند نه ستړي او د مرګ کومي ته ولوېدل".

هاګلند مخکې وایې: کلـه چې مې لـه څو تنو ځایي کارګرانو سره د جسدونو لټولو لپاره د لیلي په دښته کې کار کاوه د پنځو فټو په اندازه مو یو ځای روسپړلو. نو و مو کتل چې بې شمېره جسدونه څنګ ترڅنګ قطار پراته وو، بیا مـو لږ ورهاخوا د شپږو مترو پـه انـدازه یـو ځـای وکیندلو، پـنځلس جسـدونه پـه کـې راووتـل، خـو د حـیراني خـبره دا ده چـې دوی هماغسې تـازه او پـه اندامونـو یـې غوښـې لانښتـې وي، د ځینو لاسونه د

شاخوا ته تړل شوي وو، ټول ځوانان وو، د دوی په جسم ښکاره ټپونه نه وو او نه هم پرې د ټوپکو د برچو اويا مرميو اثار وو، نو له دې نه دا خبره څرګندېدله چې دوی ټول د ساتنګي له امله په کانټېنرونو کې مړه شوي دي. دا چې د ليلي په پراخه دښته کې به څومره داسې ډله يزه وژنې او قبرونه تر خاورو لاندې شوي وي، زه يې اندازه نه شم لګولي او نه پوهېږم، خو د ملګرو ملتونو د يو مقام له خولې دا خبره کوم، چې هغه ويلې دي چې د دغې دښتې په هره تنګه کنده کې په سوونو جسدونه د بلدوزرو له ارابو لاندې شوي او په همدې هکله د افغانستان د بشر د حقوقو مشر عزيزالرحمن رزاق ماته وويل چې له زرو څخه زياتو تسليم شويو طالبانو په بندو کانټېنرونو کې ساه ورکړې.

همداراز په دې اړه ما ته ډېرو بنديانو، د لارو چلوونکو، افغاني مليشو، محلي کليوالو او نورو وګړو ژوندۍ کيسې کړې دي.

د ليلي دښتې مرګونه هغه تريخ حقيقت دی چې د افغانستان په تاريخ کې ساری نه لري او د همدغه بې کرکي مرګونو لامل و، چې امريکا په ډېره لږه اندازه عسکري ځواک د افغانستان په خاوره کې پلي کړ او د ځايي مليشو د مرستې لپاره يې د هوايي ځواک قومانده په خپل لاس کې واخيسته چې دا کار د امريکا هغه مسوئليت تر پوښتنې لاندې راولي چې د بنديانو په هکله يې د "ژنيو" تړون ته لرلو خو په هر حال دا جګړه امريکايانو ته په ډېرارزانه قيمت تمامه شوه او هغه دا چې د امريکايي وينو پرځای په کې افغاني وينې وبهيدلې.

کله چې تسليم شوي طالبان په کانټېنرونو کې اچول کېدل، امريکايي عسکر موجود وو، هغوی ددغو بنديانو د مړينې شاهدان دي. کله چې کانټېنرونه روان شول او د شبرغان د جېل مخې ته يې دروازې خلاصې شوې، نو اکثرو يې مرګ ته لبيک ويلي و، خو د دوستم عسکرو داکار هېڅ خبره نه ګڼله او ويل يې چې موږ دوی په سخت امنيتي حالت کې ځکه ساتلي وو چې د قعله جنګي غوندې يو ځل بيا اغتشاش جوړ نه کړي، دا چې وژل شوي دي دا د خپلو ټپونو له امله دي چې په جګړو کې ورته رسېدلي وو.

کله چې په دې هکله د پښتاګون له ویاند سره تماس ونیول شو نو هغه له ځواب ورکولو څخه انکار وکړ.

همداراز په دې اړه نړیوالو مؤسسو ته دا ګوته نیول کېږي چې د دومره لوی دردوونکي او ثابت شوي عمل په هکله به دا غوره نه وای چې دغه قصابان یې د محاکمې مېز ته راکش کړي وای، چې په دومره بې دردۍ یې له بندیانو سره دا ډول چلن کړی دی.

د شمال د ملیشو د مشر جنرال دوستم ویاند فیض الله ذکي نیوزویک ته دا خبره کړې چې دا سمه ده چې په کانټینرونو کې به یو څه بندیان مړه شوي وي چې ټول شمېر به یې سلو او یا هم یو سلو او شلو په شاوخوا کې وي، خو نوموړي دا هم ویلې که چېرې د قلعه جنګي د پېښې د تکرار وېره نه وای، نو موږ به دوی په ازاده فضاءِ کې په ټرکونو کې انتقال کړي وای.

هغه وایې چې کله بندیان په کانټینرونو کې بارېدل نو په دغه ځای کې دوستم موجود نه و او دا کار موږ د ټیټې سطحې قوماندانانو ته حواله کړی و. "چیفر لینینګ" چې د بشري حقوقو د پلټنې یو ماهر او د "هارورډ" په پوهنتون کې د عامه روغیتا پروفېسر دی وایي چې: "له دغه پېښې څخه چې چېرته، څرنګه او په کوم وخت کې رامنځته شوه، امریکایي ځواکونه بنه خبر وو.

د طالبانو او القاعدې پلویان د یوې معاهدې په ترڅ کې د کندز او مزارشریف ترمنځ د "یارګنک" په سیمه کې د دوستم قواوو ته تسلیم شول، د دوستم د یو قوماندان شمس الحق ناصري له خولې ویل شوي کله چې د طالبانو د تسلیمېدو مراسم تر سره کېدل نو د نورو قوماندانانو په شمول جنرال دوستم هم موجود و.

همداراز د امریکا د خفیه ادارو ځینې افسران هم راغلي وو او له بندي طالبانو سره دا وعده شوې وه چې د القاعدی له مخکښنو غړو پرته به افغاني بندیان خپلو کورونو ته ستنیږي، پاکستانیان به هم تر تحقیق او پلټنو وروسته خپل هېواد ته لېږل کېږي او عربان او نور خارجیان به ملګرو ملتونو او نورو مؤسسو ته سپارل کېږي.

د دغو حالاتو یو بل شاهد وثیق الله سادات دی، دی وایي: "د طالبانو نمایندګانو او استازیو په دې خبره ټینګار کاوه چې دوستم ته په دې شرط تسلیمېږو چې د تېرو وژنو انتقام به ترې نه اخیستل کېږي. د همدې موافقې پر اساس د نومبر پر پنځه ویشتمه نېټه له څلور سوه طالبانو پرته چې په کندز کې پاتې شول او له تسلیمېدو یې انکار وکړ نور ټول، لکه د پسونو په شان د تسلیمۍ میدان ته راغلل، د دوی د بې وسلې کولو لپاره څلور غونډونه جوړ شول او د وسلو له تسلیمۍ څخه وروسته یې په ډاټسنو، لاریو، روسي کامازونو او کانټینرونو کې بار کړل.

د مزار شریف د کانټینرونو د موټرو یو موټروان چې نیوزویک یې د اصلي نوم له ښودلو ډډه کوي او په محمد یې یادوي وایي چې: "ماښام ناوخته د دوستم څو عسکر زموږ د کانټینرونو تم ځای ته راغلل او له ما یې وغوښتل چې خپل کانټینر له موږ سره تر "قلا زیني" پورې بوځي چې په کې بندي طالبان د شبرغان زندان ته انتقالوو. "کلا زیني" د مزارشریف او شبرغان تر منځ د سړک پر سر پرته ده، ماښام نژدې اوه بجې وې چې کلا زینې ته ورسېدو، له پارکنګ څخه د بندي طالبانو کاروان را وران و، کله چې ټول را پوره شوو نو عسکرو له هغوی څخه پګړۍ، خولۍ، او واسکټونه واخیستل، له موټرو یې راکوز او کانټینرونو ته یې د ختلو امر ورکړ، په هر کانټینر کې یې له دوه سوه څخه زیات بندیان واچول».

نوموړی ډرېور وایي: "کله چې په دغو بندیانو پسې یې د کانټینرونو دروازې په وسپنیزو ځنځیرونو وتړلې، نو ما پخپله د ځینو بندیانو داسې غږونه واورېدل چې: له موږ سره مو خیانت وکړ! د کانټینر دروازې مو راپسې قلف کړې..."

ښایي چې بندیانو په غړېدلو سترګو خپل مرګ لیدلی وي، دا د عکسونه ځای ډله ییزې وژنې هغه اسانه لاره ده چې په ۱۹۹۷ م کال کې د شمال یو بل جنګ سالار جنرال مالک پهلوان هم طالب بندیانو په وژنه کې له دا ډول طریقې څخه کار اخیستی و او ویل کیدل چې ۱۲۵۰ تنه بندیان یې د کانټینرونو په وسپنیزو ګېډو کې د مرګ تر پولې ورسول او هغه داسې چې د مالک په امر کانټینرونه د لیلي دښتې سوزوونکي لمر کې ودرول

شول او کله چې د کانټېنرونو دورازې پرانیستل شوې بندیان ټول د سوزیدلو سکرو په شان یو پر بل ټول پراته وو، زیاتره بندیان ویلي شوي او خوړیت پړیت شوي وو. خو کله چې طالبانو په ۱۹۹۸ م کال کې مزار شریف ونیو، د انتقام په توګه یې له دوی سره هم هماغسې وکړل چې ورسره شوي وو.

نوموړی موټروان وایي: "...د کانټېنرونو له روانېدو څو ساعته وروسته ما د کانټېنرونو له منځه د بندیانو ترپکې او ټوپونه حس کړل د عکس ځای او چیغې یې وهلې چې مړه کېږو، لږې اوبه راکړئ، د خدای لپاره انسانان یو، ځناور نه یو او داسې نور..."

موټروان زیاتوي: په دې وخت کې ما یو ځتک رواخیست چې د کانټېنر ځینې ځایونه بندیانو ته د هوا داخلېدو په نیت سوري کړم، له یو دوو کوچنیو سورو څخه پرته یو عسکر چې ما سره ناست و، زما کار نیمګړی کړ او د ټوپک په میله یې تهدید کړم. له دې سره سم یو بندي چې د دغه سوري په چاود کې یې خپله ژبه راویستلې وه، ویل یې (مسلمان یې که نه؟ ته دا زما ژبه وګوره!!) په ریښتیا چې د هغه ژبه له تندې چاودلې وه".

د یوه بل کانټېنر موټروان هم دې ته ورته خبره کوله چې ویل یې یو ځل ما کوښښ وکړ چې بندیانو ته د یو سوري له لارې اوبه ورکړم خو د دوستم ځواکونو په دې کار دومره ووډبولم چې شپه یې هم راباندې په خپل موټر کې تېره کړه.

د عبدالله په نامه یو ځایي سړي نیوزویک ته دا خبره سپینه کړه، کله چې د دوستم عسکرو د شپې له خوا موږ ته له دغه ځایه د بارولو ویل، زموږ کور د زیني کلا په خواکې و. نوموړی وایي کله چې موږ د کور تشولو په حال کې د بام پر سر وختو، نو ومو لیدل چې څلور کانټېنرونه د کلا خواته راورسېدل او بیا د کلا په منځ کې په وار وار له هر یو کانټېنر څخه بې شمېره بندیان چې لاسونه یې تړل شوي وو راکوز شول او هغه بندیان چې چالاکه مزل به یې نه شو کولای د عسکرو له خوا به د ماشیندارو په کونداغونو وهل کېدل، نوموړی وایي چې څه شیبه وروسته دغه بندیان بېرته کانټېنرونو ته وخیژول شول او کله چې به کانټېنر بنه ډک شو، نو

دروازې به یې وریسې وتړلې او روان به شول. عبد الله زیاتوي چې د دوستم د عسکرو یواځینې هدف د دغو بندیانو وژل و او بس. دی وایې چې ما په دې هکله په پټه د امریکایي ځواکونو له خوا یو ترجمان وثیق الله سادات سره وکتل او له دغه حالت څخه مو خبر کړ او هغه راته د عملي اقدام کولو خبره وکړه. ربښتیا هم امریکایي ځواکونو په خړ رنګو ډاټسنو کې "زیني کلا" ته راغلل، خوله بندیانو ډک کانټینرونه لا پخوا له دې ځایه تللي وو نو دوی هم بیرته مزار شریف ته ستانه شول. سادات وایې چې په همدغو ورځو کې یعني د نومبر پر پنځه ویشتمه د قلعه جنګي د بندیانو پاڅون دوی (امریکایان) ډېر پریشانه کړي وو، له یوې خوا یې خپل یو افسر "مایک سپان" په دغه جنګ کې له لاسه ورکړی و، چې مړی یې بیا د مزار له هوایي میدان څخه پورته شو او بل دا چې دوی یو امریکایي طالب "جان واکر" نیولی و، نو له همدې امله دوی په ډېر احتیاط سره ګام اخیستو، خو زه باور لرم چې دا ټوله ډرامه به ډیر ژر امریکایانو ته افشا شي چې د شبرغان له زندان څخه څومره بندیان په کانټینرونو کې ووژل شول.

موټروان محمد وایي چې د نومبر پر ۲۹ نېټه د ورځې یوولس بجې وې چې موږ له یو بل کاروان سره چې ۱۳ کانتنرونه یې رابار کړي وو، یوځای شو، له هر ډریور سره په خوا کې یو عسکر ناست و، په دوی کې یو موټروان چې موږ به ورته حسن ویلو، ماته کیسه کوله چې کله به په کانتنرونوکې د ښو دربهار او ټوپونه پیل شول نو عسکر به راته امر وکړ چې دوی لا او س هم اوبه غواړي بس مزل کوه او ګړونه بدلوه. کله چې موږ د شبرغان جېل ته ورسېدو او له هغې وروسته چې یو یو کانټینر د جیل انګړ ته داخلېدو، نو ما له خپل ځان څخه مخکې کانتنرونو ته کتل چې دورازې یې خلاصې شوې او د دوو سوه تنو په شاوخوا کې به اټکل کېدل چې مړه جسدونه لکه د رمې پسونه له کانټینرونو څه راوغورځول شول. د هغوی جامې ټولې لمدې وې د ځینو مړو له خولو او غوږو څخه وینې بهېدلې.

محمد وایي چې د دغو ۱۳ کانټینرونو له جملې څخه یواځې ۱۷۶ تنه بندیان ژوندي پاتې وو او هغه هم له دې امله چې په ځینو کانټینرونو کې

موږ سوري جوړ کړي وو، هغه وايي چې په دغه وخت کې چې کانټېنرونه پرانيستل کېدل يو امريکايي هم موجود نه و.

د عبدل په نامه يو بل اته ويشت کلن موټروان نيوزويک ته دا خبره وکړه: "په هغه کاروان کې چې ۲۴ ساعته يې مزل وکړ او بنديانو د اوبو، اوبو چيغي وهلې موږ له سوريو څخه وليدل چې هغوی يو د بل د بدن خولې څټلې او ځينو خو يې داسې حالت ته رسېدلي وو چې پر يو بل به يې خوله لګوله"

نوموړي زياتوي "کله چې موږ د شبرغان زندان ته ورسېدو يوازې له شلو څخه تر ديرشو پورې بنديان ژوندي پاتې وو او نور ټول مړه شوي وو".

د محمود په نامه يو پاکستاني بندي نيوزويک ته دا خبره وکړه: "موږ د پنځلس سوه (۱۵۰۰) تنو په شاوخوا کې طالبان دوستم او شمالي ټلوالې ته تسليم شوو، له دې وروسته يې موږ په خپلو پګړيو کې له پښو او لاسونو څخه وتړلو او د ميږو د رمو په شان يې کانټېنرونو ته ګوزار کړو، په کانټېنرونو کې زموږ تنده او ساه تنګي دې حالت ته ورسېده چې اکثره په کې لېونۍ شول، خولې لګول، شوکارې لګول او هر هغه څه ته لاس کول چې کوم لوند او نمناک شی يې خولو ته ورشي، خو چې څو جيل ته رسېدو، سل تنه له موږ څخه مړه شوي وو".

يو ډريور چې دغه حالت يې ليدلی و، بې اختياره يې چيغې وهلې: ملل متحد، مړګونه، دا ډلې ډلې مړګونه ووينه! ملل متحده چېرته يې؟؟

کله چې د نومبر پر ۲۹ د سره صليب مامورين زندان ته راغلل نو يوازې [illegible] ژوندي بنديان يې وليدل چې سترګې يې وازې پاتې وې او نور ټول يې ګومان کېږي چې په ليلي دښته کې تر خارو لاندې کړي وي.

د ليلي دښتې تر څنګ د "لب جر" په نامه سيمې هستوګنو نيوزويک ته دا خبره په ډاګه کړه چې د دسمبر پر لومړۍ نيمايي کې په ناڅاپي توګه د دوستم د عسکرو له خوا موږ ته د کورونو پرېښودو امر وشو او پوره څو ورځې دغه ځای له اوسېدونکو تش ساتل شوي و. د دغه ځای يوه تن ځايي اوسېدونکي چې ۴۹ کلن سړی و دعوه وکړه چې عسکرو په دغه لاره چې دليلي دښتې ته څېرمه پرته ده، د موټرو پياده ځلکو او ان د کچرو او خرو

تنګ راتنګ بند کړ. نوموړی وایي چې ما په پټه له دغه سیمې څخه د کانټېنرونو کاروانونه ولیدل چې د لیلي دښتې پر لور روان وو او همداراز ما له لېرې څخه د بلدوزرو د ماشینونو اوازونه هم واورېدل چې د ښخولو په کار لګیاوو. سره صلیب د ژوندیو بندیانو له خولې راپور تیار کړ. هاګلند له خپلو همکارانو سره یوځای د دغو زړه بوږنوونکو پېښو په هکله مفصل راپور ولیکه. د ملګرو ملتونو د بشري حقوقو ټولنې د پېښې له تصدیق سره سره په دې اړه راپور تیار کړ، ولې امریکایان تر او سه له دغه خبرې سره موافقه نه کوي او دلیل راوړي چې که دا کار شوی هم وي زموږ د عسکرو په شتون نه دی شوی او نه ترې زموږ ځواکونه خبر شوي.

نیوزویک وایې چې د باوري سرچینو له قوله موږ خبر شو کله چې د شبرغان جېل ته د بندي طالبانو لومړی کانټېنر راورسېد او د مړو جسدونه یې ترې راوغورځول، نو د امریکا ځانګړی کوماندوي ځواک هلته موجود و. او دوی ته دنده سپارل شوې وه چې په بندیانو کې د القاعدې شکمن کسان په نښه کړي او ځینو خویې د جیل امنیتي چارې سمبالولې.

د امریکا د دفاعي چارو څانګې په دې هکله د پنځم نمبر ځانګړي امریکایي ځواک له قوماندان "کول جان" څخه د معلوماتو غوښتنه کړې وه، هغه ورته په ځواب کې ویلي وو چې د دغو سیمو مسول ځواکونه د لومړي نمبر قواوو پورې اړه لري، خو د دغه ډلې ځانګړو ځواکونو پنتاګون ته په صراحت سره وویل چې هو! ډیر طالب بندیان مړه شوي، خو اصلي لامل یې هغه ناروغتیاوې او زخمونه وو چې په کندز کې دوی ته رسېدلي وو. د نیوزویک خبریال وایي کله چې موږ د پېښې د سپیناوي لپاره له دوارو خواوو سره تماس ونیو، خو هغوی په دې هکله له څه ویلو څخه ډډه وکړه.

. سره صلیب د موسسې لپاره هم دا ډېره زړه دردوونکې پېښه ښکارېده، خو نه پوهېږو چې هغوی له کومې وېرې زندان ته نه ورتلل. او بندیانو ته د مرستو تیارولو څخه عاجز و.

د افغانستان د بشري حقوقو د تنظیم مشر عزیز الرحمن رازق وایي چې موږ څو ځلې هڅه وکړه چې ICRC مامورینو چې دفتر یې په مزار شریف

کې و، دا خبره څرګنده کړې چې په ۲۲ او ۲۳ مه نېټه ګڼ شمېر طالب بنديان د کندز له يارګنک څخه چې تسليم شوي وو په کانتېنرونو کې د شبرغان جېل ته يوړل شول، خو دوی وايي چې مقامي چارواکو نه غوښتل چې موږ دې له جېل څخه ليدنه وکړو.

د جنورۍ مياشت په نيمايي کې "جان حفران" او "جيفرنيګ" په کابل کې د ICRC له دوو مامورينو سره وکتل چې يو له هغوی څخه له ژينو څخه د تحقيقاتو لپاره رالېږل شوی وو چې معلومه کړي له بنديانو سره امريکايانو څومره مرسته کړې. نوموړی وايي چې کله مو په دې هکله له امريکايي چارواکو سره په کابل کې وکتل، هغوی ځانونه بې خبره وښودل او بيا يې وويل چې دا مهمه پېښه ده او بايد په اړه يې پلټنه وشي. خو موږ په يقين سره چې د دغو ټولو ناخبريو سره سره چې امريکايان يې خپله بهانه نيسي او سره له دې چې د وژل شويو بنديانو په اړه له همدردۍ څخه په مرموز ډول ډډه کوي، دا کافي ده چې دوی په اعمالو د ليلي دښتې مړه جسدونه شاهدي ووايي.

وطن مجله، د څلورم کال دويمه ګڼه، ۲۰۰۲ سپتمبر

له نيوزويک مجلې څخه د "وطن" د اداري ژباړه.

لیکوال : ملزن کلاوس
ژباړونکی: سراج الحق ببرک زی ځدران
له دیرشپیګل مجلې نه

د جنرال د قتلونو دښته

په زرګونو طالب جنګیالي په ۲۰۰۱ نومبر کې شمالي تلوالې ته ورتسلیم شول، بیا وروسته په دغه دښته کې ډله ییز قبرونه ومیندل شول. د جمهور رئیس د کابینې یو غړی ددغې ډله ییزې وژنې پړه او مسئولیت پرغاړه لري، ایا امریکایانو د غه قتلونه زغملي دي؟

دغه دښته د شبرغان شا ته پیل کېږي، شبرغان د افغانستان په شمال

کې د سوداګرۍ یو ډېر زوړ ښار دی، دلته تود باد تر پاک شنه اسمان لاندې

په مترونو ژېړې شګې ډېرې کوي. ددغه پوستکارت غونډې ځای په منځ کې څه دي؟ يوازې څوګامه له سړک څخه لرې د مرګ انځور يا منظره ده، دلته ټوټې ټوټې د ملا هډوکي، لږ وړاندې څو ټوټې د پښتې، د ټټر نري هډوکي، کېڼ خوا ته د کوناټي هډوکې، لاندنی ژامه، يو متر وړاندې د خاورې نه يوه کوپړۍ راوتلې، تور وېښتان يې ښکاري، دغه د انسان پاتې شوې ټوټې دي، څه چې دلته په شبرغان کې اټکل اته مياشتې مخکې پېښ شوي دي.

په افغانستان کې ډېرې ګنګوسې شته چې دغه د کرزي حکومت او امريکايي ملاتړي او ملګري تر فشار لاندې راولي، چې د امريکايي سرتېرو او د شمالي ټلوالې په ګډون د طالب جنګي زندانيانو د ډله ييزې وژنې مسئوليت د همدوی پر غاړه دی. دغه صحنې څه موده مخکې په يو ايراني ټلويزيون کې ښکاره شوې. که څوک په دې اړه د لټون لپاره پوښتنې

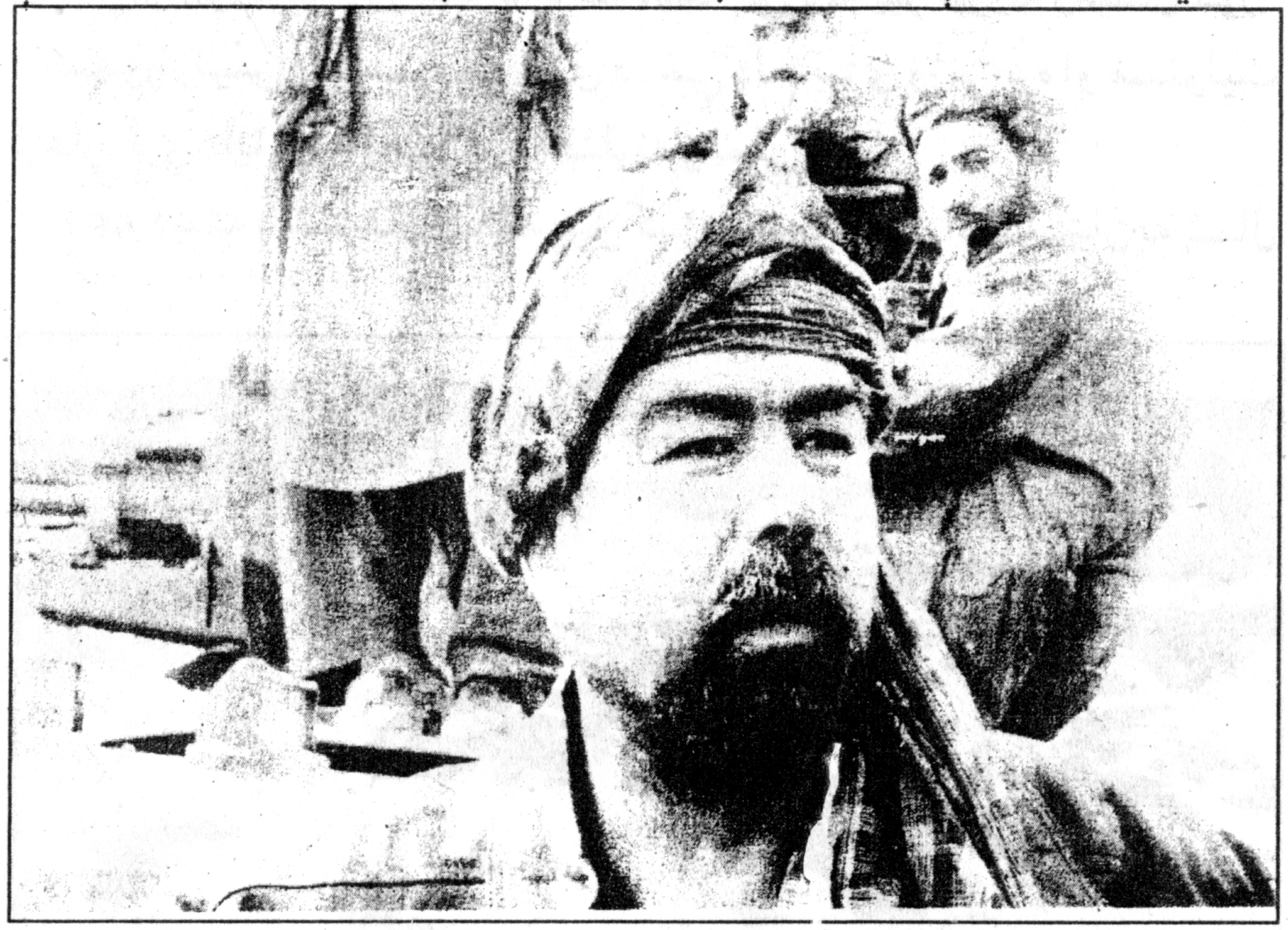

کوي، پر جنرال دوستم نه شي تېرېدلی، څو اوونۍ مخکې دغه ۴۸کلن ځوان ازبک د کرزي له خوا د شمالي ولايتونو د مسئول په توګه ونومول

شو. خو ځواک په شبرغان او شاوخوا کې د کابل له دغې دوعا سربېره هم له دوستم سره و.

دلته په شمال کې ده هر وخت ځان ورګډ کړی دی. بیا یې له دوی سره خیانت کړی دی. لومړی له کمونستانو سره ، بیا د مجاهدینو تر څنګ او د یو لنډ وخت لپاره له طالبانو سره هم و.

دغه سړی رحم نه پېژني ځکه په ژوندیو جنګي اسیرانو باندې یې څو ځلې ټانکونه یا شوبلې ورخېړولي دي، د خپلې واکمنۍ د خوندي کولو لپاره دغه خونخور یا وینې څښونکي د خپلو مخالفینو په له منځه وړلو کې له هر څه نه بې پامه کار اخیستی دی، دغه قتلونه د هغه په دښته کې دي، دوستم بې له کوم تور یا جرمه وایي چې دا هغه ازبکان دي چې طالبانو څو کاله وړاندې دلته وژلي دي.؛ نو پوښتنه داده چې ولې د شمالي ټلوالې دغه شهیدان په عزتمن او سر لوړي توګه په هدیره کې نه ښخول کېږي؟ ولې دومره ډېر مات هډوکي لا تر اوسه په چټلې کې په دغه سیمه کې خواره واره تل دي؟ او څه کوي د طالبانو یو بیرغ یا جنډه د شمالي ټلوالې د مړو د سکلیټونو تر څنګ؟

دغو پوښتنو ته یو څه مات ګوډ ځواب په شبرغان کې موندل کېږي، یوازې پوښتنه د جنګي کلا دلارې په وګړو کې ډار اچوي، یو ازبک شپون ښه تکړه ژبې چې په خوله کې یې "How are you" وه خپله رمه پیوله، پ، وېره او تلوار د سپند خواته وزغلېده او ناري یې وکړې چې زه نه پوهېږمه ارام مې پرېږده.

محمداحمد بیا نه ډارېږي، دغه بزګر تر خپل ټراکټور لاندې پروت دی. له هغه لارې څخه لرې نه دی چې هغې دښتې ته ورځي، تاسو هغه مهال څه ولیدل؟ احمد یوه دقیقه غلی شو، یو سګرت یې ولګاوه. شین لوګی یې راوویسته او وچ یې وویل: "ما ټول شیان لیدلي دي، زه دلته ژوند کوم د دوستم سرتېرو یو شپږ کنټېنره دغې دښتې ته یوړل" په دغو کنټېنرونو کې په سلګونو طالب سرتیري وو، دوی خپل ځانونه اټکل ۲۵۰ کلیومتره لرې په کندز کې شمالي ټلوالې ته ورتسلیم کړي وو. د طالبانو د مشر ملا عمر څو زره سرتېري د افغانستان په شمال کې له وسلو سره دوستم ته ورتسلیم

شول، چې یوه برخه جنګي اسیران یې هماغه مهال ونیول او جنګي قلعه ته راوړل شول، پاتې طالبان چې یو ډېر شمېر یې په خپله خوښه راغلي، پاکستاني وو، کنټېنرو ته واچول شول، دوی بیا په کنټېنرو کې شبرغان ته ولېږدول شول.

د نوامبر په اخره کې په دغه لښکرکوټ کې یو پاڅون وشو، چې د امریکایي پرله پسې هوایي بریدونو په ترځ کې له منځه یوړل شو. د طالبانو په چوپړ کې هغه وسله تون ولوېد چې دوی له پخوا نه په دغه لښکرکوټ کې پټې وسلې ځای پرځای کړې وې او د دوستم سړیو ته پټه نه وه. دغه نابېره پاڅون ډېر شمېر امریکایي ایجنټان چې دوی له شمالي ټلوالې سره یو ځای دغه لښکرکوټ کنټرولولو حیران کړل. سربېره پر دې له دغې وروستي بلوا څخه طالبانو لږ ګټه پورته کړه زیاتره سرتېري په دې پاڅون کې له منځه ولاړل. د شبرغان مړي سره له دې چې په نښته کې نه دي وژل شوي خو دا خبره ددوستم سړي یو ځلي هم نه کوي، په دغه دښته کې د لارې ټرځنګ په سلګونو د مردکیو پوښونه پراته وو چې د درنو وسلو وې، تر دې لږ وړاندې بیا د انسان هډوکي.

دلته اعدامونه ترسره شوي دي، څنګه چې یو افغان لیدونکی په یو مستند فلم کې ادعا کوي؟ احمد ډېر نه دي اوربدلي، د قواو راټولېدنه په دغه سیمه کې له رمزه ډکه پاتې کېږي، خو ددغو قبرونو تر څنګ په یوه وخت کې په دغه دښته کې تر ډېرو ورځو کنټېنرونه ولاړ وو.

ددغو پېښو شاهد احمد وایي" لنډه دا چې سړیو دغه مړي اټکل ۶۰۰ یا ۷۰۰ له کنټېنرونو څخه را وویستل او په دې دښته کې یې وغورځول. د افغانستان په شمال کې ډله ییزې وژنې په کنټېنرونو کې یو میتود دی، چې د مقابل لوري د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخیستل کېږي. دا مېتود د طالبانو، هزاره ګانو او اوزبکانو له خوا کارېده، میتود تل یو شانې وي، لومړی ډېر شمېر اسیران په یو تنګ ځای کې راټول او پرس کېږي، په ژمي کې تودوخه په شبرغان کې له ۲۵ نه تر ۳۰ ګرادو رسېږي، حرارت په دغه پولادي کنټېنري قبر کې دوزخ ته ورته وي، د اکسیجن کمښت پسې دغه سړي ورو ورو د یو ډېر خوړمن او ځوروونکي زندۍ مرګ پر لوري خوځوي.

د لیلي په دښته کې هم ځیني طالبان ژوندي پاتې وز، دوی په دغه خوا کې وو، احمدولیل او ګوته یې د محبس پر لور وخوځوله، دغه ۴۵کلن بزګر پر خپل ټراکتور ډډه ولګوله، زه په کافي اندازه پیسې لرم، زه له دوستمه نه ډارېږم او د خدای پامانۍ په وخت یې وویل:

ایا سړی کولی شي چې د شبرغان د ختیځنو لوړو ډېوالونو او ازغنو سیمونو تر شا د حقیقت او ربښتینو ننبو او پل په موندلو کې بریالی شي؟

۱۲۰۰ طالب سرتېري او قوماندانان د محبس په یوه وتلي ځای کې اسیران دي، کله چې د طالبانو په واک کې و، د محبس دغه اوسنی قوماندان ازبک اخترمحمد خپله په همدې زندان کې بندي و، هغه په خندني توګه وویل" افغانستان همداسې دی، یو وار د یو نوبت دی بل وار د بل" ډېر بر بر غربېري، یو سړی چې ۴۳کالو څخه یې یوولس په محبس کې تېر کړي لکه اختر محمد، هغه چای او شنو انګورو ته وبللو" وګوری په ارامه دلته هرڅه منظم دي" محبس ته چې وګورې یو نمونه محبس برېښي، سور صلیب یو کتنځای لري چې محبوسینو ته په کافي اندازه ډوډۍ، وریجې، سابه او اوبه ورکول کېږي، اټکل ۵۰ تنه محبوسین په نري رنځ اخته دي، دوی په کرنتن کې ژوند کوي او درملنې یې هم کېږي.

طالبان په دریو برخو وېشل شوي، دوې برخې د افغانانو او یوه د پاکستانیانو لپاره بېلې شوي چې تر ۴۰۰ تنو پورې په یوه بلاک کې دي، په ۲۰ متر مربع خیمه کې تر ۱۵ تنو پورې ژوند کوي، په اوونۍ کې دوه وارې انګړ ته ایستل کېږي.

دلومړي بلاک د بندیانو استازي عبدالستار کندهاری دی کوم چې د طالبانو د پورته کېدو اصلي مرکز او دیو سترګي ملا عمر ولایت دی، ستار وایي یو معمولي سرتېری دی نه قوماندان، دی تېزې تېزې خبرې کوي، هماغسې چې په مدرسه کې یې زده کړې دي.

غواړی تاسو تر خوشې کېدو وروسته بیا هم وجنګېږئ؟ کله چې په کابل کې بې بوکرې ښځې وګورئ چې ښوونځیو ته د تللو اجازه لري هغه وخت به تاسو څه وکړئ؟ ستار له غوسې خپلې شونډې وچېچلې، ده وویل: زه یې

باید لومړی وګورم، د هغه په څنګ کې یو ساتونکی په شین یونیفورم کې ولاړ دی طالب ته یې د هغه په خبرو ګوت څنډنه وکړه.

عمران یو ۲۲ کلن پاکستانی د محبس ساتونکي ته څه خاص اهمیت نه ورکوي، دغه د لاهور ډودۍ پخوونکی په نوامبر کې د خپل ملا په غږ افغان ورونو ته د وسلو د مرستې په نیت روان شوی و، پس له دوه ورځو دی په کندز کې اسیر شوی، یو ګډمرغه انسان دی په څه خبر و.

عمران په انګرېزي وايي: زه په کنټېنر کې وم، ساتونکی په دې خبرو نه پوهېږي زړه تنګی شي او په خپله مخه ځي" موږ یې تر ۳۰۰ تنو په یوه کنټېنر کې یو ځای تپل وهلو، بیا یې موږ دښتې ته یوړو، په لومړیو درېیو ساعتونو کې هغه چې په جګړو کې ټپي وو ـ مړه شول، بیا بوډاګان چې دوی ته هوا ونه رسېده" عمران زیاتوي په سلګونو مړي په یوه کنټېنر کې وو، د عمران وینا ډېرو نورو محبوسینو تصدیق کړه، په دویم بلاک کې افغانان وو، چې ډېر شمېر سړي په کې ناست وو، پوښتنه ترې وشوه چې څوک په داسې کنټېنرونو کې بندیان شوي وو چې مړي په کې وو؟ ډېرو لاسونه پورته او د قتلونو خبرونه یې تائید کړل.

تر ۲۰۰۰ زیات پر هغه مهال مړه شول، ملا عبدالمنان یو شین سترګی پښتون له سویل نه وویل، دغه شمېره به له دې هم زیاته وي، په شبرغان کې یو اوزبک ډاکټر چې ځان یې نه معرفي کاوه، ځکه چې ددوستم په سیمه کې یې کار کاوه، دا خبرونه چې د هوا د بندېدو له امله وژل زښت ډېر وو تصدیق کړل.

دا چې د جنرال دوستم ملیشې جنګي جنایات، ډله ییزې وژنې تر سره کړي، نو بې له شکه امریکایي سرتېري هم په کې وو. دوی د طالبانو د اسیرانو ورمېږونه په رښتیا سره مات کړل، د پوښتنې ګروېږنې او پلټنې پر مهال به زیاته شکنجه ورکول کېدله.

دغه خبرې همدارنګه د کنټېنر لارۍ چلوونکیو او هم نورو عیني شاهدانو په مستند فلم کې په څرګنده توګه کړې دي، د عمران په یاد راځي چې په کندز کې ډېر امریکایان وو، کله چې په کندز کې له کنټېنره

راوويستل شو، ډېر کمزوری و هېڅ يې نه شو ليدلی. محمد يو بل بزګر نه شي کولی چې امريکايان خپل خاطر ته راولي هلته ټول د دوستم سړي وو.

امريکايان په دې هيله وو چې چېرته به اسامه بن لادن او يا ملا عمر ونيسي، د جنګي کلا په پاخون کې د CIA يو سړی هم ووژل شو. يو شمېر په ډزو کې ټپيان شول. دوی امريکايي يونيفورم نه لرلو، بلکې ملي افغاني کالي يې اغوستي وو چې نور ونه پېژندل شي. دغو امريکايي مشتريانو خپلې وسلې په وطني عامو کلاشينکوفونو بدلې کړې وې.

له تصوره وتلې خبره ده چې دغه په شمال ټلواله کې ځای پرځای شوي د CIA اجنټان د شبرغان په ډګر کې پر اينبودل شويو اوسپنيزو تابوتونو باندې خپل پام واړوي، يا پرې څه فکر وکړي او يا په دې اړه د بشر د حقوقو په رڼا کې په دې اړه کومه خواخوږي ښکاره کړي، هغوی د يو انسان په توګه له طالبانو سره هېڅ علاقمندي نه لرله.

د محبس امر په ډېرو باټو او کبر وايي چې ددغه ځای بنديان اوس په ګوانتانامو کې ناست دي.

له "هيله" دوه مياشتنی خپرونې څخه په مننه

س. سپېڅلی

د افغانستان په شمالي سیموکې د بشري حقوقو حالت

هسې هم په تېرو دوو لسیزو کې په افغانستان کې د بشري حقوقو د بېلابېلو جنګي ډلو له خوا تل تر پښتو لاندې شوي دي، خو له ۱۹۹۲کال څخه را په دې خوا کله چې په دې هېواد کې قانون، دولتي سیستم او اردو له منځه تللي او دولتي واک په سیمو کې د بېلابېلو ډلو په لاس کې ولوېد د هېواد زیاترو سیمو د اوسېدونکو پر حقوقو د تېري پرېمانه بېلګې تر سترګو شوې دي.

په دې وروستیو کې د افغانستان په شمال کې د جنګي ډلو د سیمه ییزو قوماندانانو له خوا پر پښتنو او نورو مېشتو قومونو باندې شوي ظلمونه او د بشر له حقوقو څخه سر غړونې د نړۍ د مطبوعاتو او د بشر د حقوقو د نړیوالو سازمانونو د پاملرنې وړ ګرځېدلې دي.

د هېواد شمالي سیمو اوسېدونکي پښتانه، پشه یان او مغل د توکم او ژبې پر بنیاد ځورول شوي، شته او جایدادونه یې د شمالي ائتلاف د وسلوالو جانبي ډلو له خوا په زور او جبر غصب شوي، ګڼ شمېر پښتانه وهل شوي او ټکول شوي دي. پر ښځو او پېغلو نجونو باندې په جبر سره جنسي تېري شوي دي د هېواد له شمالي، په تېره بیا د بغلان اوتخار له

ولایتونو څخه په دې ورستیو وختونو کې ګڼ شمېر کورنۍ د ننګرهار ولایت د حصار شاهي ولسوالۍ د مهاجر کمپ ته ورکډه شوي دي.

د دغه کډوالو ډېره برخه پښتانه دي چې د شمال د سیمه ییزو جنایتکارو قوماندانانو له خوا له خپلو کورونو څخه شړل شوي دي. که له یوې خوا د ملګرو ملتونو د پلان له مخې د روان عیسوي کال تر پایه له یو ملیون نه زیات افغان مهاجرین خپلو کورونو ته ستنېدونکي دي، له بله پلوه د هېواد له شمالي سیمو نه ګڼ شمېر نوي مهاجر د خپلو کورونو پرېښودلو ته مجبورېږي، دغه نوي کډوال د ژبې او توکم پر اساس د سمیه ییزو قوناندانانو او وسلوالو کسانو له خوا ګړول کېږي، په حقه حقوقو یې تېري کېږي او دوی د خپل ژوند د ژغورلو لپاره پاکستان ته څېرمه د سرحدي سیمو په لور کوچېږي. په دې وروستیو وختونو کې د تخار او بغلان ولایتونو له بېلا بېلو سیمو څخه څه له پاسه درې سوه کورنۍ د حصار شاهي په کېمپ کې مېشتې شوې دي.

د دغو کډوالو د یوې کورنۍ مشر خان جان چې د بغلان ولایت د دوشي ولسوالۍ اوسېدونکی دی، وایي چې د شمال په ولایتونو کې د طالبانو له ماتې وروسته د ځایي قوماندانانو له خوا پر دوی ډېره سخته راغله او په نتیجه کې د خپلو کورونو پرېښودو ته مجبور شول نوموړی وایي: وسلوالو کسانو موټر رانه واخېست، بوټونه، پیسې، ساعت او هر څه یې رانه په زور واخېستل.

د دوشي ولسوالۍ د سرخ کوتل اوسېدونکی نور جلال هم ورته کیسه لري:

په دوشي کې وسلوال قوماندان امان پیسې، موټر او د کور ټول کالي رانه واخېستل او موږ په یو جوړ جامو کې له سیمې نه راوتښتېدو.

د دولت په نامه د کیله ګي اوسېدونکی بیا وایي چې ټوله خبره د ژبې ده. نوموړي زیاته کړه: خبره د پښتو او د فارسي ده، موږ له کیله ګي نه تر سلو زیات کورونه چې ټول پښتانه وو، له خپلو سیمو څخه راوشړل شوو، موږ چور شوو، هر څه یې رانه واخېستل. قوماندان مصطفی او قوماندان امان پر موږ ډېر ظلمونه وکړل، یوازې قوماندان جلال سالنګي له موږ سره

مرسته وکړه، خو د هغه زور نه رسېده، موږ په لاره کې هم د وسلوالو کسانو له خوا چور شوو.

د تخار ولایت د فرخار ولسوالۍ اوسېدونکی سید محمد وایي: د سیمې قوماندانانو وویل چې نور دلته ستاسې د اوسېدو لپاره ځای نه شته. داود قوماندان او د نورو وړو قوماندانانو لکه بیداق، عبدالولي او قهار پر موږ ډېر ظلمونه وکړل. دوی د خرماو، عساط، سیمان او خاکدای د سیمو اوسېدونکو ته وویل چې له سیمې څخه ووځي.

دغه راز د غلان د نوي ښار اوسېدونکی حاجي محمدالله وایي:

زموږ د شهر جدید، نهرین او نورو سیمو له پښتنو څخه یې ځمکې، کورونه او هر څه په زور واخېستل. قوماندان قاضي فضل، خورشېد، ولي ګک د حنیف زوی او نورو قوماندانانو د سیمې پر خلکو ډېر ظلمونه وکړل، له موږ نه یې ځمکه، کورونه او ټوله شتمني واخېستله. د ننګرهار ولایت د حصار شاهي په کېمپ کې څه له پاسه ۳۵۰۰ کورنۍ مېشتې شوې دي، چې ټول د خوراکي موادو او پاکو اوبو د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخامخ دي.

د افغانستان په شمالي سیمو کې د بشري حقوقو تر پښو لاندې کولو لړۍ تقریباً د دغې سیمې ټولو ولایتونو ته غځېدلې ده.

د پروان ولایت اوسېدونکی تاج الدین وایي: ورک یې کړه، څه به درته ووایم هغه څه چې پر موږ شوي دي، یا مو پر سترګو لیدلي دي په حوله مې نه راځي چې درته ویې وایم. د جمعیت اسلامي او نظار شورا وسلوالو کسانو د خلکو ښځې، خویندې او لوڼې بې عزته کړې، مالونه یې رانه بوتلل او ځمکې یې په زور رانه واخیستلې. موږ غواړو چې د غو ټولو سیمو ته سوله ساتي پوځونه ولېږل شي او وسلوالو کسانو ته سزا ورکړل او د هغوی د زور زیاتي مخه ونیول شي.

د پروان ولایت یو بل اوسېدونکی علمداد چې له خپلې سیمې شړل شوی دی، له ملګرو ملتونو او نړیوالو څخه ګیله لري وایي: صاحبه! موږ په قوم ناصریو، زموږ ګناه څه وه؟ موږ خو یوازې پښتانه وو! له موږ نه یې هر څه په زور واخېستل، موږ ایله بیله خپل سرونه راخلاص کړل، ملګري ملتونه

اونوره دنيا زموږ غم ولې نه خوري ولې زموږ له حاله ځان نه خبروي؟ د افغانستان له حكومت او ملگرو ملتونو څخه هيله كوو چې موږ بېرته خپلو سيمو ته ستانه كړي او له وسلوالو كسانو څخه وسلې ټولې كړي او د ظلمونومخه يې ونيسي.

د افغانستان د لندمهالې ادارې د سپكو صنايعو او خواركي موادو زيرمو محمد عارف نورزى چې د يو هيئت په مشرى د هېواد شمالي ولايتونو ته تللى و، د بشري له حقوقو څخه د وسلوالو ډلو دغه سرغړونې تاييدوي او وايي:

په شمالي سيمو كې د وسلوالو افرادو او قوماندانانوله خوا پر خلكو ډېر ظلمونه شوي، د پنځوسوو په شاوخوا كې عريضې موږ ته رسېدلې دي چې هر يوه په كې د خپلو كورونو او جايدادونو د بېرته وركولو غوښتنه كړې ده.

د يادونې وړه ده چې د افغانستان له شمال نه په زور راكډه شوي ټولو مهاجرينو په يوه اواز په دغو سيمو كې د وسلوالو ډلو د بې وسلې كولو او د وسلوالو جنايت كارانو د محاكمه كولو او د هېواد په شمال كې د نړيوال سَوله ساتي پوځ د ځاى پر ځاى كولو غوښتنه وكړه، څو د سيمه ييزو وسلوالو ډلو د زور زياتي مخه ونيول شي او دوى په ډاډه زړه خپل ورځني ژوند ته دوام وركړي.

له نوښت مجلې څخه په مننه.

د مزار تولوژنه

په امریکا کې یوه ناویل شوې کیسه

د ژباړن یادښت:

کله چې تېر کال طالبان د واک پر ښښودو ته اړ کړای شول، افغانانو هیله درلوده چې نور به هېواد ته سوله او ارامي شي، نور به وروروژني، وینې توینې، ځوروني او د ورانۍ لړۍ ته د پای ټکی کېښودل شي، نور به ارامي او سوکالي راشي. خو له بده مرغه چې حالات لا نور هم تویاني شول. د هېواد په شمال کې د شمالي تلوالې او نړیوالې تلوالې له خوا بشري جنایتونه تر سره شول، داسې بشري جنایتونه چې د بشر په تاریخ کې به یې ساری ډېر لږ ولیدل شي.

دا چې د هېواد په شمال کې بشري جنایتونه تر سره شول، نو اوس د افغانانو لپاره څه کول په کار دي؟

د ټولو افغانانو لپاره په کار دي چې نړیوالې او افغاني محاکمې ته د بشري جنایتکارانو راکښلو لپاره نه ستړې کېدونکې هڅې وکړي. ځکه د افغانستان د چارو څېړونکي او پلټونکي په دې باور دي چې د یوه رژیم له نسکورېدو سره د نوي رژیم د واک ته راتلو پر مهال ډله ییزې وژنې تر سره شوې دي، دا ډله ییزې وژنې د غوایي د کودتا پر مهال او بیا یې په اوږدو کې تر سره شوي دي. که هغه مهال او یا تر هغو وروسته دا بشري جنایتکاران او جنګي جنایتکاران محکمې ته راکښل شوي وای، اوسني

جنايتونه به نه رامنځ ته کېدل. اوس هم که دا جنايتکاران محکمې ته ور وښکل شي نو په راتلونکي کې هم د داسې جنايتونو وړې شته.

نړيوالې محکمې او افغانې محکمې ته د جنايتکارانو د راکشولو مقصد د يوې ډلې پلوي او د بلې مخالفت نه دی، بلکې د جنايتکارانو محاکمه کول له بشريت سره مينه ده.

له ۲۰۰۱ کال وروسته چې د هېواد په شمال کې کوم بشري جنايتونه تر سره شوي دي، د هغو په اړه يوه ايرلېنډي ژورناليست مستند فلم جوړ کړی دی چې Clive Freeman يې په اړه يوه ليکنه کړې او ما ژباړلې ده، تاسې يې لوستو ته رابولم.

اشفاق

د اسير شويو طالبانو په شکنجه کولو او وژلوکې امريکايي پوځيان لاس لري او د هغو درېيو زرو اسيرانو د ډله ييزې وژنې په پټ ساتلو او پټولو کې يې مرسته کړې چې مزارشريف ته څېرمه په يوه سيمه کې تر سره شوې.
دا هر څه د يوه ايرلنډي فلم جوړوونکي Jamie Doran له هغه مستند فلم څخه په ښه توګه څرګندېږي چې له دغو تباه کوونکو وژنو څخه يې ډک کړی دی.
د Jamie Doran دا وروستی فلم چې "په مزار کې ډله ييزه وژنه" نومي، د جرمني په برلين کې په پارلماني ودانۍ کې وښودل شو. د فلم له ننداريې سره سم له لاسه د يوه نړيوال پلاوي د جوړېدو غږ پورته شو چې د دغو سندونو له مخې پلټنې وکړي.
د نړيوالو بشري حقوقو يو مشر Andrew McEntee چې همدا مستند فلم يې د سينما پر پرده ليدلی او په دې اړه يې د فلم بشپړه ليکنه لوستې، په دې باور دی چې دا د سترو جنګي جنايتونو څرګند شواهد دي چې امريکايي عکسرو په افغانستان کې ترسره کړي دي. McEntee چې د مستند فلم د ننداريې پر مهال په برلين کې و، ووېل: څرګنده چې جنګي جنايتونه تر سره شوي دي، اوس بايد جنايتکاران يوازې نړيوال عدالت ته

پرېښودل، له نړیوال عدالت سربېره جنایتکاران باید د امریکا د متحده د ایالاتو د قانون منګولو ته هم وسپارل شي.

د Jamie Doran د مستند شل دقیقه یي فلم زیاته برخه په پټه جوړه شوې، که څه هم په فلم کې عیني شاهدانو ویلي چې د غچ اخیستو په وېره اُو ډار کې ژوند کوي، خو له دې سره سره بیا هم دوی ټول حاضر دي چې په یوه نړیوالـه محاکمه کې د شاهد په توګه او د سترګو لیدلو حالاتو د ویلو لپاره حاضر شي.

په دغه فلم کې یو عیني شاهد وایي چې ما په خپلو سترګو یو امریکایي پوځي ولید چې د یوه افغان بندي سر یې پرې کړ او پر نورو یې تېزاب تلې کړل؛ دلته امریکایانو هر هغه څه وکړل چې غوښتل یې، موږ ډېر بې وسه او ناچاره وو، هېڅ قوت مو نه درلود چې د دغو بې رحمه خلکو د داسې جنایتونو مخنیوی مو کړی وای.

همدغه سړي د خپلو سترګو لیدلي حال وایي او زیاتوي: هغه بندیان چې وهل او دربول شوي او ټپیان شوي وو، کله به یې چې له زندان څخه د باندې وویستل، بیا نو نه رابښکاره‌ېدلـه، دوی بیا د تل لپاره غیبېدل. د نورو شاهدانو له منځه دوو نورو شاهدانو وویل: موږ دې ته په زوره اړ کړای شوي وو چې کانتینر لرونکي موټرونو وچلوو او طالب بندیان دښتې ته یوسو، چې بیا به په بېړه او منډه په داسې حال کې په ټوپکو ویشتل کېدل او وژل کېدل چې ۳۰ - ۴۰ امریکایان د وژنو د افادې کولو لپاره ولاړ وو. د اسنادو او شوهدو له مخې بندیان دغې دښتې ته د ځایي امریکایي قوماندان په امر وړل شوي او وژل شوي دي.

په فلم کې یو بل عیني شاهد پخپل لاس د بندیانو د وژلو اعتراف کوي او یو بل افسر چې د دوستم په ځواکونو کې افسرد‌ی وویل: زه په دې تهدید شوم، چې په راتلونکي کې باید هر څه د خپل ژوند د خوندیتوب لپاره پټ وساتم. نو دغه افسر له خپلو جنایتونو څخه پرده پورته نه کړه.

پـــــه المـــــان کې (PDS (Party of Democratic Socialism ګوند چې په مزار کې د ډلـه وژنې (Massacre in Mazar) فلم د ځانګړې ننداري لپاره یې پـه Reichstage کـې ترتیبات نیولي وو، د ګونـد مشر Roland Claus پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

احتیاط او غور د فلم محتویات کتل، خو د دغه فلم د سوچه والي او رښتینوالي په اړه یې خبرې وکړې.

Adre Brie چې په اروپايي پارلمان کې PDS گوند غړی دی، د پاتې ناروغ طالب بندیانو په درملنه کې یې علاقه وښودله. ده زیاته کړه: زه به خوشاله شم چې یو نړیوال کمیسیون هغه نارامونکیو او پرېشانوونکیو سوالونو ته ځواب ووايي چې د دغه فلم له ننداري وروسته راپورته کېږي.

په یوه مطبوعاتي کنفرانس کې Bire وویل: زه په افغانستان کې د Doran د خطرناک فلم په کړو وړو پوه شوم او زه به له فلم سره مالي مرسته ورکړم. د PDS گوند غواړي چې په افغانستان د جگړې رښتیني فلمونو تر لاسه کړي. ده زیاته کړه چې فلم به د اروپا په پارلمان کې هم ننداري ته وړاندې کړي.

د Clive Freeman لیکنه، ژباړن: حامد اشفاق، گوربت دوه میاشتنی خپرونه، پرله پسې ۱۷ گڼه، ۲۰۰۲ کال،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میوند احمد ، مزارشریف

په شمال کې د شمال ټلوالې جارحیت او د پښتنو مظلومیت

د طالبانو له ماتې سره سم په شمال کې د پښتنو حالت ډیر زړه دردوونکی او خواشینوونکی دی. د شمال ټلوالې له خوا په شعوري ډول پښتانه ځورول کیږي، په ډول ډول نومونو ځپل شوي او په بېلابېلو ډولونو ربړول شوي دي. پښتنو ته د بې پاسپورته بهرنیانو په سترګه کتل کیږي او مال، شتمني، ځمکې او کردې هستې یې د هغوی له خوا چور او تالان شوي دي. د سمنګانو په ولایت کې له پښتنو سره ډیر بد چلند شوی دی

دشمال ټلوالې د ظلمونو بېلګه

چې قلم یې د کاغذ پر مخ نه شي کښلی او د ایبک او نورو سیمو ترخنګ د غزنیګک کلي مېشت پښتانه یو مخ بې عزته شوي او د هغوی کردې

هستي يې چور او تالان کړي دي، ددې ځای له پښتنو څخه يې يوازې ځلوېښت زره مېږې پېولې دي.

ددې ځای د پښتنو ګناه دا وه چې دوی د ستر افغان محمدګل خان مومند له تېر سره تړاو درلوده، عزت يې لوټ شوی او ډېر ځوانان يې په دې جرم چې القاعده دي، وژل شوي او ان ځينې يې ژوندي له پوسته جلا شوي او حلال شوي هم دي. د مزارشريف او بلخ په سيمو کې هم د پښتنو حالت ډېر خراب او زړه دردوونکی دی، هغه ورځ چې په مزار کې د استاد عطا او دوستم ډلو ترمنځ جګړه وه په ښار کې د پښتنو کوم واده و او ناوې يې د شاه کورته لېږدوله چې په لاره کې يې څو ټوپکيانو مخه ونيوله او ناوې يې ترې بوتله، چې تر ننه پورې لا درکه ده او هېڅوک يې غږ نه اوري، همدارنګه د مزارشريف په ښار کې پښتانه په ازاد ډول نه شي اوسېدلای او نه شي کولای چې خپل کاروبار پر مخ بوزي. د مزار او پلخمري دلارې په اوږدو کې د رباطک په سيمه کې وسله وال کسان د موټرو مخه نيسي او له پښتنو څخه پيسې غواړي، که لانجه يې ترمنځ راغله بيا يې ژوندي نه پرېږدي. په دې بهير کې يې دوه اوونۍ وړاندې دوه پښتانه ځوانان چې کابل ته راتلل په دغه سيمه کې د نورو له منځه راښکته او بيا يې شهيدان کړل.

د جوزجان او نورو ولايتونو په ګردو سيمو کې هم له پښتنو سره ورته چلند کېږي او د ژوند ګردې اسانتياوې يې ترې اخيستي دي، پر کورونو يې هره ورځ وسله وال کسان ورځي او په بېلابېلو نومونو يې وسله والو او پټو ځايونو ته بيايي او په ډېره سختۍ د پيسو په بدل کې راخوشې کېږي. پښتانه هېڅ حق نه لري چې خپل غږ پورته کړي او خپل شکايتونه څرګند کړي او که دا وکړي بيا يې د پټېدو ځای نه شته.

له بهرنيو خبريالانو او د بشر د حقوقو له بهرنيو چارواکو سره يا د شمال ټلوالې ژباړن او وسله وال کسان وي او يا هم د شمال کوم لوړ پوړی چارواکی چې پښتانه ونه شي کولای بشپړ شکايت وکړي او په بهرنيو رسنيو کې يې خپاره کړي او نړۍ د شمال ټلوالې له ظلمونو او تېريو څخه خبره شي چې د انسانانو پر يوه ځوربدلې ټولنه څه تېرېږي.

د منځمهالي دولت له خوا هم چې کله کوم پلاوی شمال ته راځي، د شمال ټلوالې کسان ورسره وي او پښتانه نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او هغوی ترې خبر کړي، ځکه له هغو سره د ټلوالې وسله وال کسان وي او څوک دا جرئت نه شي کولای چې بشپړې خبرې وکړي او ګرد حالات ورته ووايي. خو له دې سره سره بیا هم هغوی څه نا څه د خلکو عریضې راټولې کړي او د منځمهالي دولت مشرتابه ته يې کېدی شي رسولې وي، همدارنګه د بشر دحقوقو غوښتونکو هم لږ تر لږه ځانونه په دې خبر کړي دي، خو تر اوسه يې هېڅ مثبته نتیجه نه ده ورکړې.

د بغلان او کندز ولایتونو په مرکز او ولسوالیو کې پښتانه وژل شوي، وهل شوي، او مالونه يې چورشوي دي. موټرې ترې په بېلابېلو نومونو وړل شوي او تښتول شوي دي او د موټر چلوونکو د وژلو ډېرې بېلګې په لاس کې شته. پر ځمکوالو او کروندګرو باندې له عشر پرته پر یوه جریب ځمکه دولس منه غنم ټاکل شوي هغوی به يې د شمال ټلوالو ټوپکیانو ته ورکوي. په لارو کې امنیت نه شته او په ځانګړي ډول پښتانه په بېلابېلو سیمو کې لوټ شوي او ځینې يې وژل شوي دي. لنډه دا چې د شمال ټلوالې تر بریو وروسته په عمومي ډول پښتانه ځورول شوي او په شعوري ډول يې چور او چپاول کړي دي، ځکه د شمال ټلوالې يو کوماندان چې نه غواړم نوم يې یاد کړم. ما ته وویل:" ماره جنرالان ایرانی و روسی تربیه میدادند که پشتونهای شمال را بزنید، بکوبید، چورکنید، بی عزت کنید. تا شما از چنګال انها ازاد شوید وکشور ازاد داشته باشید. به انها مسلط باشید و تا اخرین قدرت خود کوشش کنید که انها را ازشمال بکشید، ومجبور کنید که وطن ابای شما را ترک کنند و بروند" په دې ډول د ټلوالې يو بل کنډک مشر چې غیور نومېږي. ما ته وویل: "چه فکر میکنید که ما کی هستیم؟" ما ورته وویل تاسې مجاهدین یئ او د نړۍ ستر زبرځواک ته مو ماته ورکړه او د منځمهالي دولت غړي یاست. ویې ویل: " نه، تو نفهمیده یی. ما مجاهد علیه فساد و مجاهدین نګهداری نوامیس کشور نیستیم. ما مجاهد هستیم علیه پشتونها، ما که شما را زنده مانده ایم شکر بکشید".

له دې خبرو څخه څرګندېږي چې روسان بيا غواړي مونږ سره وجنګوي او دا ځل ورور له وروره سره دښمن کړي. د ايران هڅه داده چې نه يوازې په شمال بلکې په ګرد افغانستان کې د پښتنو ځواک او قوت له منځه يوسي او فرهنګ يې زيانمن کړي. د ډموکراسۍ مخه ونيسي او زمونږ خپلواکي له ګواښ سره مخامخ کړي، همدا خبره ده چې ډول ډول ايراني فلمونه، کتابونه او نورې خپرونې شمال ته راليږي، له شمال ټلوالې سره مالي مرستې کوي او د شمال ټلوالې د برلاسۍ هڅې کوي، همدارنګه شمال ټلوالې ته لارښوونه کوي چې څه وکړي او کومه پاليسي غوره کړي او د چا پر وړاندې خلک راوپاروي. ايران نه غواړي چې د افغانستان ملي بيرغ د تل لپاره هسک وي او د نورې نړۍ په کتار کې يو پرمختللی او ازاد هېواد وي.

روسان هم دا هيله لري، په شمالي سالنګ کې همدا اوس هم د روسانو بيرغ رپېږي او ترڅنګ يې د شمال ټلوالې د پخواني حکومت (د رباني حکومت) بيرغ ولاړ دی، اوس نو تاسو خپله فکر کولای شئ چې د شمال ټلوالې اصلي ماهيت څه شی دی؟.

له هيلې مجلې څخه په مننه

PROPERTY OF ACKU

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر خبري کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

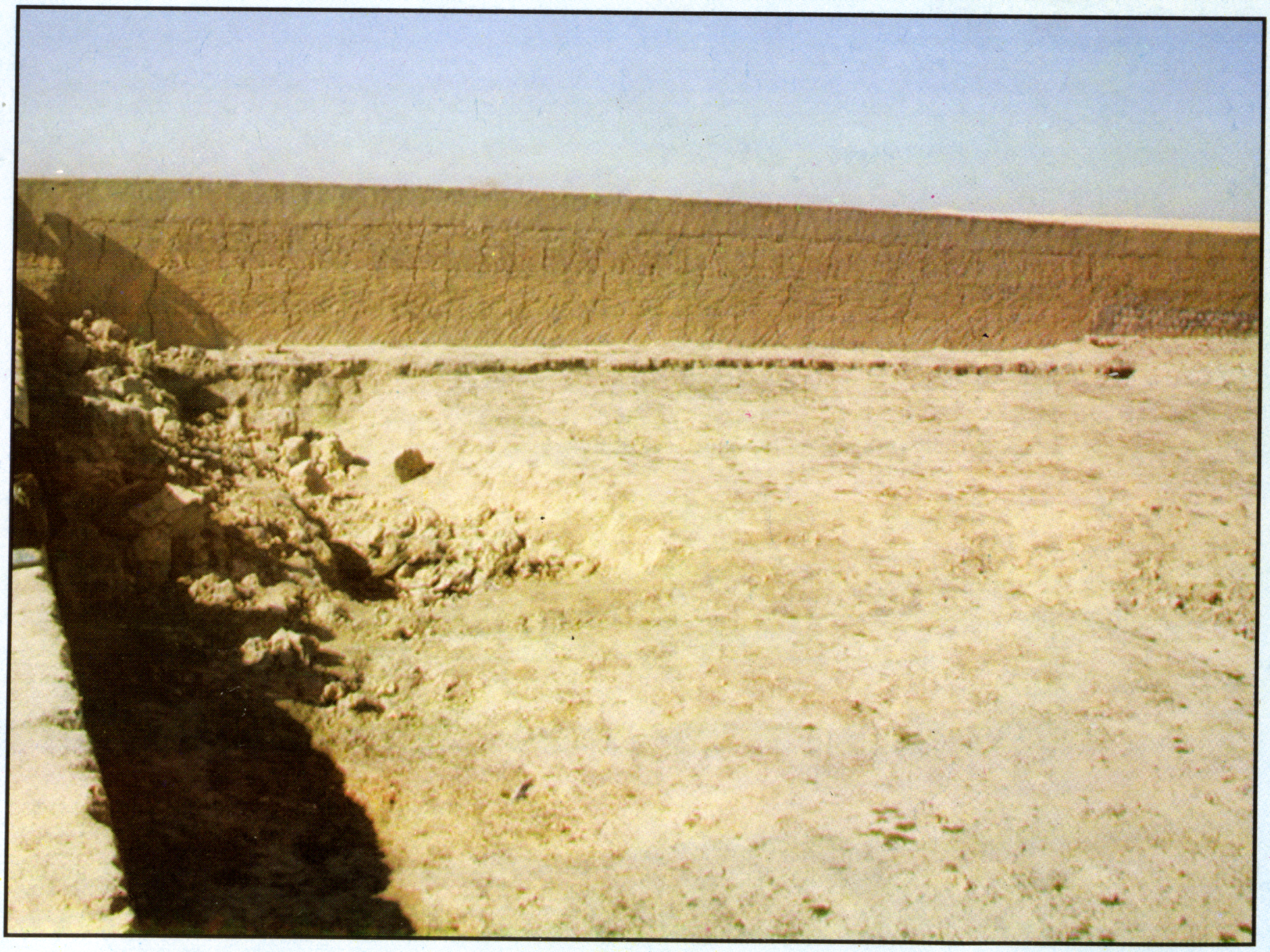

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

PROPERTY OF ARIC Established 1989

عبدالباري جهاني

دعوه

کندهار مې د بابا په قواله دی
که پنجشېر دی که واخان دی وطن زما دی
هره لوېشت مې د نیکه او بابا ګور دی
پر هر ګام باندې لحد او کفن زما دی
هر غاټول یې زما له وینو رنګ اخیستی
دا په وینو روزل سوی چمن زما دی
له نیکه را پاته سوی په میراث دی
دا د مشکو رباتونه ختن زما دی
سرداري یې زما په پچه ده ختلې
له آمو تر مست هېلمنده مامن زما دی
که تاجک دی که ازبک دی یو افغان دی
د دې خاورې هزاره ترکمن زما دی
چې فکر [illegible] په سر کې
[illegible] کنس[illegible] زما دی
ښه یې زما دي، بد یې زما دي، هر څه زما دي
د دې خاورې ارغوان او زرغن زما دی
دلته هره تیږه، کاڼی بدخشان دی
دا لالونه، غرونه دمن زما دی
د ازل تقسیم باغوان یم پیدا کړی
دا بهار دا لاله زار او ګلشن زما دی
دا مورچل مورچل پکتیا او دا شېر بریتي
چې فلک به کوږ وګوري دښمن زما دی
که "میرویس" دی که اکبر که مسجدي دی
هره توره، هر میدان او تورزن زما دی
فتح زما ده، فخر زما دی، جشن زما دی
شهید زما دی د ویرژلو شیون زما دی
چې په زړه کې څه در تېر نه سي اسمانه!
چې پرون مې د نیکونو، نن زما دی

ویرجینیا، ۵، ۱۹۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

Pushtoons In North of Afghanistan

(Collection of Articles)
Collected By Dr. M.Jaweed

Published by:

S.C.P.R.D --

Sapi's Center for Pushto Research and Development
Address: Flate No 314, 3rd floor, Gul Haji Plaza,
Ph/ Fax: 091-5704506
Email: SCPRD@psh.paknet.com.pk

Date

2003

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library